

SBORNÍK

**ČESKOSLOVENSKÉ
GEOGRAFICKÉ
SPOLEČNOSTI**

4

**SVAZEK 92 / 1987
ACADEMIA PRAHA**



SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

R e d a k č n í r a d a :

OLIVER BAŠOVSKÝ, VÁCLAV GARDAVSKÝ, MILAN HOLEČEK (výkonný redaktor),
STANISLAV HORNÍK, LIBOR KRAJÍČEK, VÁCLAV KRÁL (vedoucí redaktor),
ALOIS MATOUŠEK, LUDVÍK MUCHA, VÁCLAV POŠTOLKA

O B S A H

HLAVNÍ ČLÁNKY

- Skokan Ladislav: Současná sovětská ekonomická a sociální geografie . . . 241
The Present Soviet Economic and Social Geography
- Demek Jaromír: Fyzická geografie v SSSR 1917—1987 248
Physical Geography in the USSR
- Holeček Milan: Izochronická mapa individuální silniční dopravy ČSR.
Pokus o její konstrukci a využití v prognóze 256
The Isochronal Map of Individual Road Traffic in the Czech Socialist
Republic. Attempt of its Construction and Application in a Prognosis
- Drtina Tomáš, Mokříšová Martina: Příspěvek ke studiu zimních
teplot na území Prahy 263
A Contribution to the Study of Winter Temperatures on the Territory
of Prague

ROZHLEDY

- Bičík Ivan, Brinck Josef: Regionální geografie
na rozcestí. Poznámky k vývoji, obsahu a chápání regionální geografie . . . 272
Regional Geography at the Crossroads. Notes on Its Development,
Subject and Conception
- Wahla Arnošt: Geografie vzdělání u nás a v zahraničí 282
The Geography of Education in Czechoslovakia and Abroad

ZPRÁVY

- Za RNDr. Slavomírem Juránkem (*S. Horník*) 290 — RNDr. Věra Kubíčková jubilující
(*J. Šupka*) 290 — Stanislav Bártl (*M. Holeček*) 291 — Mezinárodní kartografická kon-
ference Euro-Carto VI (*M. Konečný*) 291 — Textilní geografie 1987 (*M. Střída*) 292
— Mezinárodní seminář kateder kartografie socialistických zemí (*L. Mucha*) 293 — Za-
sedání geomorfologických pracovních skupin IGU v Polsku 1987 (*J. Demek*) 293 — I.
celostátní konference k ekonomickým otázkám tvorby a ochrany životního prostředí
(*J. Kaňok, P. Šindler*) 295 — Soutěž mladých pracovníků Geografického ústavu ČSAV
v Brně (*V. Novátek*) 295 — Zpráva o výzkumu holocenních geomorfologických pro-
cesů u Pavlova na jižní Moravě (*T. Czudek*) 297 — Letiště Mnichov 2 (*J. Novák*) 298
— Mezoformy reliéfu cenomanských pískovců v severním okolí Miletína (*J. Víttek*)
299 — Nejstarší zeměpisná příručka o Peru (*O. Berka*) 301 — Ochrana ekosys-
tému a krajiny — úkol RVHP (*G. Kruglová*) 302.

SBORNÍK

ČESkoslovenské geografické společnosti

ročník 1987 • číslo 4 • svazek 92

LADISLAV SKOKAN

SOUČASNÁ SOVĚTSKÁ EKONOMICKÁ A SOCIÁLNÍ GEOGRAFIE

L. Skokan: *The Present Soviet Economic and Social Geography*. — Sborník ČSGS, 92, 4, p. 241—247 (1987). — The main tendency of the present development of geographical sciences in the USSR is presented by their integration. The economic and social geography is regarded as a complex of disciplines studying the laws of territorial organization of the life of population, its special features in different countries and areas. The concrete tasks in the branch are greatly influenced by social requirements which have been increasing lately. Economic geographers are interested in the present social-economic reorganization. The theory of regional production complexes has been generally accepted. The result of an interdisciplinary research is besides others the elaboration of a uniform system of settlements in the USSR. Economic geographers take part in the organization of regional schemes of making advantage of the countryside, as well as in the protection of the living environment.

Ve zobecňujícím referátu Národního komitétu sovětských geografů na XXIII. mezinárodním geografickém kongresu v Moskvě (1976) byly formulovány základní obecné směry současného rozvoje geografických věd: sociologizace, ekonomizace, ekologizace.¹⁾ V Závěrečném aktu helsinské konference (z 1. 8. 1975) byl mj. zakotven záměr rozšiřovat spolupráci „v humanitních a sociálních vědách, jako jsou historie, geografie“ atd.²⁾ Geografii jako celek tam zařadili mezi humanitní a sociální vědy. V jistém smyslu — ve vztahu k sovětské geografii — nejde zřejmě o velké faux pas, i když většina geografických disciplín zkoumá převážně kombinace přírodních jevů a procesů. Výroky významných sovětských geografů — přírodovědců svědčí o tom, že si už nedokáží představit své vědní obory bez analýzy lidské činnosti, bez člověka, že pokládají za naprostě samozřejmé „dotahování“ fyzickogeografických závěrů až do společenských souvislostí a důsledků. Humanizace proniká do všech oborů geografických věd.

Nejde o živení letitého, v mnoha ohledech scholastického sporu o prioritě přírodovědných či společenskovědních disciplín, který už v Sovětském svazu zřetelně utuchá. Neplodné diskuse z šedesátých let o „jed-

1) Naučno-techničeskaja revolucija i geografija. Moskva, 1978.

2) Dokumenty Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě — Helsinky '75. Praha, Svoboda 1975, s. 74.

notné“ či „nejednotné“ geografii byly v podstatě překonány. Většina sovětských geografů zastává názor, že soustava geografických věd, ať už ji dělíme jakkoli, spojuje vědy o přírodě a o společnosti, přičemž konkrétní členění je v praxi stále relativnější a konvenčnější. Hlavní tendenci současného rozvoje představuje integrace: vedle subsystému fyzickogeografických věd a subsystému ekonomické a sociální geografie se stále výrazněji rýsuje subsystém integrální. „Stále víc se specializujeme nikoli podle vědních oborů, ale na problémy“ (V. I. Vernadskij). Například problematika meliorační, lékařské či rekreační geografie není zřejmě záležitostí jen jednoho z obou základních bloků geografických věd. Vyžaduje spolupráci odborníků nejrůznějších zaměření, což mj. svědčí o potřebě urychlit integrační proces a rozvoj komplexního výzkumu územních interakcí v systému „společnost—příroda“.

Idea integrace geografických věd prolíná hlavními sovětskými referáty (I. P. Gerasimova, S. B. Lavrova, N. K. Mukitanova aj.) přednesenými na XXV. mezinárodním geografickém kongresu v Paříži (1984). Rozpracovávání teoretických otázek pokračuje v SSSR i ve spolupráci s filozofy.³⁾ Fundamentálních příspěvků k této problematice je však zatím velmi málo.⁴⁾

Státní výbor SSSR pro vědu a techniku zavedl v roce 1977 nový „oficiální“ název oboru: ekonomická a sociální geografie.

E. B. Alajev v této souvislosti upozorňuje, že uvedené pojmenování fakticky připouští, že si ekonomická geografie a sociální geografie zachovávají právo na samostatnost, na geografický výzkum čistě ekonomického, popřípadě čistě sociologického charakteru, a ve svých pracích (2) prosazuje termín „sociálně ekonomická geografie“.

Je třeba brát v úvahu, že slovo „sociálnaja“ má v ruštině dvojí význam: v širším smyslu znamená „společenská“, v užším spíše „sociologická“. V druhém pojetí tedy sociální geografie nezahrnuje geografii ekonomickou, a obě dohromady tvoří vlastně „společenskou geografii“ (9).

Samotné pojmenování pochopitelně nezměnilo podstatu společensko-vědního bloku geografických disciplín; sovětská ekonomická geografie se i před tím orientovala na širší společenskou problematiku. Zdůraznilo však nutnost plněji respektovat sociální faktory a zřejmě ovlivnilo tendence vývoje „nového“ oboru.

Spory, patří-li ekonomická a sociální geografie k vědám geografickým, mezi nimiž převládají přírodrovědné disciplíny, nebo k vědám společenskoekonomickým, patří v Sovětském svazu už v podstatě minulosti. Živily je zřejmě překonané, zastaralé přístupy k otázkám klasifikace vědy. Vycházíme-li z objektu výzkumu, metod i cílů, lze ekonomickou a sociální geografii zařadit do první i do druhé skupiny. Vůbec nic na tom nezmění skutečnost, že například v systému Akademie věd SSSR (z čistě organizačních důvodů) vedou ekonomickou a sociální geografii — v oddělení oceánologie, fyziky atmosféry a geografie.

Postupně se ujasňuje také vztah mezi „nejbližšími příbuznými“ — ekonomickou geografií a regionální ekonomikou (15). První se kdysi vyčlenila „ekonomizací“ geografie, druhá — chápána nyní nejčastěji jako aplikovaná, „gosplanovská“ ekonomická geografie (orientovaná na prak-

3) Ljamin, V. S.: Geografija i obščestvo. Moskva, Mysl 1978, 310 s.

4) Některé práce E. B. Alajeva, I. P. Gerasimova, A. G. Isačenka, V. S. Preobraženského, J. G. Sauškina aj.

tické problémy národního hospodářského plánování) — vznikla docela nedávno „geografizaci“ ekonomiky.

Ekonomická a sociální geografie je nyní nejčastěji chápána jako komplex vědních disciplín studujících zákonitosti rozmístění společenské výroby — pojímané jako jednota výrobních sil a výrobních vztahů — a rozmístění lidí, obyvatelstva, jinými slovy územní organizace (života) s polností, její zvláštnosti v různých zemích, oblastech, popř. krajích. Za mezní objekt výzkumu se obvykle označuje ekumena, obydlená, člověkem pozměněná či jinak do sféry života společnosti „vtažená“ část geografické sféry, a odpovídající prostorové struktury hospodářství i organizační formy života společnosti. Ekonomická a sociální geografie zkoumá tyto struktury a formy v jejich historickém vývoji a fungování, v různých sociálně ekonomických formacích a na různých úrovích — místní, regionální, národní, nadnárodní i globální.

Ekonomická a sociální (či sociálně ekonomická) geografie v sobě sdružuje — podle Alajeva (2) — prvky geografie, ekonomiky a sociologie. Jako věda geografická využívá obecně geografických přístupů a metod a pracuje v těsném kontaktu s přírodovědnými disciplínami. Jako věda společenská využívá ekonomických a sociologických přístupů i metod a těsně kooperuje se společenskými vědami, jež mají společný objekt bádání. Ekonomická a sociální geografie aplikuje i ekologické přístupy, jako ostatně všechny geografické vědy.

V Sovětském svazu důsledně rozlišují „objekt“ a „předmět“ vědní disciplíny. („Rodový“ pojem „objekt vědy“ zahrnuje větší počet pojmu „druhových“.) V nejširším současném pojetí je, jak jsme uvedli, objektem výzkumu ekonomické a sociální geografie geografické prostředí a společnost v jejích interakcích s přírodou. Konkrétními objekty ekonomické a sociální geografie jsou národní hospodářství a jeho odvětví, rozvíjející se v konkrétních sociálně ekonomických podmírkách geografického prostředí, obyvatelstvo i přírodní zdroje.

Vědy se odlišují hlavně předmětem výzkumu. Předmět vědy představuje především ty stránky objektu v jeho výrazně vymezené oblasti, jež v dané době daná vědecká teorie zkoumá, a zároveň také zorný úhel, pod nímž je objekt zkoumán. Obecná ekonomická a sociální geografie se zabývá objekty pod zorným úhlem jejich územní organizace, tj. rozmístění, vzájemné polohy, interakcí... Jejím specifickým předmětem výzkumu jsou zvláštnosti a zákonitosti územní organizace hospodářství, popř. územní organizace společnosti v různých zemích a oblastech.

Sovětská ekonomická geografie byla již ve dvacátých a třicátých letech bezprostředně spjata s hospodářskou praxí. Mnozí tehdejší ekonomičtí geografové — i ekonomové zabývající se rozmístěním — se aktivně podíleli na tvorbě národního hospodářských plánů. Po Velké vlastenecké válce se vytvořil mezičlánek mezi základním výzkumem a praxí v podobě ústavu aplikovaného výzkumu (na úseku rozmístění zejména SOPS — Rada pro studium výrobních sil při Státním plánovacím výboru SSSR). Bezprostřední kontakty mezi základním výzkumem a „každodenním životem“ zesláblly. Tepřve v posledních desetiletích se „akademická“ i vysokoškolská geografie (hlavně prostřednictvím ústavů aplikovaného výzkumu) znova začala výrazněji prosazovat v praxi se svými rozbory a doporučeními.

Aplikace systémové analýzy, modelování i matematických metod rozšířila možnosti ekonomické a sociální geografie. Objevila se nová za-

měření: na teorii komplexních regionálních programů, na regionální nauku o surovinách, na ochranu a tvorbě životního prostředí apod. K tradičním centrům teoretického výzkumu — Moskvě a Leningradu — přibyla geografická pracoviště v Novosibirsku, Irkutsku, Kyjevě, Oděse, Tartu, Permu, Vladivostoku aj.

Přes dlouhou řadu prokazatelných úspěchů v konkrétních výzkumech však společenskovědní blok geografických disciplín — podle takřka všeobecného názoru — relativně zaostává. Následky dlouholetého ulpívání na tradičním empirismu se obrážejí na stále ještě nedostatečné úrovni teoretické práce. Urychlit by bylo třeba „metodologické přezbrojování“, pokud jde o sběr a zpracování informací, aplikaci matematických i dalších moderních metod. Nejsou zatím rozpracovány teoretické základy komplexního geografického prognózování atd.

Současně konkrétní úkoly sovětské ekonomické a sociální geografie zřetelně ovlivňuje společenská objednávka, jež se v poslední době podstatně rozšiřuje — v souvislosti s realizací energetického a potravinového programu SSSR, územních komplexních programů Sibiře, nečernozemní zóny evropské části, s budováním územně výrobních komplexů ve východních rajónech (nově i v pásmu BAM), s rozpracováváním schémat využití krajiny a ochrany prostředí ve velkých regionech atd.

Koncepce územně výrobních komplexů, spjatá se jménem N. N. Kolesovského (1891—1954), byla všeobecně akceptována (dokonce i v některých západních geografiích); stala se součástí stranických a vládních dokumentů. Rozvíjí a prohlubuje se především v pracích odborníků z Ekonomického ústavu Sibiřského oddělení Akademie věd SSSR v Novosibirsku (4, 5). Přední ukrajinská geografová věnují velkou pozornost odvětvovým, zejména agroprůmyslovým komplexům, tartušti a permstí územním sociálně ekonomickým systémům atd.

Práce věnované geografii obyvatelstva a sídel souvisí často s potravinovým programem SSSR i s programem rozvoje nečernozemní zóny. V rámci interdisciplinárního výzkumu byla zpracována koncepce jednotného systému osídlení, jež se stala základem Generálního schématu osídlení SSSR do roku 2000.

Tradiční výzkum rozmístění hospodářství dostal, jak jsme již uvedli, nový, podstatně širší obsah — aktuálními se staly otázky územní organizace hospodářství a dokonce územní organizace společnosti.⁵⁾ Nové přístupy si v této souvislosti žádá také problematika sociálně ekonomického rájónování.

Ekonomicko-ekologickým výzkumem se zabývá celá řada předních pracovišť v čele s Geografickým ústavem Akademie věd SSSR v Moskvě. Ekonomičtí geografové se podílejí na tvorbě konkrétních územních schémat využívání krajiny a ochrany životního prostředí.

V posledním období se aktivizuje politická geografie, chápána obvykle (i když ne všeobecně!) jako součást ekonomické a sociální geografie.⁶⁾ Zaměřuje se na studium politickogeografických aspektů rozvoje sovětské společnosti, na rozpracovávání teoretických základů disciplí-

⁵⁾ Při prezídium Geografické společnosti SSSR vznikla v minulých letech Interdisciplinární rada pro komplexní problémy územní organizace sovětské společnosti, vedená B. S. Chorevem.

⁶⁾ Viz např.: Geografija političeskaja. — Bol'saja sovetskaja enciklopedija, t. 6, s. 278. Moskva, 1971.

ny, na analýzu a hodnocení politickogeografických důsledků internacionálnizace světového hospodářství a vliv politickogeografických faktorů na regionální rozvoj, na „geostrategické“ výzkumy, na politickou geografiu světového oceánu, na studium územního rozložení politických sil v zahraničních socialistických, vyspělých kapitalistických i rozvojových zemích, na výzkum funkcí politických a správních hranic, problémů přihraňičních pásů a přihraňiční spolupráce, na analýzu vlivu etnicko-kulturních rozdílů, regionalismu i jiných politickogeografických faktorů na územní organizaci kapitalistických států a fungování politickosprávních územních systémů, na přípravu speciálních politických map a atlasů, na postupné vytváření politickogeografického informačního systému pro potřeby různých resortů i sdělovacích prostředků, na kritiku buržoazních koncepcí politické geografie atd.⁷⁾

V posledních letech byla vydána celá řada kvalitních vysokoškolských učebnic ekonomické a sociální geografie (3, 8, 11, 14, 16, 17).

K upřesnění pojmového aparátu vědního oboru výrazně přispěla fundamentální práce E. B. Alajeva „Sociálně ekonomická geografie. Pojmově terminologický slovník“ (2).

Značný dosah mají geografické práce „pro všeobecnou kulturu“ (podle okřídeného termínu N. N. Baranského). Ideologická funkce geografie s prohlubující se sociologizací zřejmě roste. Objevily se zajímavé publikace věnované rozboru globálních problémů v jejich regionální mnohostrannosti (např. 12) i geograficky fundované propagandě mírové koexistence. Nakladatelství Mysl vydalo dvacetidlnou vědeckopopulární geograficko-etnografickou řadu Země a národy (6).

Probíhající školská reforma by měla přinést zkvalitnění výuky zeměpisu (13) a zřejmě i další humanizaci a ekonomizaci předmětu.⁸⁾ Předpokládá se určitý posun výuky do vyšších ročníků: devátý by měl být věnován ekonomické geografii Sovětského svazu, desátý ekonomické geografii světa a globálním problémům lidstva.

Současná sovětská geografie se se vší vážností hlásí k účasti na probíhající společenskoekonomické přestavbě. Na otázku, může-li se stát jednou z pák *urýchlení vědeckotechnického pokroku*, odpovídají sovětí geografové jednoznačně kladně: „Prostorová a časoprostorová organizace jakéhokoli směru a druhu lidské činnosti (od výrobní až po duchovní) představuje zároveň specifickou územní úroveň technologie. Územně výrobní komplexy a průmyslové uzly, regionální agrokomplexy a regionální zemědělské systémy, výrobní i sociální infrastruktura představují příklady reálných, velkých prostorových, co do parametrů geografických technologických systémů, v nichž (nebo s jejich pomocí) jsou vzájemně spjaty jednotlivé závody — makrotechnologické linky, cykly, sítě. Stupeň jejich organizovanosti může urychlovat či zpomalovat, přispívat nebo nepřispívat k úsporám pracovních sil, energetických zdrojů i materiálu. Doporučení ke zdomonalení územní organizace výroby, sociální i ideologické sféry, založe-

⁷⁾ Rezolucija I Vsesojuznogo soveščanija — seminara po političeskoj geografii. — Izvestija Vsesojuznogo geografičeskogo obščestva, t. 111, No 2, s. 194—195. Leningrad, Nauka 1987.

⁸⁾ Usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR o dalším zdokonalování všeobecného středního vzdělávání mládeže a zlepšení podmínek práce všeobecně vzdělávacích škol z 12. 4. 1984. — Základní dokumenty o reformě všeobecně vzdělávacího a odborného školství v SSSR. Praha, SPN 1984, s. 19.

ná na závěrech důkladného výzkumu, prověřená v praxi, mohou urychlit sociálně ekonomický rozvoj, zkvalitnit přijímaná opatření."⁹⁾

Výzkum na úseku ekonomicke a sociální geografie se stále výrazněji zaměřuje na územní aspekty intenzifikace¹⁰⁾ sovětského hospodářství:

- na rozpracovávání teorie i konkrétních cest zdokonalování komplexní územní organizace výrobních sil v celostátním měřítku i v jednotlivých regionech,
- na zabezpečení efektivní územní organizace v rámci nově rozvíjených oblastí,
- na zdokonalování hospodářské struktury vyspělých regionů,
- na rozpracovávání programů racionálního využívání krajiny a ochrany životního prostředí,
- na vědecké zdůvodňování rozsáhlých projektů hospodářské výstavby,
- na účast v předplánových výzkumech pro účely projektování, plánování i realizace komplexních cílových programů rozvoje odvětví a regionů,
- na rozpracovávání konkrétních forem a metod geografické expertizy projektů atd.

Literatura:

1. AGAFONOV, N. T., ANUČIN, V. A., LAVROV, S. B.: *Novejšie zadači sovetskoy geografii*. — Kommunist. Moskva, Pravda 1983, No 5, s. 65—75.
2. ALAJEV, E. B.: *Socialno-ekonomičeskaja geografija. Ponjatijno-terminologičeskij slovar'*. Moskva, Mysl 1983, 352 s.
3. ALISOV, N. V., VALEV, E. B., red.: *Ekonomičeskaja geografija zarubežnych socialističeskich stran (Jevropa, Kuba)*. Izd. 3. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1984, 360 s.
4. BANDMAN, M. K.: *Territorialno-proizvodstvennye kompleksy: teoriya i praktika predplanovych issledovanij*. Novosibirsk, Nauka 1980, 256 s.
5. BANDMAN, M. K., LARINA, N. I., ČEREVIKINA, M. J. i dr.: *Territorialno-proizvodstvennye kompleksy: planirovanije i upravlenije*. Novosibirsk, Nauka 1984, 248 s.
6. BROMLEJ, J. V., red.: *Strany i narody. Naučno-populjarno geografo-ethnografičeskoje izdaniye v 20 tomach*. Moskva, Mysl 1978—1985, 6616 s.
7. ČISTOBAJEV, A. I., red.: *Rol' geografičeskoj nauki v razrabotke i realizacii kompleksnyh programm*. Sbornik naučnyh trudov, Leningrad, Geografičeskoje obšestvo SSSR 1985, 164 s.

⁹⁾ XXVII s'jezd KPSS i zadači sovetskoy geografičeskoj nauki. *Izvestija AN SSSR. Ser. geogr.* Moskva, 1986, No 3, s. 7.

¹⁰⁾ Základní úkoly prostorové ekonomicke strategie SSSR vytyčuje nová redakce Programu Komunistické strany Sovětského svazu, schválená 1. 3. 1986 XXVII. sjezdem KSSS: „Strana bude i nadále věnovat neochabující pozornost lepšímu rozmístování výrobních sil, které musí zajistit úsporu společenské práce a komplexní, vysoce efektivní rozvoj každé oblasti. Na základě prohloubené společenské dělnice práce se bude dále rozvíjet národní hospodářství všech svazových republik a zvýší se jejich podíl na uspokojování potřeb země. Je třeba nadále zdokonalovat strukturu existujících územně výrobních komplexů i hospodářských svazků a podniky na zpracování surovin maximálně přiblížit k místům těžby těchto surovin. Je nutné více využívat možnosti malých a středně velkých měst i dělnických osad a zřizovat v nich specializované provozy, které by kooperovaly s velkými podniky, zpracovávaly by zemědělskou produkci i místní suroviny a poskytovaly služby obyvatelstvu.

Součástí hospodářské strategie strany byl a zůstává urychlený rozvoj výrobních sil na Sibiři a na Dálném východě. Při hospodářském využívání nových oblastí má mimorádný ekonomický a politický význam to, aby se výrobní úkoly a rozvoj celé sociální infrastruktury bezpodmínečně řešily komplexně v zájmu lepších pracovních a životních podmínek lidí.“ (XXVII. sjezd KSSS. Dokumenty a materiály. Praha, Svoboda 1986, s. 143.)

8. DANILOV, A. D., KISTANOV, V. V., LEDOVSKICH, S. I., red.: *Ekonomičeskaja geografija SSSR*. Izd. 2. Moskva, Vysšaja škola 1983, 504 s.
9. GOCHMAN, V. M., red.: *Teoretičeskie aspekty geografii*. — Voprosy geografii. Sb. 122/123. Moskva, Mysl 1984, 360 s.
10. CHOREV, B. S.: *Territorialnaja organizacija obščestva. Aktualnye problemy regional'nogo upravlenija i planirovaniya v SSSR*. Moskva, Mysl 1981, 320 s.
11. CHRUŠČEV, A. T., NIKOLSKIJ, I. V., red.: *Ekonomičeskaja geografija SSSR. Čast 1*. Izd. 2. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1985, 296 s.
12. LAVROV, S. B., SDASJUK, G. V.: *Etot kontrastnyj mir. Geografičeskie aspekty nekotorych global'nyx problem*. Moskva, Mysl 1985, 208 s.
13. MAKSAKOVSKIJ, V. P.: *Naučnyje osnovy škoľnoj geografii*. Moskva, Prosveščenije 1982, 96 s.
14. MAKSAKOVSKIJ, V. P., red.: *Ekonomičeskaja i socialnaja geografija zarubežnyx stran*. Moskva, Prosveščenije 1980—1981, 336 + 320 s.
15. NEKRASOV, N. N.: *Regionalnaja ekonomika. Teorija, problemy, metody*. Izd. 2. Moskva, Ekonomika 1978, 344 s.
16. ROM, V. J., red.: *Ekonomičeskaja i socialnaja geografija SSSR. V 2 tomach. Tom 1. Obščaja časť kursa*. Moskva, Prosveščenije 1986, 352 s.
17. TOČENOV, V. V., red.: *Atlas SSSR. Moskva, Glavnoje upravlenije geodezii i kartografii* 1983, 260 s.
18. VOLSKIJ, V. V., BONIFAT'JEVA, L. I., KOLOSOVA, J. A., SLUKA, A. J., red.: *Ekonomičeskaja geografija kapitalističeskikh i razvivajuščichsja stran*. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1986, 528 s.
19. ŽEKULIN, V. S., red.: *Naučno-praktičeskie zadači sovetskoy geografii. Sbornik naučnyx trudov*. Leningrad, Geografičeskoje obščestvo SSSR 1985, 152 s.

(Pracoviště autora: Sekce ekonomické geografie katedry světové ekonomiky obchodní fakulty Vysoké školy ekonomické, náměstí A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3 — Žižkov.)

Došlo do redakce 29. 5. 1987.

JAROMÍR DEMEK

FYZICKÁ GEOGRAFIE V SSSR 1917—1987

J. Demek: *Physical Geography in the USSR.* — Sborník ČSGS, 92, 4, p. 248—255 (1987). — In his paper the author analyses the development of the Soviet Physical Geography in the last 70 years. The evolution of this science in the USSR has always been influenced by the needs of the society and by the internal logic of scientific progress. In the development of the physical geography in the USSR six phases are distinguished. During these phases the aim and methods of the physico-geographical research have changed substantially. The present Soviet Physical Geography is defined as the study of the general laws governing the composition, structure, behavior, development and territorial differentiation of the physico-geographical sphere.

Úvod

Sovětská fyzická geografie oslavuje v letošním roce sedmdesáté výročí svého vývoje. Ve vývoji vědy je to poměrně krátký časový úsek, přesto za toto období prodělala fyzická geografie v SSSR zásadní změny. Sovětskou fyzickou geografií lze přirovnat k veletoku. Jednotlivé národní školy ve svazových republikách se spojují v jednotný proud sovětské fyzické geografie, i když si uchovávají svoje svérázné rysy. Pro hodnocení vývoje sovětské fyzické geografie — zejména vývoje po druhé světové válce — jsou důležité sjezdy sovětských geografů a mezinárodní geografické kongresy, na nichž sověští geografové hodnotí trendy i výsledky své vědy. Během posledních 25 let jsem měl možnost se osobně stýkat s mnoha vynikajícími sovětskými geografy a zúčastnit se sjezdů Geografické společnosti SSSR. V tomto příspěvku na základě literatury i osobních zkušeností seznamuji českého čtenáře s vývojem a některými výsledky, kterých dosáhli sověští fyzici geografové za sedmdesát let uplynulých od Velké říjnové socialistické revoluce.

Chápání fyzické geografie v SSSR

Fyzická geografie je v SSSR definována jako věda o přírodních územních terestrických a akvatických komplexech — malých nebo velkých prostorových jednotkách jako integrovaných přírodních celcích (15, str. 5). V průběhu svého vývoje se sovětská fyzická geografie rozdělila na několik úzce souvisejících dílčích věd, které dohromady tvoří složitý systém fyzicko-geografických věd (A. A. Grigorjev in 15, str. 26). Systémem věd sověští geografové rozumějí soubor úzce spojených věd, které studují stejné struktury nebo zákony.

Podle A. A. Grigorjeva (15, str. 26) se fyzická geografie dělí na obecnou a regionální. Obecná fyzická geografie studuje obecné zákony řídící složení, strukturu, chování a územní rozrůznění fyzickogeografické sféry. Regionální fyzická geografie studuje stejné zákony jako obecná fyzická geografie v jejich více omezených lokálních projevech podle přírodních zón (šířkových pásů a výškových stupňů).

Studium fyzickogeografické sféry není možné bez porozumění jejím složkám. Proto A. A. Grigorjev (15, str. 27) dále rozděluje obecnou fyzickou geografií na dílčí vědy — geomorfologii, klimatologii, oceánologii, hydrogeografií, pedogeografií, biogeografií, glaciologii a geokryologii. Každá dílčí fyzickogeografická věda studuje zákony řídící strukturu a chování jednotlivých složek fyzickogeografické sféry a jejich vztahy a interakci.

Pro sovětskou fyzickou geografií je příznačné vytvoření takových obecných konceptuálních modelů jako jsou krajinná a fyzickogeografická sféra (A. A. Grigorjev v roce 1932), geosystém (V. B. Sočava v roce 1963), geobiocenóza (V. N. Sukačev v roce 1942) a další.

Vývojové etapy sovětské fyzické geografie

Vývoj sovětské fyzické geografie byl vždy ovlivňován potřebami sovětské společnosti a vnitřní logikou vývoje této vědy. Sovětská fyzická geografie prošla ve svém vývoji několika etapami (srov. 42, str. 372 a n., 18, str. 304—336, 30, str. 314).

První etapa (1917—1930)

Sovětská fyzická geografie ve svých počátcích navázala na progresivní tradice především ruské geografické školy. V první etapě se sovětská fyzická geografie soustřeďovala na zkoumání způsobů nejlepšího využívání přírodních zdrojů v hospodářství mladého státu, na analýzu a hodnocení přírodních podmínek státního území. V tomto období se nejrychleji rozvíjely analytické dílčí vědy fyzické geografie — zejména geomorfologie, klimatologie, hydrogeografií, pedogeografií a biogeografie. Tyto dílčí vědy nashromázdily obrovské množství poznatků o všech přírodních složkách státu. Sovětská fyzická geografie tak v tomto prvním období studovala především vliv přírodních podmínek na hospodářskou činnost sovětské společnosti (I. P. Gerasimov a kol. in 15, str. 16).

Významnou osobností této etapy byl L. S. Berg (1876—1950), který rozpracoval učení o zákonitostech územní fyzickogeografické diferenciace, zejména o krajinných zónách SSSR. Značný význam pro poznání planetárních fyzickogeografických zákonitostí měla kniha V. I. Vernadského (1863—1945) Biosféra, vydaná v roce 1926 (srov. 18, str. 27).

Druhá etapa (1930—1941)

Druhá etapa vývoje sovětské fyzické geografie spadá do období prvních sovětských pětileték. Socialistická rekonstrukce a industrializace stimulovala výzkumy přírodních zdrojů z různých geografických hle-

disek. Na počátku této etapy již vyrostly kádry geografů nového, sovětského pokolení, vychované v duchu marxisticko-leninského světového názoru. Počátek třicátých let je příznačný prvními metodologickými diskusemi v sovětské fyzické geografii (42, str. 377).

V teorii sovětské fyzické geografie se na počátku třicátých let vyhranily dva směry. První z nich je charakterizován především názory A. A. Grigorjeva (1883—1968) o jednotném fyzickogeografickém procesu a o fyzickogeografické sféře jako objektu studia fyzické geografie (13). Podle tohoto významného sovětského geografa se fyzickogeografická sféra kvalitativně odlišuje od ostatních geosfér tím, že její složky — litosféra, hydrosféra a atmosféra — se navzájem pronikají a vzájemně ovlivňují a dále tím, že zejména zde působí sluneční energie, vzniká půda a existuje život. A. A. Grigorjev se nesporně zasloužil o vytvoření konceptuálního modelu fyzickogeografické sféry, který byl později přejat geografy i jiných zemí.

Druhý směr byl rozvíjen L. S. Bergem a jeho žáky. Významným přínosem k rozvoji teorie sovětské fyzické geografie byla práce L. S. Berga o krajinno-geografických zónách SSSR (4). Druhý směr v sovětské fyzické geografii se zabývá především studiem územního rozrůznění fyzickogeografické sféry.

Třetí etapa (1941—1945)

V letech Velké vlastenecké války mnozí sověští fyzičtí geografové bojovali na frontách a další plnili úkoly spojené s geografickým zabezpečením potřeb armády (zejména v Geografickém ústavu AN SSSR za spoluúčasti geografů z jiných geografických pracovišť). Současně však pokračovaly i teoretické práce (A. A. Grigorjev, V. N. Sukačev).

Čtvrtá etapa (1945—1955)

Tuto etapu vymezuje více sovětských autorů (srov. např. 18, str. 319, 30, str. 314), protože v ní došlo k intenzívnímu rozvoji sovětské fyzické geografie, zejména v souvislosti se studiem změn přírodních složek některých oblastí Sovětského svazu pod vlivem působení lidské společnosti. Sověští fyzičtí geografové věnovali větší pozornost fyzikálním a chemickým vazbám mezi složkami přírody (I. P. Gerasimov a kol. in 15, str. 17). Ve větším měřítku začaly být v SSSR využívány metody dálkového průzkumu, zejména letecké fotografie. Byly zahájeny kvantitativní výzkumy přírodních pochodů na pokusných stanicích (např. na Čanšanské fyzickogeografické stanici Geografického ústavu AN SSSR). V. N. Sukačev (1880—1967) začal na pokusných stanicích studovat oběh hmoty a energie mezi složkami geobiocenózy (42, str. 384).

V letech 1950—1953 došlo v sovětské fyzické geografii k ostré teoretické diskusi. Rozsáhlá diskuse zahrnovala otázky objektu fyzické geografie, vztah fyzické a ekonomické geografie, geografického prostředí, učení A. A. Grigorjeva o jednotném fyzickogeografickém pochodu, principy fyzickogeografické regionalizace a další. Diskuse vytříbila názory a značně posílila pozici sovětské fyzické geografie. Jasně z ní vyplynulo, že fyzická geografie musí studovat jak obecné zákonitosti stavby a vý-

voje fyzickogeografické sféry, tak i jednotlivé přírodní územní komplexy různé hierarchické úrovně (18, str. 324).

Z teoretických prací tohoto období je třeba uvést práce A. A. Grigorjeva, věnované teorii fyzickogeografického pochodu, otázkám oběhu hmoty a energie a zákonům diferenciace krajinné sféry. Většinu z nich autor zahrnul do své knihy vydané později v roce 1966 (14). Významné místo zaujímá i kniha S. V. Kalesnika (1901—1977) Základy obecné fyzické geografie (první vydání 1947, druhé 1955, přeložená i do polštiny), v které autor rozvíjí ideu jednoty fyzickogeografické sféry. Práce K. K. Markova (1905—1980) Paleogeografie byla přeložena i do češtiny (24). Zvýšenou pozornost začali sovětí fyzičtí geografové věnovat využití kvantitativních metod ve fyzické geografii (např. D. L. Armand, M. I. Budyko, A. G. Isačenko a další).

V roce 1951 stanul v čele nejvyššího a nejvýznamnějšího sovětského geografického pracoviště — Geografického ústavu AV SSSR akademik I. P. Gerasimov, který až do své smrti v roce 1985 pozitivně ovlivnil vývoj fyzické geografie v SSSR.

Pátá etapa (1955—1976)

Tato etapa ve vývoji sovětské fyzické geografie se podle A. G. Isačenka (18, str. 324) vyznačovala řadou nových rysů. Současně s dalším rozpracováváním teoretických a metodických problémů v sovětské fyzické geografii se začal zvýrazňovat praktický význam fyzickogeografických výzkumů. Aktivizovaly se mezinárodní styky sovětských geografů. Začaly např. i pravidelné styky a spolupráce s našimi geografy. Od roku 1956 sověští geografové obnovili svoji účast na pracích Mezinárodní geografické unie (IGU). Začali se pravidelně zúčastňovat i Mezinárodních geografických kongresů. Od roku 1955 neustále pracují sovětské expedice v Antarktidě. Značně se zvýšila i intenzita výzkumů v Arktidě, v horách oblastech a na oceánech v souvislosti s Mezinárodním geofyzikálním rokem (1957—1959).

Značně vzrostl zájem o řešení otázek globálního (planetárního) významu, jako jsou tepelná a vodní bilance (srov. např. M. I. Budyko, 5, 6, M. I. Lvovič, 31, a další), morfostruktury Země (srov. např. I. P. Gerasimov a J. A. Meščerjakov, 12) a další. Významným úspěchem sovětské fyzické geografie ve světovém měřítku bylo vydání Fyzickogeografického atlasu světa v roce 1964, který svým jednotným přístupem ke znázornění fyzickogeografické sféry a jejích složek je dosud nepřekonaným vědeckým dilem.

V roce 1963 sovětský geograf V. B. Sočava vytvořil konceptuální model geosystému (35). Sovětská geografie přivítala podle I. P. Gerasimova a jeho spolupracovníků (in 15, str. 20) geosystémový přístup jako přirozené stadium vývoje vědy. Tento trend je vyjádřen v obecně rozšířeném principu v sovětské fyzické geografii, kdy přírodní složky jsou studovány jako části přírodních komplexů. A. D. Armand (1975) přistoupil ke studiu geosystémů jako autoregulačních informačních systémů, při jejichž studiu je možné použít principů kybernetiky.

Geografický ústav Sibiře a Dálného východu SO AN SSSR se sídlem v Irkutsku zřídil pod vedením akademika V. B. Sočavy (1905—1978) na Sibiři řadu komplexních výzkumných stanic pro studium přírodních re-



Pracovní setkání představitelů geografických ústavů akademíí věd socialistických států v Komárňe 1975. Zprava doleva: akademik E. Mazúr (ČSSR), akademik I. P. Gerasimov a kandidát geografických věd R. P. Zimina (SSSR), akademik M. Pécsi (MLR). Snímek J. Demek

žimů geosystémů (srov. např. 23). Na pokusných stanicích studují fyzicičtí geografové kvantitativně geotopy a vazby mezi jejich složkami. Podobný výzkum provádí od roku 1962 výzkumná stanice Geografického ústavu AV SSSR v Kursku v oblasti lesostepi. Významným trendem v sovětské fyzické geografii je zvýšená pozornost věnovaná živé složce — geosystémovému studiu bioty (I. P. Gerasimov a kol. in 15, str. 20). S tím souvisí učení o geobiocenóze rozpracované již zmíněným V. N. Sukačevem a jeho žáky (38), které v podstatě souvisí s problémem studia geotopů jako elementárních částí krajiny a základní složky v celém systému geografických vazeb.

V roce 1970 vyšla kniha S. V. Kalesnika (21), v které shrnul učení o fyzickogeografické sféře jako jednotném geosystému. O tři roky později (1973) pak vyšlo první vydání učebnice K. K. Markova a kolektivu *Úvod do fyzické geografie* (26). Tato poměrně útlá kniha měla význam pro rozvoj teorie fyzické geografie nejen v SSSR, ale i v zahraničí (byla přeložena v NDR do němčiny).

V oblasti regionální fyzické geografie je pozoruhodným dílem 15 svazků serie „*Přírodní podmínky a přírodní zdroje SSSR*“, kterou od roku 1963 začal vydávat Geografický ústav AV SSSR pod hlavní redakcí akademika I. P. Gerasimova.

Vyvrcholením této etapy vývoje sovětské fyzické geografie — stejně jako celé sovětské geografie — byl mimořádně úspěšný XXIII. Mezinárodní geografický kongres uspořádaný v Moskvě v roce 1976. Tento kongres ukázal celou šíři ideí sovětské fyzické geografie, která jím vstoupila do období vědecko-technické revoluce.

Šestá etapa (po roce 1976)

Sovětská fyzická geografie reagovala na vědecko-technickou revoluci vznikem konstruktivního směru výzkumu (srov. 10). V období vědecko-technické revoluce dochází k rychlejšímu rozvoji obecných teoretických koncepcí fyzické geografie, což se zejména projevuje rozvojem geografické prognózy (I. P. Gerasimov a kol. in 15, str. 21).

V období budování vyspělé socialistické společnosti v SSSR se změnilo zaměření fyzické geografie. Od studia vlivu přírody na hospodářskou činnost společnosti a život lidí přešla v tomto období sovětská fyzická geografie ke studiu vlivu hospodářské činnosti sovětské společnosti na přírodu a ke studiu pochodů v antropogenně změněných přírodních geosystémech, které nejen reprodukují přírodní zdroje, ale jsou i mimořádně významnými činiteli ve vytváření životního stylu a uchovávání zdraví lidí (I. P. Gerasimov a kol. in 15, str. 17). Sovětí fyzici geografové zastávají názor, že teoretické a aplikované studie musí být organicky spojeny. Nové znalosti získané aplikovaným výzkumem vedou k revizi teoretických koncepcí a k vývoji nových metodologických přístupů.

V tomto období byla vydána v SSSR řada teoretických prací, zejména A. N. Gvozděckého a kolektivu (15), A. G. Isačenka (19), F. N. Milkova (30), I. M. Zabělina (41) a další. Řada významných studií je obsažena v sérii sborníků *Voprosy geografii* vydávaných moskevskou pobočkou Geografické společnosti SSSR.

Změna zaměření sovětské fyzické geografie se projevila publikováním prací zaměřených na řešení otázky vztahu přírody a společnosti, životního prostředí a ochrany přírody. Globálních otázek se týkají zejména práce M. I. Budyka (např. 7), I. P. Gerasimova (např. 11), E. V. Milanovy, A. M. Rjabčikova (27) a dalších.

Novým příznačným rysem sovětské fyzické geografie v tomto období je zvýšená pozornost věnovaná světovému oceánu. V rámci sovětské geografie se od počátku sedmdesátých let rozvíjí nový směr nazvaný geografie oceánů. Od roku 1980 byla z iniciativy Geografické společnosti SSSR vydána šestisvazková geografie světového oceánu pod redakcí K. K. Markova (32). Světově významným dílem je *Atlas oceánů*, který svým pojetím a rozsahem je ojedinělý ve světové literatuře. V sovětské literatuře se razí i nový pojem „oceánosféra“ (např. V. N. Stěpanov, 37).

V sovětské fyzické geografii vzrostl význam geografického prognózování, protože sovětí geografové jsou postaveni před otázkou výběru vhodné alternativy řešení problémů při projektování geosystémů. V posledních letech se objevila v SSSR řada monografií i učebnic věnovaná geografickému prognózování na různých úrovních (např. Anoško, V. S. a kol., 1, A. P. Kapica, J. G. Simonov, 2, a další).

Fyzická geografie se rozvíjí v centrech v jednotlivých svazových republikách, kde se rozvíjejí fyzickogeografické školy. V RSFSR jsou hlavními centry Moskva, Leningrad, Irkutsk, ale i Voroněž (škola F. N. Milkova), Kazaň a Vladivostok. V USSR jsou to Kijev a Lvov (A. M. Marinič, škola zemřelého K. I. Gerencukaj), v BSSR Minsk, v pobaltských sovětských republikách zejména Riga, v zakavkazských republikách Tbilisi (škola zemřelého F. F. Davitaji, Beručašvili), Baku (G. A. Alijev, M. A. Museibov), Jerevan (A. B. Bagdasarjan), ve středoasijských republikách Taškent, Frunze a Alma-Ata.

Nové trendy v sovětské fyzické geografii se projevily i na VIII. sjezdu Geografické společnosti SSSR v Kijevě v roce 1985, kde organizátoři vypustili přednášky z jednotlivých dílčích fyzickogeografických věd a soustředili se pouze na komplexní studie zaměřené na úkoly geografické vědy při rozpracování a realizaci komplexních programů, vědecko-praktické úlohy sovětské geografie a geografické problémy světového oceánu.

Závěr

Sovětská fyzická geografie, založená na marxisticko-leninském světovém názoru, prodělala od svých počátků po Velké říjnové socialistické revoluci bouřlivý rozvoj a zásadní strukturální změny. Přeměnila se z vcelku popisné vědy ve vědu konstruktivní, zabývající se důležitými otázkami současného lidstva. Hodnocení tohoto vývoje není snadné, protože celkový proud sovětské fyzické geografie se skládá z mnoha dílčích proudů národních škol v sovětských svazových republikách. V SSSR vyhází velké množství geografické literatury, která se jen z malé části dostává do ČSSR. Problémy jsou i v nejednotnosti terminologie používané jednotlivými fyzickogeografickými školami. Pro omezený rozsah článku jsem se pokusil na základě literatury i osobních zkušeností vystihnout hlavní etapy vývoje fyzické geografie v SSSR. Sovětští fyzičtí geografové za uplynulých 70 let vykonali obrovský kus práce a přispěli k vývoji světové geografie. Přeji jim do další práce mnoho úspěchů.

Vybraná literatura:

Z rozsáhlé sovětské literatury autor vybral jen souborné práce, které přispěly k rozvoji teorie obecné fyzické geografie.

1. ANOŠKO, V. S., TROFIMOV, A. M., ŠIROKOV, V. M.: Osnovy geografičeskogo prognozirovanija. Minsk, Vyšejšaja škola 1985, 240 str.
2. ARMAND, A. D.: Informacionnyje modeli prirodných kompleksov. Moskva, Nauka 1975, 124 str.
3. ARMAND, D. L.: Nauka o landšafte. Moskva, Mysl 1975, 288 str.
4. BERG, L. S.: Landšaftno-geografičeskie zony SSSR. Čast 1. Leningrad 1930.
5. BUDYKO, M. I.: Klimat i žižň. Leningrad, Gidrometeorologičeskoje izdatelstvo 1971, 472 str.
6. BUDYKO, M. I.: Izmenenije klimata. Leningrad, Gidrometeoizdat 1974, 279 str.
7. BUDYKO, M. I.: Evolucija biosfery. Leningrad, Gidrometeoizdat 1984, 488 str.
8. DAVITAJA, F. F.: Klimat i selskoje chozjajstvo. Leningrad 1959.
9. GERASIMOV, I. P.: Aktualnyje voprosy sovetskoy geografičeskoy nauki. Moskva, Nauka 1972, 251 str.
10. GERASIMOV, I. P.: Sovetskaja konstruktivnaja geografija. Moskva, Nauka 1976, 208 str.
11. GERASIMOV, I. P.: Ekologičeskie problemy v prošloj, nastojašcej i budušej geografii Mira. Moskva, Nauka 1985, 246 str.
12. GERASIMOV, I. P., MĚŠČERJAKOV, J. A.: Reljef Zemli (Morfostruktura i morfeskulptura). Moskva, Nauka 1967, 330 str.
13. GRIGORJEV, A. A.: Predmet i zadača fizičeskoj geografii. In: Na metodologičeskom fronte geografii i ekonomičeskoj geografii. Moskva — Leningrad, Socekgiz 1932.
14. GRIGORJEV, A. A.: Zakonomernosti strojenija i razvitiya geografičeskoy sredy. Moskva, Mysl 1966.
15. GVOZDÉCKIJ, A. N.: Soviet Geography Today. Physical Geography. Moscow, Progress Publishers 1982, 280 str.
16. ISAČENKO, A. G.: Osnovnyje voprosy fizičeskoj geografii. Leningrad, Izdatelstvo LGU 1953, 391 str.

17. ISAČENKO, A. G.: Osnovy landšaftovedenija i fiziko-geografičeskoje rajonirovaniye. Moskva, Vysšaja škola 1965.
18. ISAČENKO, A. G.: Razvitiye geografičeskikh idej. Moskva, Mysl 1971, 416 str.
19. ISAČENKO, A. G.: Landšafty SSSR. Leningrad, Izdatelstvo LGU, 1985, 320 str.
20. KALESNIK, S. V.: Osnovy obščego zemlevedenija. Moskva — Leningrad, Učpedgiz 1947, 484 str., 2. vydání 1955.
21. KALESNIK, S. V.: Obščije geografičeskie zakonomernosti Zemli. Moskva, Mysl 1970, 283 str.
22. KAPICA, A. P., SIMONOV, J. G.: Problemy regionalnogo geografičeskogo prognoza. Moskva, Nauka, 264 str.
23. KRAUKLIS, A. A.: Prirodnyje režimy i topogeosistemy Priangarskoj tajgi. Novosibirsk, Nauka 1975, 279 str.
24. MARKOV, K. K.: Paleogeografie. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955, 225 str.
25. MARKOV, K. K.: Paleogeografija. 2. vydání. Moskva, Izdatelstvo MGU 1960, 266 str.
26. MARKOV, K. K., DOBRODEJEV, O. P., SIMONOV, J. G., SUETOVA, I. A.: Vvedenie v fizičeskiju geografiju. Moskva, Vysšaja škola 1973, 182 str., 2. vydání, 1978.
27. MILANOVA, E. V., RJABČIKOV, A. M.: Geografičeskie aspekty ochrany prirody. Moskva, Mysl 1979, 295 str.
28. MILKOV, F. N.: Landšaftnaja geografija i voprosy praktiki. Moskva, Mysl 1966, 256 str.
29. MILKOV, F. N.: Osnovnyje problemy fizičeskoj geografii. Moskva, Vysšaja škola 1967, 252 str.
30. MILKOV, F. N.: Fizičeskaja geografija: sovremennoje sostojanije, zakonomernosti, problemy. Voroněž, Izdatelstvo VGU 1981, 400 str.
31. LVOVIČ, M. I.: Mirovyje vodnyje resursy i ich buduščeje. Moskva, Mysl 1974, 448 str.
32. MARKOV, K. K.: Geografija Mirovogo okeana. 6 svazků. Leningrad, Nauka 1980—1985.
33. PREOBRAŽENSKIJ, V. S.: Landšaftnyje issledovanija. Moskva 1966.
34. RJABCICKOV, A. M.: Struktura i dinamika geofsery, jejo jestestvennoje razvitiye i izmenenie člověkom. Moskva, Mysl 1972, 223 str.
35. SOČAVA, V. B.: Opredelenije nekotorych ponjatij i terminov fizičeskoj geografii. Doklady Instituta geografii Sibiri i Dalnego Vostoka 3, Irkutsk 1963, str. 50—59.
36. SOČAVA, V. B.: Vvedenie v učenije o geosistemach. Novosibirsk, Nauka 1978, 319 str.
37. STEPANOV, V. N.: Okeanosfera. Moskva, Mysl 1983, 271 str.
38. SUKAČEV, V. N., DYLIS, N. V.: Osnovy lesnoj biocenologii. Moskva, 1964.
39. VERNADSKIJ, V. I.: Biosfera. Čast 1 a 2. Leningrad 1926.
40. ZABELIN, I. M.: Fizičeskaja geografija segodnjja. Moskva, Prosveschenije 1973, 144 str.
41. ZABELIN, I. M.: Fizičeskaja geografija v sovremennom jestestvoznanii. Moskva, Nauka 1978, 336 str.
42. ZABELIN, I. M. a kol.: Razvitiye fizikogeografičeskikh nauk (XVII—XX vv.). Moskva, Nauka 1975, 437 str.

(*Pracoviště autora: katedra geografie a didaktiky geografie, přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Leninova 26, 771 46 Olomouc.*)
Došlo do redakce 12. 6. 1987.

MILAN HOLEČEK

IZOCHRONICKÁ MAPA
INDIVIDUÁLNÍ SILNIČNÍ DOPRAVY ČSR
Pokus o její konstrukci a využití v prognóze

M. Holeček: *The Isochronal Map of Individual Road Traffic in the Czech Socialist Republic. (Attempt of its Construction and Application in a Prognosis.)* Sborník ČSGS, 92, 4, p. 256–262 (1987). — The paper treats of the method of compilation of an isochronal map depicting the individual motor-car traffic, the irregular bus traffic and the long-distance traffic using the average speed fixed for the four categories of roads and speedways. The isochronal map showing the state of the road network in 1985 is completed with isochrones depicting the anticipated state of road infrastructure in 2010.

Úvod

Izochronická mapa znázorňuje časovou dosažitelnost zvoleného centra pomocí izochron, tj. čar spojujících místa, která lze dosáhnout z určitého střediska za stejnou dobu.

Myšlenku o významu časové dosažitelnosti různých míst vyslovil již v roce 1833 C. Ritter (11). Izochrony poprvé pojmenoval F. Galton (4) v roce 1881, který též sestrojil první mapu časové dosažitelnosti jednoho místa (Londýna), a definoval je F. G. Hahn (5) v roce 1885. Problematiku izochronických map dále rozpracoval A. Penck (10) v roce 1887, jenž sestavil takovou mapu pro dosažitelnost Vídni z území tehdejšího Rakousko-Uherska; zahrnuje tedy i dnešní teritorium ČSSR. První izochronická mapa zobrazující výhradně naše území je dílem V. Nového (9) z roku 1904. Zpracoval kartografický obraz časové dosažitelnosti Prahy v historickém území Čech při použití nejrychlejšího dopravního prostředku, tj. převážně železniční dopravy s kombinací chůze v oblastech bez železnic.

Ačkoli od té doby uběhlo mnoho času, nebylo pro území ČSSR zkonstruováno a publikováno mnoho nových izochronických map. Jejich zpracování a vyhodnocení se věnoval K. Kuchař (6, 7, 8). Většinou se objevovaly v atlasmových dílech jako doplňkové mapy ve velkých měřítkách a vesměs sledovaly časovou dosažitelnost stanovených center při použití železniční dopravy, popřípadě v kombinaci železniční a autobusové dopravy (1, 2, 3). Izochronami veřejné dopravy se zabývaly i některé studentské práce, například diplomová práce M. Sazamové (12).

Stejného druhu jsou i izochronické mapy publikované v zahraničí, tj. sledují veřejnou hromadnou dopravu. Při jejich konstrukci se zpravidla vychází z rychlostí udávaných jízdním rádem. V oblastech bez želez-

nic se počítá s cestou pěšky se stanovenou průměrnou rychlostí chůze, obvykle odstupňovanou podle charakteru reliéfu.

Předložená izochronická mapa je pokusem o vyjádření časové dosažitelnosti hlavního města ČSSR Prahy z území České socialistické republiky při použití individuální silniční dopravy, event. nepravidelné autobusové dopravy (zájezdy apod.), popřípadě s jistou nepřesností i nákladní automobilové dopravy, jejíž rychlosť se poněkud liší od předchozích dopravních prostředků.

Konstrukce mapy

Pro takovou mapu bylo třeba vytvořit novou metodiku. Hlavním úskalím je, že neexistují fixní časové údaje odpovídající jízdním časům získávaným u izochronických map obvykle z jízdních řádů hromadné dopravy. Bylo tedy třeba stanovit průměrné rychlosti, které by vyjadřovaly u jednotlivých kategorií silnic pravděpodobnou rychlosť automobilů. Použití těchto průměrů předem stanoví omezení — jde o hypotetickou rychlosť, o dosti hrubý průměr, který skrývá odlišné vlastnosti řidičů i vozidel, měnící se hustotu provozu, stav vozovky a četné další proměnné faktory, které mají vliv na rychlosť jízdy motorových vozidel. (Ostatně ani o jízdních časech uvedených v jízdním řádu nelze říci, že jde o fixní časové údaje.)

Vycházel jsem z výsledků výzkumu Ústavu silničního hospodářství v Praze, který na základě exaktních měření na různých typech silnic sestavil tabulky průměrných rychlostí, a to v několika variantách pro jednotlivé kategorie silničních komunikací. Z nich jsem pro stanovení průměrných rychlostí zvolil tyto hodnoty: pro dálnice a silnice pro motorová vozidla 90 km.h^{-1} , pro jiné silnice se čtyřmi pruhy 80 km.h^{-1} , pro silnice I. tř. se dvěma pruhy 70 km.h^{-1} , pro ostatní silnice 60 km.h^{-1} . Tyto rychlosti jsem pak redukoval o 10 % u průtahů většími sídly (zhruba nad 20 tis. obyvatel) a v náročném terénu (pahorkatá a hornatá území podle členění Geografického ústavu ČSAV v Brně, vyznačeného na rukopisných mapách Ústavu silničního hospodářství, které zobrazují silniční síť ČSR v měřítku 1 : 200 000, s přihlédnutím k nutné aktualizaci).

Tato hlediska, jakkoli hrubá, jsou dostatečná pro stanovené měřítko výsledné mapy (originál v měřítku 1 : 1 000 000). Zkoušená jemnější hlediska s bližším přihlédnutím k terénu a s větší diferenciaci rychlostí u jednotlivých kategorií silnic se projevila v drobných zpřesněních při pracovním promítání do měřítka 1 : 200 000. Avšak při přenesení do výsledného měřítka ztrácela na smyslu, protože drobnější rozdíly v něm zcela zanikají. Proto, a také vzhledem k obecně velmi vysoké pracnosti sestavení izochronické mapy, jsem zůstal u uvedených hrubých kritérií.

Druhým problémem bylo stanovení výchozího bodu izochron. Centrum Prahy je od administrativních hranic ve většině směrů v přímé vzdálenosti 5–10 km, ale reálná vzdálenost po komunikacích se pohybuje mezi 8–15 km. Jízdní časy jsou ovlivňovány průjezdností ulic, na něž působí úrovňová křižování, směrové vedení komunikací, proměnlivá frekvence a další činitelé. Dále jsem bral v úvahu, že většina osobních vozů nevyjíždí z centra města, ale naopak z okrajových čtvrtí, kde je dnes těžiště osídlení území hlavního města. Nevolil jsem proto odečítání kilometrů pro jednotlivá pásmo časové dosažitelnosti z historického nebo

geometrického středu, jak bývá obvyklé. Protože některé vozy vyjíždějí z okrajových částí přímo mimo území hlavního města, jiné naopak napříč městem do jiných směrů, nelze exaktně určit průměrnou časovou dosažitelnost administrativní hranice. Proto jsem použil empiricky stanovené hodnoty 20 minut; lze předpokládat, že za tuto dobu se v průměru dostane motorové vozidlo z místa výjezdu k současné administrativní hranici hlavního města Prahy.

Další jízdní časy se pak odvozují od místa, kde komunikace opouští území hlavního města, takže první izochrona, vyznačující dosažitelnost v intervalu do 30 minut, probíhá ve vzdálenosti odpovídající na příslušné komunikaci 10 minutám jízdy od hranice Prahy.

Obdobně lze postupovat při stanovení první izochrony například pro Bratislavu s tím, že hypotetickou průměrnou dobu potřebnou k dosažení administrativní hranice města jsem při pracovním ověření na území SSR stanovil na 15 minut. Přihlédly jsem při tom k menší rozloze území města, k větší koncentraci výjezdů do menšího počtu směrů vzhledem k excentricnosti polohy Bratislavы, čímž se snižuje četnost průjezdů napříč městem, i k menším terénním překážkám na území hlavního města Slovenské socialistické republiky.

V tomto případě první izochrona, vyznačující dosažitelnost v intervalu do 30 minut, probíhá ve vzdálenosti odpovídající na příslušné komunikaci 15 minutám jízdy od administrativní hranice Bratislavы.

Stejně kritérium by bylo možno volit i při konstrukci izochron pro Brno, Ostravu nebo jiná města přibližně stejně velikostní kategorie.

Při použití této metody jsem zkonztruoval izochrony v pracovní mapě 1 : 200 000 a získané výsledky jsem přenášel do výsledné mapy v měřítku 1 : 1 000 000. Tak vznikla izochronická mapa pro hlavní město ČSSR vztažená na území České socialistické republiky. Zachycuje stav, který silniční infrastruktura zaznamenala ke dni 1. 1. 1986.

Pokus o využití mapy k prognóze

Popsané metody jsem použil při práci na úkolu „Pracovní hypotéza geograficky generalizované souhrnné prognózy vybraných celků sociálně ekonomické sféry ČSSR k roku 2010“ v rámci hlavního úkolu státního plánu základního výzkumu IX-11-4. Proto jsem se pokusil vyjádřit stejným způsobem předpokládaný vývoj ke stanovenému časovému horizontu.

Při sledování změn časové dosažitelnosti pro rok 2010 se po rozboru ukázaly jako rozhodující dva způsoby změn infrastruktury. Je to zejména výstavba dálnic, které podstatně ovlivňují průměrné rychlosti silniční dopravy, a tím i časovou dosažitelnost, v druhé řadě pak výstavba jiných čtyřpruhových komunikací. Na tyto změny v infrastruktuře se zaměřilo zpracování perspektivy, protože se ukázalo, že ostatní zlepšení v silniční síti, například napřímení komunikací nebo obchvaty sídel, se týkají jen krátkých úseků silnic, navíc zpravidla vzájemně izolovaných, a v celkových výsledcích se ve zvoleném měřítku mapy prakticky neprojevují. Kromě toho je nesnadné získat podklady o takových drobnějších změnách sítě silnic pro celé území ČSR pro vzdálenější časové období, zejména po roce 2000.

Proto jsem při stanovování izochron pro rok 2010 přihlížel k před-

pokládaným změnám v síti dálnic a čtyřpruhových silnic. K tomu jsem použil předpokladů federálního ministerstva dopravy (pro další výstavbu dálnic) a Ústavu silničního hospodářství v Praze (pro výstavbu čtyřpruhových silnic).

Tyto předpoklady dávají na základě současných znalostí představu o pravděpodobném stavu dálniční a silniční sítě ve stanoveném roce. Na jejich základě jsem doplnil izochronickou mapu individuální silniční dopravy v ČSR vyjadřující současný stav (tj. k 1. 1. 1986) stejným způsobem také izochronami vztaženými k roku 2010. Tak vznikla izochronická mapa v měřítku 1 : 1 000 000, která bylo použita jako jedna z komponent syntetické prognostické mapy rozvoje dopravní soustavy ČSSR v rámci zmíněného výzkumného úkolu.

Z technických důvodů zmenšená a barevně zjednodušená izochronická mapa je pro ilustraci připojena jako příloha k tomuto článku.

Stručné zhodnocení změn silniční infrastruktury a časové dosažitelnosti

Výhled do roku 2010 předpokládá v Čechách přednostní budování dálnice D 8 v souvislém tahu z Prahy na hranice s NDR a etapovité prodlužování dálnice D 5 do Stříbra (s nedořešeným obchvatem Plzně) a D 11 do Hradce Králové. V provozu má být také úsek dálnice D 35 z Hradce Králové na Holice. Na základě usnesení vlády ČSSR z 29. 1. 1987 č. 24 se počítá nově i s výstavbou dálnice D 3 ve směru na České Budějovice, o níž se v původních záměrech neuvažovalo. Do roku 2010 by měl být v provozu úsek z Prahy k Benešovu.



Obr. — Schéma předpokládaného rozvoje dálniční sítě ČSSR v letech 1985—2010. 1 — dálnice v provozu k 31. 12. 1985, 2 — dálnice předpokládané v provozu v roce 2010, 3 — další plánované dálnice, 4 — dálnice ve stadiu úvah, 5 — dálnice výpuštěná z plánů.

Na Moravě se za příštích pět pětileté počítá s poměrně malým přírůstkem — s krátkým úsekem D 1, s dvěma krátkými úseků D 47 u Vyškova a Ostravy a s počátkem výstavby D 35 od Lipníka nad Bečvou na Olomouc. Jde vesměs o krátké dílčí úseky.

V Čechách lze na tomto výhledu kladně hodnotit výstavbu celého tahu D 8 připojujícího na dálniční síť severočeskou průmyslovou oblast s návazností na síť NDR. Také protažení D 5 k Plzni a D 11 do Hradce Králové, i když etapovité a poměrně pomalé, vyřeší přetravávající problémy. Dálnice vhodně doplní čtyřpruhové komunikace, budované zejména jako výpadové silnice z hlavních aglomerací. Relativně brzy bude dobudován souvislý důležitý tah Praha — Liberec.

Na Moravě bude situace složitější. Zde rychlejším tempem roste a asi i v budoucnu poroste síť čtyřpruhových silnic, takže v kombinaci s úseků dálnic vznikne souvislý, velmi potřebný tah Brno — Ostrava, i když zdaleka se nebude držet ideálního přímého směru. Tato skutečnost odkládá řešení dálničního tahu sever — jih, potřebného ve vnitrostátním i mezinárodním zájmu, až na dobu po sledovaném časovém horizontu.

Ve spojení Čech s Moravou vznikne před koncem prognózovaného období napětí mezi potřebami a kapacitními možnostmi silniční sítě v severním tahu spojujícím tato území na trase Hradec Králové — Olomouc — Ostrava. Zejména na úseku Hradec Králové — Svitavy bude dálnice chybět.

Výsledky srovnání časové dosažitelnosti vyjádřené izochronami dávají představu o zlepšení v tomto ukazateli ve sledovaném časovém období. Dosažené výsledky dokazují předpoklad, že zlepšením se projevují zejména souvislejší a delší úseky nových dálnic a čtyřpruhových silnic, zatímco kratší nebo izolované úseky jednotlivých tahů se v posunu izochron, a tedy ve zlepšení časové dosažitelnosti, projevují nepodstatným způsobem.

Na území Česka se v perspektivě roku 2010 nejvíce uplatňuje pokračování výstavby dálnic, zvláště v Severočeském (D 8), v Západočeském (D 5) a Východočeském kraji (D 11), kde je posun izochron nejvýraznější. Příznivě se projevuje i v Severomoravském kraji, kde spolupůsobí s výstavbou dálnic D 11, D 35 a D 47 i předpokládaná intenzivnější výstavba čtyřpruhových silničních tahů. Nejmenší pokrok v časové dosažitelnosti z Prahy vykazuje Jihomoravský kraj, který již dnes disponuje uceleným dálničním tahem Praha — Brno — Bratislava a další výstavba kapacitních komunikací tu bude vykazovat jen menší přírůstky, a zejména Jihočeský kraj, kde je rozvoj dálnic i čtyřpruhových silnic proti ostatním krajům v současnosti i v perspektivě do roku 2010 výrazně pomalejší.

Závěr

Účelem této práce bylo pokusit se o vytvoření nového typu izochronické mapy, která by se nezaměřovala, jak bylo dosud běžné, na znázornění časové dosažitelnosti zvoleného centra při použití prostředků veřejné hromadné dopravy osob (železnice, event. autobusy pravidelné přepravy). Pokouší se stanovit metodiku tvorby izochronické mapy pro individuální automobilovou, popřípadě i pro neveřejnou autobusovou, event. nákladní silniční dopravu. Vzhledem k tomu, že se nelze opřít o přesné

časové údaje, ale pouze o průměrné rychlosti, nepřihlíží k některým proměnným faktorům ovlivňujícím rychlosť jízdy.

Mapa získaná tímto způsobem proto nemůže sloužit k přímému odečítání jízdních časů na konkrétních úsecích komunikací, ale spíše k porovnávání časové dosažitelnosti v jednotlivých směrech, na jednotlivých dopravních tazích, ke srovnávání relativních a absolutních údajů o hypotetické časové dosažitelnosti různých částí sledovaného území. Lze ji použít i k pokusům o prognózu vývoje časové dosažitelnosti k určeným časovým horizontům v závislosti na předpokládaném rozvoji silniční sítě.

L iterat u r a:

1. Atlas československých dějin. ÚSGK, Praha 1965, list 24, 31, 40.
2. Atlas ČSSR. ČSAV—ÚSGK, Praha 1966, list 49.
3. Atlas SSR. SAV—SÚGK, Bratislava 1980, odd. XII, mapa č. 82—84.
4. GALTON Francis: On the Construction of Isochronic Passage-Charts. Proceedings of the Royal Geogr. Society and Monthly Record of Geography, Vol. III, London 1881.
5. HAHN F. G.: Bemerkungen über einige Aufgaben der Verkehrsgeographie und Staatenkunde. Zeitschr. für wissenschaftl. Geogr., V, Weimar 1885.
6. KUCHAŘ Karel: Isochrony a isochory Československé republiky. Sborník ČSZ, 37, Praha 1931, č. 1, s. 29—34.
7. KUCHAŘ Karel: Spojení s Prahou podle isochronických map Československa. Sborník ČSZ, 68, Praha 1961, č. 2, s. 178—180.
8. KUCHAŘ Karel: Spojení s Prahou podle izochronických map Československa. Sborník ČSZ, 68, Praha 1963, č. 2, s. 179—180.
9. NOVÝ Václav: Isochronická mapa Čech. Zeměpisná knihovna č. 2, Praha 1904, 31 str. + mapa.
10. PENCK Albrecht: Isochronenkarte der öesterreichisch-ungarischen Monarchie. Deutsche Rundschau für Geogr. und Statistik, IX, 1887.
11. RITTER Carl: Ueber das historische Element in der geographischen Wissenschaft. (Přednáška z 30. 1. 1883.) In: Einleitung zur allgemeinen vergleichenden Geographie und Abhandlungen zur Begründung einer mehr wissenschaftlichen Behandlung der Erdkunde. Berlin 1852, s. 152—181.
12. SAZAMOVÁ Maruška.: Geografické aspekty vlivu dálnice na osídlení, hospodářství a krajинu v ČSSR. Diplomová práce, PřF UK, Praha 1984, 86 str., tab., 8 příloh.
13. Materiály federálního ministerstva dopravy. Praha 1986.
14. Materiály Ústavu silničního hospodářství. Praha 1986.

Mapa v příloze — Zmenšená a zjednodušená reprodukce prognostické izochronické mapy ČSR. 1 — izochrony Prahy v r. 1985, 2 — izochrony Prahy předpokládané v roce 2010, 3 — okresní města, 4 — krajská města (popsána zkratkami státních poznávacích značek).

S u m m a r y

THE ISOCHRONAL MAP OF INDIVIDUAL ROAD TRAFFIC IN THE CZECH SOCIALIST REPUBLIC. (ATTEMPT OF ITS CONSTRUCTION AND APPLICATION IN A PROGNOSIS.)

The author tries to determine the method of compilation of an isochronal map depicting the individual road traffic, i. e. private motor-cars, the irregular bus traffic and the long-distance traffic. The time schedules applied in the compilation and acquired usually from time-tables valid in the public transport had to be replaced with other data, i. e. average speeds fixed for individual categories of roads, as follows: for speedways 90 km/hour, for other four-lane roads 80 km/hour, for first category roads 70 km/hour, for remaining roads 60 km/hour. This corresponds approximately to the state of the Czechoslovak road network. The above speeds are automatically reduced by 10 % in road sections leading through larger settlements or in a blind or moun-

tainous terrain. These data were used in the compilation of an isochronal map showing the time necessary to reach Prague by motor-car traffic in 1985 (scale 1 : 200 000). The data were applied in the resulting map in scale of 1 : 1 000 000.

This method was then used in the compilation of a prognostic chart showing the changes in the times compared with the chosen time horizon in 2010. On the basis of an expert predetermination, the presumed improvement of the road network influencing the motor-car speed, was determined, i. e. the construction of new speedways and four-lane roads. For such an altered road network, prognostic isochrones were constructed showing the assumed improvement in the time accessibility of Prague.

The proposed method starting from hypothetical average speeds cannot take account of some convertible factors influencing the traffic speed. Therefore, a map compiled on the basis of such data does not show the exact traffic times, yet enables the comparison of accessibility of chosen places, directions and areas by the individual road traffic. It may be applied, however, in the prognosis of the development of the time accessibility up to a certain definite time horizont.

Fig. — Presumed development of the speedway network in Czechoslovakia between 1985 and 2010. 1 — speedway in operation at December 31, 1985, 2 — speedway in operation in 2010, 3 — further planned speedways, 4 — speedway under consideration, 5 — speedway cancelled in the plans.

Enclosed map — Reduced and simplified reproduction of a prognostical isochronal map of the Czech Socialist Republic. 1 — isochrones of Prague in 1985, 2 — presumed isochrones of Prague in 2010, 3 — centres of districts, 4 — centres of regions.

(Pracoviště autora: Geografický ústav ČSAV, Na slupi 14, 128 00 Praha 2.)
Došlo do redakce 29. 12. 1986.

TOMÁŠ DRTINA, MARTINA MOKŘÍŠOVÁ

PŘÍSPĚVEK KE STUDIU ZIMNÍCH TEPLIT NA ÚZEMÍ PRAHY

T. Drtina, M. Mokříšová: *A Contribution to the Study of Winter Temperatures on the Territory of Prague.* — Sborník ČSGS, 92, 4, p. 263—271 (1987). — The meteorological observatory in Clementinum, Prague celebrated its 210th anniversary of regular observations. The authors of this paper present a temperature characteristic of two severe winters, i. e. 1978/79 and 1984/85, and compare data from several climatological observatories, two of which are located in the centre of Prague, two on its outskirts. The investigation has shown the existence of an „island of higher temperature“ in the centre of the town.

Tento článek je výtahem z textu práce, se kterou se autoři pod vedením RNDr. V. Letošníka zúčastnili na jaře 1985 fakultního kola studentské vědecké odborné činnosti na přírodovědecké fakultě UK v geografické sekci. Cílem práce bylo porovnání některých teplotních charakteristik dvou velmi výrazných zimních období na základě pozorování na několika pražských klimatických stanicích. Předpokládali jsme, že při vzájemném srovnání teplot v okrajových a centrálních částech Prahy se významně projeví komplex antropogenních vlivů, především vytápění či tepelného znečištění v centru hlavního města na vyšších hodnotách různých teplotních charakteristik. Za představitele předpokládaného ostrova s nápadně vyšší teplotou jsme zvolili observatoř Clementinum, a protože 1. ledna 1985 uplynulo 210 let od začátku pravidelných meteorologických pozorování na této stanici, chtěli jsme naší prací též vzpomenout tohoto výročí. Proto jsme zařadili i stat o počátku a vývoji meteorologických pozorování ve stanici Clementinum.

Rozhodli jsme se zpracovávat hodnoty ze zimních období, jelikož právě v zimě je rozdílnost městského klimatu vůči okolí nejvýraznější, a zvolili jsme zimu 1978/79 a 1984/85. Zima 1978/79 byla výjimečná především svým rekordním ochlazením, které nastalo na přelomu změněných let a způsobilo začátkem roku 1979 hospodářské obtíže. Po poměrně teplém prosinci došlo v noci z 31. 12. 1978 na 1. 1. 1979 k prudkému poklesu teploty. V Praze během 24 hodin (mimo Prahu v některých oblastech Čech dokonce během 12 hodin) teplota klesla o 30°C , na hodnoty nižší než -15°C . (Nástup mrazů této zimy je zachycen na obr. 4). Zima 1984/85 byla rozhodně nejtvrdší zimou posledních dvou desetiletí. Obrázek o tom dává například její mrazový index (absolutní hodnota součtu denních průměrů teploty vzduchu ve $^{\circ}\text{C}$ za všechny dny mrazového období, tj. období s převahou průměrných denních teplot vzduchu nižších než 0°C ; I. Sládek, 10). Hodnota mrazového indexu pro

zimu 1984/85 byla 255. Svými průměrnými měsíčními teplotami se zima 1984/85 jako celek řadí v tomto století na 11. místo s pravděpodobností opakování 1× za 8 let (Kakos, Krška, 3). Překvapila hlavně tím, že se vyskytla po řadě zim mírných nebo teplých. Nástup mrazů v zimě 1984/85 je zachycen na obr. 5.

V současné době pracuje v Praze 14 meteorologických stanic. Uvádíme jejich seznam, zeměpisné souřadnice a nadmořskou výšku. Jejich polohu zachycuje obr. 1.



1. Meteorologické stanice ČHMÚ na území Prahy.

	zem. délka	zem. šířka	nadm. výška
Braník	14°26' v.d.	50°04' s.š. ¹⁾	260 m n.m.
Břevnov	14°21' v.d.	50°05' s.š.	332 m n.m.
Horní Počernice	14°37' v.d.	50°07' s.š.	276 m n.m.
Hostivař	14°32' v.d.	50°03' s.š.	251 m n.m.
Karlův	14°28' v.d.	50°04' s.š.	232 m n.m.
Kbely	14°32' v.d.	50°07' s.š.	283 m n.m.
Klementinum	14°25' v.d.	50°05' s.š.	202 m n.m.
Komořany	14°24' v.d.	49°54' s.š.	210 m n.m.
Libuš	14°24' v.d.	50°00' s.š.	305 m n.m.
Podbaba	14°24' v.d.	50°07' s.š.	183 m n.m.
Ruzyně	14°17' v.d.	50°06' s.š.	376 m n.m.
Smíchov	14°24' v.d.	50°04' s.š.	274 m n.m.
Suchdol	14°23' v.d.	50°09' s.š.	268 m n.m.
Uhříněves	14°36' v.d.	50°02' s.š.	294 m n.m.

1) údaj z ČHMÚ není zřejmě přesný

V Praze pozoruje teplotu 6 stanic: Karlov, Kbely, Klementinum, Libuš, Ruzyně a Uhříněves. Z těchto stanic jsme se soustředili na čtyři — Karlov, Klementinum, Libuš a Ruzyni. Karlov a Klementinum jsou stanice přímo v oblasti s intenzívní zástavbou. Libuš má důležité postavení v rámci sítě ČHMÚ — je tu pracoviště aerologických výstupů, družicové meteorologie a meteorologického radaru. Ze stanic na okraji Prahy byla vybrána pouze Ruzyně, která je uváděna v denních i měsíčních přehledech počasí. Do katastru Prahy patří již dloho a stačí reprezentovat území mimo hustší zástavbu.

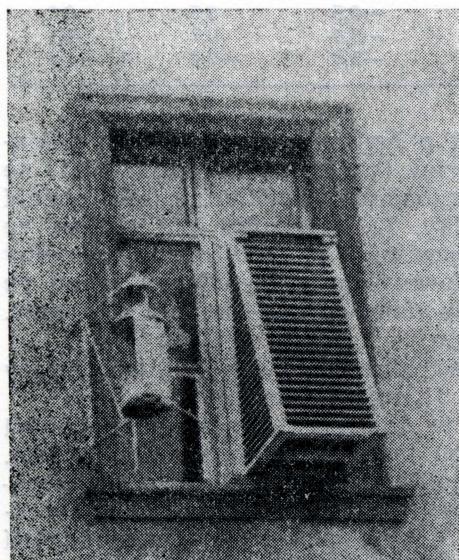
Stanice RUZYNĚ (Praha 6) začala pracovat 1. 3. 1937, již v roce 1939 však pracovat přestala a její činnost byla obnovena až po okupaci — od 1. 1. 1946. Dnes jsou přístroje instalovány přímo v areálu letiště.

Stanice LIBUŠ (Praha 4) pracuje jako klimatologická teprve od 1. 1. 1971 a její teplotní řada je ze sledovaných stanic nejkratší.

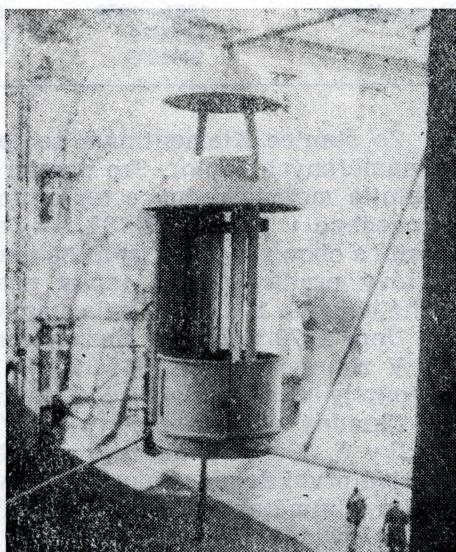
Ve stanici KARLOV (Praha 2) se meteorologická pozorování konají od 1. 1. 1921. Přístroje jsou umístěny na věži budovy matematicko-fyzikální fakulty UK.

Stanice KLEMENTINUM leží přímo v centru města v Praze 1. Pravidelná pozorování byla zahájena 1. 1. 1775.

Meteorologická pozorování v Klementinu byla ze začátku přidružena k astronomickým, neboť zde byla ve 20. letech 18. století postavena jezuitským řádem hvězdárna. Ve 40. letech 18. stol. tehdejší ředitel hvězdárny Josef Stepling rozšířil astronomický program i o meteorologická pozorování. První teploměrné hodnoty byly publikovány již roku 1752, ale těmto pozorováním ještě chyběla pravidelnost. Dodnes trvající řada nepřerušených měření teplot začíná v lednu 1775 za ředitele Antonína Strnada.



2. Pohled ze dvora na hlavní pracoviště meteorologické observatoře v Praze-Klementinu.



3. Pohled z místnosti observatoře na plechovou budku s teploměrem. Snímky T. Drtina a M. Mokříšová.

V roce 1781 se Klementinum stalo jednou ze stanic, vybavených přístroji od Meteorologické společnosti v Mannheimu. Ta ve svých ročenkách publikovala všechna meteorologická data. Po různých změnách pozorovacích termínů přijala klementinská observatoř tzv. mannheimské termíny (7, 14 a 21 hod.). Podle O. Seydla (9) se tak stalo již v roce 1893, naproti tomu podle Meteorologických pozorování v Praze — Klementinu 1775—1975 (5) se uvádí rok 1918.

Teplometry v Klementinu jsou umístěny od počátku pozorování v plechové budce asi 1 m od severní zdi budovy ve výšce asi 10 m nad dvořem. Budka je jednoduchým mechanismem vždy v době měření přitahována k oknu. Kromě toho je zde dnes i žaluziová budka vybavená obvyklými přístroji.

V současné době je observatoř Klementinum ve správě ČHMÚ a patří k jeho nejvýznamnějším stanicím. Řada 210 let nepřetržitých pozorování je unikátní nejen svou délkou, ale také tím, že se jedná o hodnoty naměřené v podstatě v nezměněných podmírkách. Poskytuje tak velmi cenný materiál pro studium klimatu města.

Podívejme se na zkoumané zimy podrobněji z hlediska dlouhodobých teplotních průměrů.

Tabulka č. 1 srovnává průměrnou měsíční teplotu ve sledovaných sezonách v porovnání s obdobím 1901—1950.

Tab. 1

Průměrná měsíční teplota ve °C

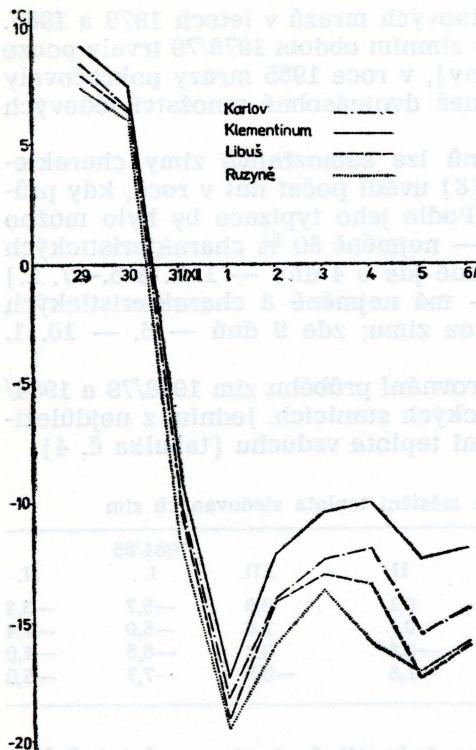
		XII.	I.	II.	XII.—II.
Karlov	1901—1950	0,3	—0,9	0,2	—0,1
	1978/79	1,6	—4,2	0,1	—0,8
	1984/85	0,8	—5,7	—3,3	—2,7
Klementinum	1901—1950	0,8	—0,5	0,5	0,3
	1978/79	2,3	—3,4	0,7	—0,1
	1984/85	1,6	—5,0	—2,4	—1,9

Ze stanice Klementinum se jedná o hodnoty, vypočtené na základě naměřených teplot. Pro stanici Karlov (začátek pozorování 1921) se uplatnila metoda redukce teplotních průměrů z kratšího na delší období (provedeno v Podnebí ČSSR — Tabulky, 7). Z tabulky č. 1 vidíme, že prosince obou zim byly teplotně nadnormální. U zimy 1978/79 je zřetelný lednový prudký pokles teplot následovaný druhou studenou vlnou ve druhé dekádě. 1. 1. 1979 byla naměřena vůbec nejnižší teplota této zimy.

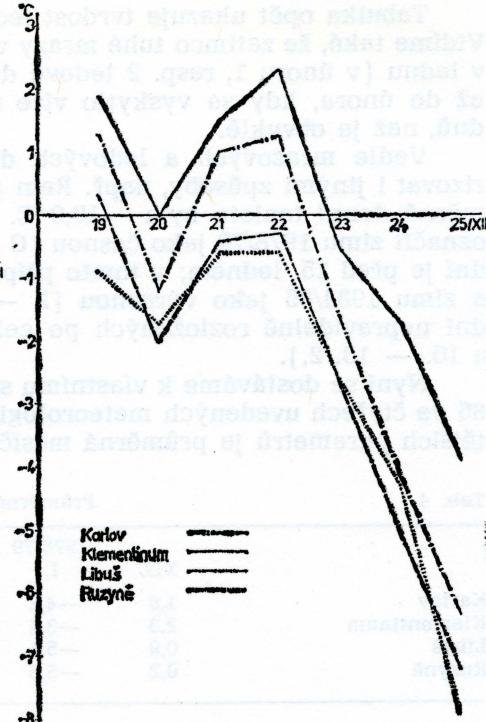
Únor 1979 je opět v mezích normálu.

V zimním období 1984/85 byl leden hluboko pod normálem (mrazy nastoupily již v prosinci 1984, viz obr. 3), stejně jako únor.

Chladný charakter zimy 1984/85 je doložen i v posledním sloupci tabulky č. 1, který ukazuje průměrnou teplotu celého zimního období. Mrazivá první dekáda roku 1985 vyvrcholila teplotami, které se blíží absolutním minimálním teplotám naměřeným na obou stanicích. Kakos a Krška (3) uvádějí, že pentáda 6. — 10. 1. byla v celé zimě nejstudenější a dokládají, že chladnější pětidenní období než výše jmenované se od roku 1775 ve stanici Klementinum vyskytlo pouze ve 13 zimách, ve 20. stol. dokonce pouze dvakrát. Průměrná denní teplota z 8. 1. 1985 činila —18,0 °C, což je ve dvacátém století pro měsíc leden rekord.



4. Nástup mrazů 1978/79 — minimální teploty.



5. Nástup mrazů 1984/85 — minimální teploty.

Tab. 2

Absolutní teplotní minima ($^{\circ}\text{C}$)

	absolutní minimum	minimum 1978/79	minimum 1984/85
Karlovy Vary	-29,1	-18,2	-22,6
Klementinum	-27,5	-17,3	-20,2

Velmi jasně jsou rozložení teplot i svým způsobem výjimečný charakter zvolených zim patrné i z tabulky ledových dnů (ledový den — den s maximální teplotou $\leq -0,1^{\circ}\text{C}$, tab. 3), kde uvádíme průměrnou hodnotu z let 1926—1950 a hodnoty ze sledovaných zim.

Tab. 3

Počet ledových dnů

XII.	1926—1950	Karlov		Klementinum		
		($^{\circ}\text{C}$)	1978	1984	1979	1985
I.	1926—1950	11,8	6	7	17	15
II.	1926—1950	7,2	2	—	21	19
III.	1926—1950	6,8	—	—	—	1
IV.	1926—1950	14	15	—	—	—

Tabulka opět ukazuje tvrdost lednových mrazů v letech 1979 a 1985. Vidíme také, že zatímco tuhé mrazy v zimním období 1978/79 trvaly pouze v lednu (v únoru 1, resp. 2 ledové dny), v roce 1985 mrazy pokračovaly až do února, kdy se vyskytlo více než dvojnásobné množství ledových dnů, než je obvyklé.

Vedle mrazových a ledových dnů lze samozřejmě zimy charakterizovat i jinými způsoby, např. Reim (8) uvádí počet dní v roce, kdy průměrná denní teplota byla $-10,0^{\circ}\text{C}$. Podle jeho typizace by bylo možno označit zimu 1978/79 jako časnou (C — nejméně 80 % charakteristických dní je před 15. lednem; v tomto případě jde o 4 dny — 1. 1. a 5.–7. 1.) a zimu 1984/85 jako výraznou (Z — má nejméně 8 charakteristických dní nepravidelně rozložených po celou zimu; zde 9 dnů — 6. — 10. 1. a 10. — 13. 2.).

Nyní se dostaváme k vlastnímu srovnání průběhu zim 1978/79 a 1984/85 ve čtyřech uvedených meteorologických stanicích. Jedním z nejdůležitějších parametrů je průměrná měsíční teplota vzduchu (tabulka č. 4).

Tab. 4

Průměrná měsíční teplota sledovaných zim

	1978/79			1984/85		
	XII.	I.	II.	XII.	I.	II.
Karlov	1,6	-4,2	0,1	0,8	-5,7	-3,3
Klementinum	2,3	-3,4	0,7	1,6	-5,0	-2,4
Libuš	0,9	-5,1	-0,8	0,2	-6,5	-4,0
Ruzyně	0,2	-5,8	-1,8	-0,5	-7,7	-5,0

Z tabulky vidíme, že údaje se pro jednotlivé stanice podstatně liší. Stanice Klementinum je nejteplejší, v zimě 1978/79 v průměru o $2,3^{\circ}\text{C}$ a v zimě 1984/85 o $2,5^{\circ}\text{C}$ než stanice Ruzyně, která je celkově nejchladnější. Největší rozdíly mezi oběma stanicemi jsou pozorovatelné při silných mrazech (až $2,7^{\circ}\text{C}$ v lednu 1985), zatímco při mírnějších teplotách činí jen $2,1^{\circ}\text{C}$ (oba prosince). Hodnota průměrné měsíční teploty klesá zřejmě s klesajícím vlivem městské zástavby. To potvrzuji i tabulka č. 5 — průměrné denní maximální teploty, a tabulka č. 6 — průměrné denní minimální teploty.

Tab. 5

Průměrná denní teplotní maxima sledovaných zim ($^{\circ}\text{C}$)

	1978/79			1984/85		
	XII.	I.	II.	XII.	I.	II.
Karlov	4,0	-1,6	3,1	2,6	-3,2	0,0
Klementinum	4,8	-1,2	3,4	3,3	-2,5	0,4
Libuš	3,5	-2,0	2,6	2,0	-3,4	-0,5
Ruzyně	2,8	-2,6	1,8	1,3	-4,4	-1,5

Tab. 6

Průměrná denní teplota minima sledovaných zim ($^{\circ}\text{C}$)

	1978/79			1984/85		
	XII.	I.	II.	XII.	I.	II.
Karlov	-1,2	-7,2	-3,2	-1,0	-9,0	-6,8
Klementinum	0,0	-6,0	-2,0	0,2	-7,8	-5,4
Libuš	-1,8	-8,3	-4,2	-1,9	-10,1	-7,6
Ruzyně	-2,7	-9,4	-5,5	-2,6	-11,4	-8,6

Minimální teploty v Klementinu neklesly na tak nízké hodnoty jako v Ruzyni. Libuš je opět stanice s druhými nejnižšími teplotami a Karlov s druhými nejvyššími. U maximálních teplot denních je pořadí stanic stejné.

Další důležitou charakteristikou zim v jednotlivých stanicích je počet learových a mrazových dnů, což ukazují tabulky č. 7 a č. 8 (mrazový den = den s minimem $\leq -0,1^{\circ}\text{C}$).

Tab. 7 Počet learových dnů ve sledovaných zimách

	1978/79			1894/85		
	XII.	I.	II.	XII.	I.	II.
Karlov	6	17	2	7	21	15
Klementinum	6	15	1	7	19	14
Libuš	7	17	3	9	20	14
Ruzyně	9	20	6	12	22	15

Tab. 8 Počet mrazových dnů ve sledovaných zimách

	1978/79			1984/85		
	XII.	I.	II.	XII.	I.	II.
Karlov	17	30	24	18	28	21
Klementinum	12	27	19	13	28	20
Libuš	19	31	27	23	29	23
Ruzyně	19	31	27	27	31	23

Z tabulek je patrné, že i tento parametr ukazuje celkově teplejší poměry v Klementinu, kde bylo zaznamenáno méně mrazových i learových dnů než v ostatních stanicích. U Karlova a Libuše pořadí v počtu learových dnů není tak vyhraněné, protože v lednu a únoru 1985 má Karlov o jeden learový den více než Libuš. Počet mrazových dnů je však u stanice Libuš podstatně vyšší než u Karlova. Vliv tepelného ostrova, který přetrvává i v noci, se projevil markantněji v mrazových dnech. To se potvrzuje i na případu Klementina, které se výrazně odlišuje především v počtu mrazových dnů. Nejvíce mrazových a learových dnů bylo ovšem ve stanici Ruzyně.

Ve většině případů byl teplotně charakteristický den (tj. learový nebo mrazový) nejdříve v Ruzyni, pak se tyto hodnoty objevily na Libuši a Karlově a s největším zpozděním v Klementinu. Naopak nejdříve mrazové nebo learové období končilo v Klementinu, pak na Karlově a Libuši, a nakonec v Ruzyni. Zatímco v roce 1978 se první mrazový den objevil v Ruzyni už 22. 10., v Klementinu to bylo až 13. 11. Stejně nápadný je i výskyt posledního mrazového dne — Ruzyně 11. 5., Klementinum 24. 3. V roce 1984 první mrazový den přišel v Ruzyni o 11 dní dříve (3. 11.) než v Klementinu. Poslední byl zaznamenán v Klementinu 16. 3., ale v Ruzyni až 4. 5. 1985. Rozdíly v nástupu learových dnů jsme pozorovali samozřejmě také, nejsou však většinou již tak velké.

Všechny uvedené teplotní charakteristiky nasvědčují existenci ostrova tepla v pražském centru. Na skutečnost, že ve vnitřní Praze existuje ostrov tepla, upozorňovali ve svých pracích již mj. F. Augustin v ro-

ce 1895, J. Moschelesová v r. 1918 či F. Rein v roce 1974 (Munzar, 6). Podrobně se touto otázkou zabýval i A. Gottwald (2). Vycházel při tom z dat z let 1946—1955. Průměrná roční teplota vzduchu na stanicích v centru Prahy je podle něj asi o $0,5^{\circ}\text{C}$ vyšší než na okrajových stanicích, přičemž nejmarkantněji se rozdíly projevují v únoru. Jeho závěry se nijak podstatně nelíší od těch, ke kterým došli i výše jmenovaní autori.

Také Gottwaldův poznatek, že větší rozdíl než u maximálních teplot lze pozorovat u teplotních minim, je zcela v souladu s našimi výsledky. Důkazem je např. již zmíněný výrazný rozdíl v počtu mrazových dní v centru a na okraji Prahy proti menším rozdílům v počtu dnů ledo-vých (viz tab. 7, tab. 8).

Klementinum, nacházející se přímo ve středu Prahy, zaujímá ve všech charakteristikách pozici výrazně nejteplejší stanice na území našeho hlavního města. Ve vnitřní Praze se tedy nejvýrazněji projevuje skleníkový efekt zakalené městské atmosféry, intenzívní zástavba a četné zdroje tepla (vytápění, průmysl, doprava); navíc vzhledem ke sníženému výparu je zde spotřeba tepla na vypařování nižší, než v okolních méně zastavěných oblastech. To vše vysvětluje teplotní přebytek města (Gottwald, 2).

Druhou nejteplejší sledovanou stanicí po Klementinu je Karlov, situovaný také ještě ve středu města, i když v oblasti ne tak intenzívní zástavby. Dále následuje Libuš a nechladnější ze čtyř sledovaných stanic je Ruzyně, která je zároveň nejdále od městského centra.

Výškový rozdíl mezi stanicemi (největší mezi Ruzyní a Klementinem — činí 174 m) se jistě mohl odrazit v hodnotách pozorované teploty a samozřejmě tím i v rozdílech teplotních charakteristik stanic; to však nemůže popřít existenci městského ostrova tepla: rozdílu 174 m a gradientu $0,5^{\circ}\text{C}/100\text{ m}$ by odpovídaly pokles teploty o $0,9^{\circ}\text{C}$, ve skutečnosti činí průměrně $2,4^{\circ}\text{C}$.

L iter atura:

1. Denní přehledy počasí 12/78; 1, 2/79; 12/84; 1, 2/85. ČHMÚ Praha 1978, 1979, 1984, 1985.
2. GOTTWALD: A.: Zvláštnosti teploty vzduchu v Praze. Meteorologické zprávy, Praha, HMÚ 1962, č. 2, s. 46—52.
3. KAKOS, V., KRŠKA, K.: Teplotní charakteristiky tuhé zimy 1984/85 v ČSSR. Meteorologické zprávy, Praha, ČHMÚ 1985, č. 4, s. 100—106.
4. Měsíční výkazy meteorologických pozorování stanic Karlov, Klementinum, Libuš, Ruzyně — září—prosinec 1978, leden—květen 1979, září—prosinec 1984, leden—květen 1985, archiv ČHMÚ Praha.
5. Meteorologická pozorování v Praze—Klementinu 1775—1975. Svazek I., II., Praha, HMÚ 1975, 460 str.
6. MUNZAR, J.: Současný stav výzkumu podnebí měst v ČSSR. Sborník Čs. geografické společnosti, 85, Praha, Academia 1980, č. 2, s. 120—129.
7. Podnebí ČSSR: Tabulky. 1. vyd., HMÚ Praha, 1961, 379 str. Souborná studie. 1. vyd., HMÚ Praha, 1969, 357 str.
8. REIN, F.: Poznámky k průběhu zimy v Praze. Meteorologické zprávy Praha, ČHMÚ 1980, č. 5, s. 152—155.
9. SEYDL, O.: Meteorologie na Pražské hvězdárně v Praze—Klementinu [1752—1940]. Sborník prací HMÚ ČSSR, svazek 1, Praha, HMÚ 1963, s. 7—34.
10. SLÁDEK, I.: Prožili jsme výjimečnou zimu? Příloha RP Haló sobota, 23. 3. 1985, č. 12, s. 5.

Summary

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF WINTER TEMPERATURES ON THE TERRITORY OF PRAGUE

The article is just a part of a paper presented by the authors in 1985 at a special students competition. It compares some important temperature characteristics measured in Prague in the winters of 1978/79 and 1984/85. In the last twenty years, these two winters were singular with their extreme temperatures. In the winter of 1978/79, the most important phenomenon was a sudden fall of temperature (by more than 30°C) in the night from December 31, 1978 to January 1, 1979. As regards minimal temperatures, the most severe winter in the last two decades was the winter of 1984/85.

For their study the authors chose four out of fourteen meteorological observatories located in Prague (six of them observing temperature). The observatory in Clementinum, situated at the lowest altitude in the very heart of Prague, is one of the oldest and most important observatories in Europe. Temperatures have been observed here — without interruption — since January 1, 1775. The authors also wish to draw attention to the 210th anniversary of activity of this observatory. The second selected observatory at Karlov is situated between the centre of the town and the quarters with larger, not yet built-up spaces. Other two observatories, Libuš and especially Ruzyně, are situated in less built-up areas.

The authors present tables of different temperature characteristics. Tables 1–3 show mean monthly temperatures, absolute temperature minima and the number of icy days with a maximum temperature not exceeding $-0,1^{\circ}\text{C}$, and bring a comparison of the characteristic of the two winters with long-term averages. Two observatories have been operating for only a short time, therefore only data from the observatories situated in the centre of Prague may be compared. The remaining tables show the following characteristics of studied winters: Tab 4 — the average monthly temperatures, Tab. 5 — the average dayly maximum temperatures, Tab. 6 — the average dayly minimum temperatures, Tab. 7 — the number of icy-cold days, and Tab. 8 — the number of frosty days, i. e. days with a minimum temperature below $-0,1^{\circ}\text{C}$. Graphs show the beginning of frosts in both above mentioned winters.

All presented characteristics confirm the existence of an „island of higher temperature“ in the centre of Prague. It is confirmed not only by the temperature data but also by the data of the first and the last frosty days: in 1978/79 it was in the outskirts of Prague on October 20, and May 11, in the centre of the town on November 13 and March 24; in 1984/85 in the outskirts on November 3 and May 4, and in the centre of the town on November 14 and March 10.

(Autoři jsou posluchači katedry ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 24. 4. 1986.

R O Z H L E D Y

IVAN BIČÍK, JOSEF BRINKE

REGIONÁLNÍ GEOGRAFIE NA ROZCESTÍ Poznámky k vývoji, obsahu a chápání regionální geografie

I. Bičík, J. Brinke: *Regional Geography at the Crossroads* [Notes on Its Development, Subject and Conception]. — Sborník ČSGS 92, 4, p. 272—281 (1987). — The paper is a contribution to discussions of problems of the present regional geography urged by J. Demek in his paper published in the Journal of the Czechoslovak Geographical Society 92, 2, p. 119—123, 1987. It describes the development of regional geography and its altering conception viewed by different distinguished geographers. The main aim of regional geography, according to the authors, is the attention paid to particular regions or countries with the most developed human activities. They try to find some possibility to discover the relations between individual regions and their hierarchization. Regional geography must solve two kinds of problems: 1 — the study of complex microregions, 2 — the study of regional systems. A very important agent is the didactic transformation of regional geography.

Na konferenci o regionální geografii uskutečněné v Blansku 1985 jsme se poprvé pokusili formulovat určitý posun a snad i „rozdvojení“ v pojetí současné regionální geografie. V řadě zemí se rychle rozvíjí „regionální věda“ jako do jisté míry samostatná vědecká disciplína směřující nejmodernějšími metodami k poznání regionální diferenciace a trendů vývoje regionálního systému. Svědčí o tom, kromě jiného, obsah mezinárodní konference zaměřené na regionální analýzu v Krakově 1986 a její ohlas. Článek J. Demka ve Sborníku ČSGS (1) vyzývající k diskusi byl přímým impulzem, který nás přiměl k formulování našeho názoru na vývoj a současné pojetí regionální geografie. Nečiníme si nárok na úplnost, ani detailní domýšlení všech problémů, před nimiž současná regionální geografie stojí. Pouze se pokoušíme o formulování našeho názoru na současné „rozcestí“ regionální geografie a pozadí, v němž se v nedávné době formovalo.

1. Úvod

Geografie jako celek prodělává v posledních desetiletích prudký rozvoj. Je způsoben pokračujícím obsahovým rozrůzněním a prohloubením, rozvojem pojmového aparátu, rozvojem metod i teorie a rostoucím společenským využitím pojnatků jednotlivých disciplín fyzické i socioekonomické geografie. Geografie jako celek tak postoupila ze stadia popisu (typického pro málo rozpracované vědy), v kterém setrvávala až do poválečného období, do stadia převažující analýzy přetrávající až do současnosti a vedoucí ve svých důsledcích k nebezpečí ztráty je-

jích základních funkcí. Postoupila až k dnešním různě zdařilým pokusům o vědeckou syntézu poznatků přírodní a socioekonomicke sféry. V současnosti jsme svědky počátku nové etapy ve vývoji geografie, kterou charakterizuje široké osvojení metod výzkumu dílčích jevů přírodní i socioekonomicke sféry (často využívané i ve sféře aplikační) a snaha o rozpracování adekvátních metod geografické syntézy. Někdy bývá současná etapa ve vývoji geografie nazývána pojmem geografie konstruktivní.

Na uvedeném vývoji se nepodílely ovšem všechny geografické disciplíny stejně výrazně; některé jsou ve vývoji pojmového aparátu, metod a aplikací rozpracovanější, jiné méně. K těm, které zůstaly dosavadním vývojem geografie poznamenány jen málo, patří regionální geografie. Proč tomu tak je, se pokusíme naznačit v této statí.

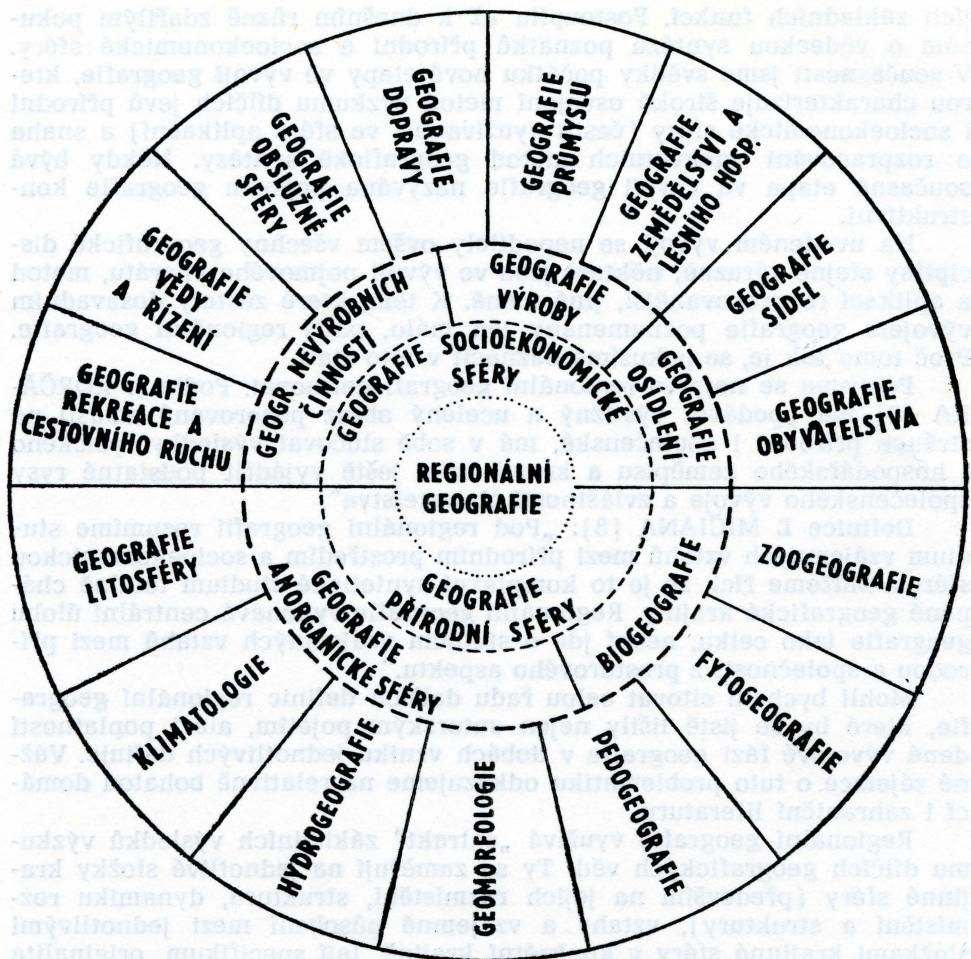
Pokusme se nejprve regionální geografi definovat. Podle J. KORČÁKA (6) má „podávat výstižný a ucelený obraz pozorované oblasti po stránce přírodní i společenské, má v sobě slučovat výsledky fyzického i hospodářského zeměpisu a kromě toho ještě vyjádřit podstatné rysy společenského vývoje a zvláštností obyvatelstva“.

Definice L MIČIANA (8): „Pod regionální geografií rozumíme studium vzájemných vztahů mezi přírodním prostředím a socioekonomicke sférou. Můžeme říci, že je to komplexní syntetické studium totálně chápáné geografické krajiny. Regionální geografie vykonává centrální úlohu geografie jako celku, neboť jde o studium výzajemných vztahů mezi přírodou a společností z prostorového aspektu.“

Mohli bychom citovat celou řadu dalších definic regionální geografie, které by se jistě lišily nejen autorským pojetím, ale i poplatností dané vývojové fázi geografie v dobách vzniku jednotlivých definic. Vážné zájemce o tuto problematiku odkazujeme na relativně bohatou domácí i zahraniční literaturu.

Regionální geografie využívá „extrakt“ základních výsledků výzkumu dílčích geografických věd. Ty se zaměřují na jednotlivé složky krajinné sféry (především na jejich rozmístění, strukturu, dynamiku rozmístění a struktury), vztahy a vzájemné působení mezi jednotlivými složkami krajinné sféry v konkrétní krajině. Její specifikum, originalita a nesmírná obtížnost spočívá ve vážení vztahů mezi jevy a rozhodování, zda v konkrétním území v daném čase dát přednost při hodnocení obecně platným zákonitostem či specifice konkrétní krajiny. Právě nesmírná variabilita podmínek konkrétní krajiny, do níž promítáme obecné zákonitosti zjištěné objektivními analytickými metodami socioekonomicke a přírodní sféry krajiny, vedou často ke zdánlivě nepřesným a nesprávným závěrům týkajícím se určitých částí krajinné sféry. Správnost a přesnost analýz regionů je podmíněna nejen přesností dat a použitých metod, ale do značné míry i zařazením zkoumaného regionu do širšího komplexu — regionálního systému. Z něho totiž vyplývá specifikum regionu a správnost a vhodnost použití a závěrů nejrůznějších analýz dílčích jevů (např. vývoje obyvatelstva, využití dopravní sítě atd.) a vážení významu jednotlivých složek a vazeb pro další vývoj a fungování regionu.

Regionální geografie tedy nutně patří k vrcholům geografického studia, je, nebo by měla být, nejkomplexnější, a proto také nejobtížnější. Kvalitativní diferenciace přírodních, socioekonomicckých či komplexních regionů je jen obtížně kvantifikovatelná. Jistě i proto v současné době „nadvlády počítaců“ dochází k odklonu od regionální geografie, jak na



1. Postavení regionální geografie v systému geografických věd podle H. Fričové, K. Kühnla [2].

to poukazuje např. J. DEMEK [1] či před ním H. FRIČOVÁ — K. KÜHNL [2]. Jiné práce zdůrazňují potřebu syntézy a komplexních přístupů při studiu krajiny a očekávají jejich rozvoj v nejbližší době (MAZÚR E., DRDOŠ J., URBÁNEK J. — 7), aniž by ovšem hovořili přímo o regionální geografii.

2. Objekt a předmět regionální geografie

Regionální geografie (RG) zkoumá vzájemné vztahy mezi přírodním prostředím a lidskou společností v konkrétních územích — oblastech neboli regionech. Objektem zkoumání RG jsou nezaměnitelné celky krajinné sféry (regiony) vymezené postupem nazývaným regionalizace. V regionech pak RG zkoumá územní rozložení (prostorové uspořádání)

a vzájemné vztahy a vazby složek přírodní a socioekonomické sféry. Pro pochopení funkce a významu regionu je třeba analyzovat všechny složky přírodní (litosféra, hydrosféra, atmosféra, pedosféra, biosféra) a socioekonomické sféry (obyvatelstvo, osídlení, výroba, doprava, služby). V syntéze je však třeba zdůrazňovat ty složky a vazby krajiny, které jsou významově nejpodstatnější. Ty určují jeho základní charakter a specifickost a formují hlavní rysy jeho prostorové organizace. Tyto vlastnosti spolu s polohou regionu a jeho vztahy k ostatním určují funkce regionu. Regionální geografie tedy nutně zkoumá vedle jednotlivých i celý soubor vzájemně spjatých regionů, jeho vnitřní uspořádání a vývoj, studuje tedy celý regionální systém.

Předmětem regionálně geografického studia je odhalení vzájemných souvislostí významově nejpodstatnějších složek krajinné sféry. Z definice předmětu regionálně geografického studia je zřejmá:

1. Odlišnost tradičního regionálního popisu vyznačujícího se značnou neuspořádaností a pojmovou nejednotností a v důsledku toho obtížností generalizace a zobecňování.
2. Důraz na výběr rozhodujících složek přírodní a socioekonomické sféry, na poznání základních koexistenčních souvislostí a podmíněností, na odhalení a vyjádření základního charakteru vnitřní prostorové organizace regionu a na poznání rozhodujících faktorů podmiňujících další rozvoj regionu, na studium celého regionálního systému.

To vše vlastně zdůrazňuje, že nejde o jakýkoliv neuspořádaný, více či méně podrobný popis jednotlivých regionů, který má zpravidla jen pravotně poznávací charakter, ale že jde o systematický přístup založený na určitých metodických zásadách směřující k mnohem širším cílům, než pouze informačně diagnostickým.

Regionální geografie se vyvinula ze shromažďování informací o složkách přírodní a socioekonomické sféry určitých částí Země. Toto období mělo mimořádný význam při objevování do té doby neznámých oblastí (17.–19. století). Ovšem i na přelomu 20. století měl systematický popis krajin jednotlivých kontinentů svůj význam; kromě jiného přispěl k rozvoji dílčích geografických disciplín. Ani dnes neztratil tento směr, to jest hromadění a třídění údajů o složkách krajinné sféry a jejich vzájemných vztahů různých částí světa svůj význam. Dominuje u těch oblastí Země, které zůstaly stranou dosavadního využití člověkem nebo o nichž jsou informace dosud málo podrobné (velehory, polární oblasti, pustiny apod.). Jak je patrné, představují tyto části krajinné sféry Země netypické části zemského povrchu, neboť na nich je patrný malý nebo žádný význam složek socioekonomické sféry. Toto pojedání regionální geografie zaměřené na upřesňování znalostí především o přírodní sféře má tedy i dnes své opodstatnění.

Nemůže být však hlavním směrem jejího dalšího rozvoje. Ten spatřujeme především v zájmu o ty oblasti Země, kde je činnost lidské společnosti nejrozvinutější a podstatným způsobem se svou výraznou dynamikou (jak složek, tak celé socioekonomické sféry) stává dominantou dalšího vývoje území. V takových oblastech je obtížné pochopení vzájemných vztahů a jejich hierarchie mezi složkami socioekonomické sféry navzájem a jejich dopad na přírodní sféru, ale je jediným klíčem k pochopení regionálního uspořádání a dalšího vývoje celého území. „Nevyhnutelným se stává studium krajinného prostředí jako celostního systému ... Je proto přirozené, že krajina se stává jedním z neaktuálnějších problé-

mů současnosti pro velmi širokou škálu vědních disciplín“ (viz MAZÚR E., DRDOŠ J., URBÁNEK J. — 7, str. 5). Podle našeho názoru však právě regionální geografie má předpoklady k tomu, aby řešila vztahy složek krajinné sféry v území a jejich hierarchii. Nikoliv cestou sumace dílčích znalostí, ale cestou chápání krajiny jako systému relativně rovnocenných prvků a jejich vzájemných vazeb.

3. Regionální geografie jako vědecká disciplína

Zabývejme se nyní otázkou: co brání tomu, aby se regionální geografie stala vědou? — Někteří geografové tvrdí, že regionální geografie nemá žádné výzkumné ambice. Jako hlavní příčiny uvádějí její deskriptivní charakter a nedostatečně rozpracovanou teorii. V souvislosti s tím se však často tvrdí, že regionální geografie, ač nemá schopnost stát se vědeckovýzkumnou disciplínou, přece je potřebná a užitečná. Její užitečnost se obvykle dokládá nutností shromažďovat faktografické údaje o světě, v němž žijeme, přičemž se zdůrazňuje, že takto pojímaná regionální geografie (dokonce i geografie jako celek) je jednou ze součástí lidské kultury. Tento přístup je dostačující k popisu těchto jevů, nikoli však k jejich vysvětlení, resp. objasňování na dostatečné úrovni odpovídající současným potřebám společnosti a stupni rozvoje ostatních věd.

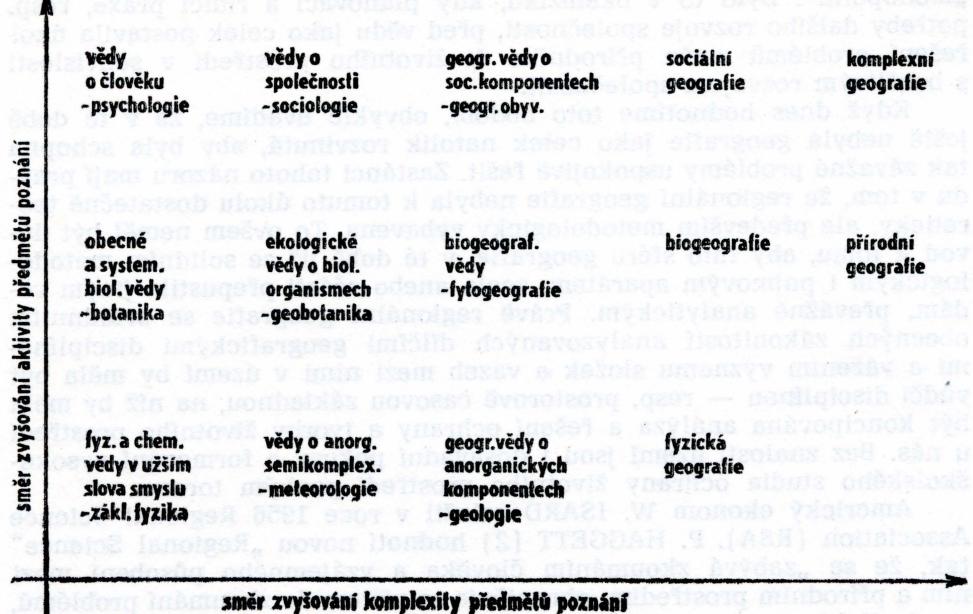
Shromažďování údajů o určitém jevu, v případě geografie o složkách krajinné sféry, však představuje pouze počáteční stupeň ve vývoji poznání jevu a formování vědecké disciplíny. Vzhledem k tomu, že ostatní vědy, ale i dílčí disciplíny geografie značně pokročily v rozvoji metod analýzy i syntézy, jeví se regionální geografie chápáná jako vrchol geografického poznání metodologicky a teoreticky málo připravená řešit závažné problémy, které v současné etapě vývoje lidské společnosti staví před vědu jako celek řídící a plánovací praxe.

Je zajímavé, že jeden z předních geografů P. HAGGETT (2, s. 587) nehovoří o regionální geografii, nýbrž o regionálních komplexech a skupině věd o regionech. M. HAMPL (4) ve své klasifikaci předmětných věd klade komplexní geografii na nejvyšší stupeň poznání jak z hlediska aktivity předmětu poznání, tak z hlediska komplexity (viz obr. 2). Avšak teoreticky ani metodologicky není zatím jasné, jak tyto komplexně chapané územní celky vymezovat a hierarchizovat, totiž jakým způsobem propojit postupy či výsledek jejich vymezování z pozice fyzické a socioekonomické geografie.

Analýza regionálních komplexů jako výsledku vzájemných vztahů výroby, společnosti a přírody je pro společnost nesmírně významná. Vzhledem k intenzitě dynamiky sociální a ekonomické sféry v současné etapě rozvoje společnosti v působení na krajinu se tyto složky jeví jako dominantní při hodnocení vztahů a vývoje celého regionálního systému.

Činnost odborníků, kteří zpracovávají územně plánovací dokumentaci, předpokládá nutně hluboké znalosti složek přírodní a socioekonomicke sféry konkrétního řešeného území a zároveň schopnost chápat tyto složky jako části celku vyznačující se určitou dynamikou a vzájemnými vztahy. To je příklad aplikace regionální geografie v praxi — tedy praktické užití, schopnost řešit aktuální problémy střetů vyplývajících z rozložení, struktury a vztahů složek krajiny se schopností analyzovat jejich dynamiku s cílem stanovit jejich prognózu. Touto činností se však

KLASIFIKACE PŘEDMĚTNÝCH VĚD



2. Klasifikace předmětných věd (vybraných) podle principu komplexity a aktivity předmětu poznání. Podle M. Hampla (4).

u nás zabývá jen několik geografů. Důvod můžeme hledat ve skutečnosti, že v okamžiku, kdy úroveň společensko-ekonomického vývoje postavila před vědeckou sférou úkol přípravy a zpracování podrobné územně plánovací dokumentace jako podkladu plánovitého a do jisté míry optimálního rozvoje krajiny (regionu), nebyla geografie schopna tento úkol zvládnout. Nebylo tomu úplně stejně ve všech zemích. V uvedené době (tj. zhruba před třiceti lety) se v ČSSR nacházela geografie na přechodu od popisných metod k etapě vývoje, kterou označujeme jako období rozvoje metod analytických, a to jak ve fyzické, tak v socioekonomicke geografii. V této etapě nebyla schopna řešit konkrétní úkoly plánování a řízení rozvoje krajinné sféry určitého území.

Je ovšem třeba zdůraznit, že tyto úkoly byly zvládnuty jinými obory, které se postupně zformovaly za vedení architektů pod názvem územní plánování. Je až s podivem, že někteří negeografové té doby (např. prof. ing. arch. E. HRUŠKA, DrSc.) viděli nezastupitelnost geografie v této sféře jasněji než geografové! Možná, že se zde promítal „odpor“ geografů k územnímu detailu — doménou geografie totiž vždy byl generalizovanější přístup ke krajině. Tento „odpor“ ovšem vyplýval i z kontaktu s techniky při zpracování stavu a prognózy územního detailu, v němž geografové při řešení dílčích problémů (voda, klima, doprava apod.) nemohli konkurovat školeným specialistům.

V poválečném období měla geografie, resp. regionální geografie ještě jednou možnost výrazně se uplatnit jako věda zabývající se vztahy mezi socioekonomickými a přírodními sférami v konkrétním území

a projevit se v této sféře jako vůdčí vědní disciplína, ne-li jako disciplína „monopolní“. Bylo to v okamžiku, kdy plánovací a řídící praxe, resp. potřeby dalšího rozvoje společnosti, před vědu jako celek postavila úkol řešení problémů změn přírodního či životního prostředí v souvislosti s bouřlivým rozvojem společnosti.

Když dnes hodnotíme toto období, obvykle uvádíme, že v té době ještě nebyla geografie jako celek natolik rozvinutá, aby byla schopna tak závažné problémy uspokojivě řešit. Zastánci tohoto názoru mají pravdu v tom, že regionální geografie nebyla k tomuto úkolu dostatečně teoreticky, ale především metodologicky vybavena. To ovšem neměl být důvod k tomu, aby tuto sféru geografie, v té době již se solidním metodologickým i pojmovým aparátém, zcela anebo zčásti přepustila jiným vědám, převážně analytickým. Právě regionální geografie se zvládnutím obecných zákonitostí analyzovaných dílčími geografickými disciplínami a vážením významu složek a vazeb mezi nimi v území by měla být vůdčí disciplínou — resp. prostorově časovou základnou, na níž by měla být koncipována analýza a řešení ochrany a tvorby životního prostředí u nás. Bez znalosti území jsou i dosavadní pokusy o formování vysokoškolského studia ochrany životního prostředí pouhým torzem.

Americký ekonom W. ISARD založil v roce 1956 Regional Science Association (RSA). P. HAGGETT (2) hodnotí novou „Regional Science“ tak, že se „zabývá zkoumáním člověka a vzájemného působení mezi ním a přírodním prostředím, ohraničuje se přitom do zkoumání problémů, souvisejících s prostorovým uspořádáním těchto jevů“. Dále uvádí, že „hlavním problémem geografie, kterým se zabývá spolu s jinými vědními disciplínami, je plné objasnění rozlehlého systému na povrchu Země, který zahrnuje člověka a přírodní prostředí ...“ a dále pokračuje „... tento problém je jedním ze čtyř nebo pěti velkých základních problémů celé vědy“. Vznik RSA naznačuje nutnost řešit problémy spojené s regionálním rozvojem, dynamikou regionálního systému, popřípadě s prostorovou diferenciací některých jevů, moderními metodami a technikami často multidisciplinárně. Ale zároveň ukazuje, že klasická popisná regionální geografie není schopna řešit řadu problémů nastolených potřebami současné rozvinuté společnosti. Je otázkou, zda oddělit problémy vědecké analýzy regionů z obsahu regionální geografie nebo regionální geografii v jejím teoreticko-metodologickém obsahu rozvíjet tak, aby byla schopna tyto problémy řešit. Jsme toho názoru, že regionální geografie musí využít rozvoje fyzické i socioekonomické geografie k řešení dvou základních okruhů problémů:

1. Studium komplexních mikroregionů. Současný stav rozvoje jednotlivých dílčích disciplín geografie umožňuje samostatné a na vysoké odborné úrovni zpracovávané studie socioekonomické i přírodní sféry v regionech. Schematicky lze studium mikroregionálních komplexů shrnout do následujících okruhů:
 - vymezení území,
 - analýza přírodních složek území,
 - analýza socioekonomických složek území,
 - syntéza přírodní a socioekonomické sféry a dynamika vývoje v rámci obou sfér (z hlediska vztahů jednotlivých komponentů),
 - syntéza vztahů přírodní sféry a socioekonomické sféry, hodnocení vztahu mikroregionálního komplexu k okolním komplexům stejné úrovně, postavení a funkce v regionálním systému.

Při studiu jednotlivých mikroregionů se některé vztahy a jevy provějvají pro funkci a postavení v regionálním systému jako rozhodující. Zaměření pozornosti na ně má dvojí význam:

- a) umožňuje výrazné finanční úspory při pořizování informační základny a omezení (vypuštění) analýzy méně podstatných komponentů krajinné sféry;
 - b) vede ke generalizaci jako podstatnému kroku, který je nutný při studiu regionálních komplexů vyššího řádu, složených z komplexních mikroregionů.
2. Studium regionálních systémů. Vzájemné vztahy a propojení mikroregionů do hierarchicky a kvalitativně vyšších celků lze chápat jako rozhodující úkol současné teorie (a metodologie) geografie, resp. regionální geografie. Základním problémem jsou zde nejen odlišné způsoby vymezení „přírodních“ a socioekonomických regionů, ale i odlišná příslušnost přírodní a socioekonomické sféry k hierarchicky vyšším — nadřazeným jednotkám. Schůdné se zdá nadřadit sféru socioekonomicou jako dynamičtější a vývojově „vyšší“ formu uspořádání hmoty. Z tohoto pohledu by komplexní sociálně geografické regiony měly být východiskem pro studium částí konkrétní krajiny.

4. Didaktická transformace regionální geografie

S tím, co jsme do této doby uvedli, mnozí geografové možná nesouhlasí. Ale z nastíněného vyplývá, že pojem regionální geografie jako i jiné pojmy v geografii (a vědě vůbec) se vyvíjejí a jde o to, jak jsou jednotlivými uživateli v současnosti (resp. v určitém časovém okamžiku) chápány. Mnozí z těch, které jsme uvedli jako řešitele regionálních plánů mikro- a mezoregionálního charakteru ani netuší, že jsou podle definic regionální geografie v podstatě regionálními geografy. Vždyť zpracovávají syntézu rozložení, struktury a dynamiky složek i celku socioekonomicke a přírodní sféry v konkrétní krajině s cílem zajištění její dlouhodobé funkce s minimalizací negativních dopadů (střetů). A to v geografii dnes chápeme na základě postavení regionální geografie v systému geografických věd jako vrcholnou geografickou (převážně syntetickou) činnost. Jak tedy chápát a nazývat to, co je běžně regionální geografii nazýváno, ať už na základní, střední či vysoké škole a do značné míry i veřejnosti negeografickou. Jde o didaktickou transformaci regionální geografie, pro níž v češtině nemáme adekvátní jednoduchý pojem (odpovídající ruskému „stranověděníje“).

Didaktická transformace regionální geografie má základní význam pro všeobecné vzdělání. Slouží k vytvoření a pochopení materialistického světového názoru, při analýze znalostí o světě, jak ve školní výchově, tak při plnění jiných informačních funkcí (včetně populárně vědecké transformace vědeckých poznatků geografie). Typickým přístupem v této transformaci je systematické utřídění poznatků o přírodní a socioekonomicke sfére a jejich vztahů podle státních a administrativních hranic. Je třeba si ale uvědomovat, že jde o generalizaci základních podrobnějších informací o krajinné sfére, regionálních systémů a regionů, které geografie a další vědy zabývající se jednotlivými složkami krajiny shromáždily a mají k dispozici pro vědecké a prognostické cíle. Pro cíle všeobecně vzdělávací a pro vytvoření vědeckého světového názoru je vhodnější

využití administrativně politického členění, v němž jsou systematicky analyzovány struktura, územní rozložení, dynamika a vazby jednotlivých složek krajinné sféry. Úpravy úrovně podrobnosti informací a interpretace vzájemných vztahů mezi složkami krajinné sféry musí odpovídat vzdělání a věku posluchačů nebo čtenářů.

Didaktická transformace regionální geografie vycházející z existujícího politicko-administrativního rozdelení krajiny současného světa má dvě základní formy výchovy, s nimiž se setkáváme denně a které zajišťují všeobecné vzdělání:

- a) prostředky masové komunikace (televize, rozhlas, časopisy, přednášky, atd.),
- b) školy.

První forma podává nejrůznější geografické informace různé hloubky, přesnosti a využitelnosti ze strany zájemce či žáka. Tyto transformace jsou ovšem podávány roztríštěně, nesystematicky a v převážné většině zajišťují pouze náhodná fakta o různých krajinných složkách různých částí krajinné sféry Země. Atraktivita některých prostředků (televize) je sice vysoká, ale efektivita využití těchto poznatků pro geografické poznání je relativně nízká. V této kategorii propagace a šíření znalostí je málo opravdu kvalitních podkladů použitelných bez velkých úprav v didaktické transformaci regionální geografie. Jako příklad skutečně kvalitní práce v tomto směru může posloužit edice „Radost z vědění“ nakladatelství Albatros (Království zvířat, Planeta Země) nebo série publikací o jednotlivých kontinentech vydávaná tamtéž.

Druhá forma — didaktická transformace regionální geografie ve škole — má zajistit základní makroregionální a světonázorovou orientaci v současném světě. Proto musí transformovat vědecké poznatky systematicky a komplexně! Systematičnost je nutná a pro učitele všech stupňů zřejmá. Komplexnost však bývá často chápána jako totalita. To však není v žádném směru v regionální geografii správné.

Informace o jednotlivých regionech (komplexních, přírodních, sociálních, ekonomických či administrativně vymezovaných), které využíváme pro jejich charakterizování, musí být hierarchizované a logicky provázené tak, aby pro danou úroveň posluchače (žáka) shrnovaly generalizované vědecké poznatky. Tedy regionální geografie ve škole by měla vytvořit základní kostru poznatků o krajinné sféře různých částí Země. Tato kostra musí být vědecká, tedy pevná, logická a systematická, vystavěná generalizací podstatně podrobnějších poznatků tak, aby umožnila:

- a) správné navazování podrobnějších informací o přírodních a sociálně-ekonomických složkách krajinné sféry různých částí Země,
- b) v budoucnu vedla ke správnému rozhodování na úrovni řídící při zahování do konkrétní krajiny.

Tedy funkce regionální geografie je nezastupitelná v základním i středním vzdělání. Proto učitel geografie musí znát podstatně více než je v učebnici či osnově! Hodnocení, zda jsou učitelé zeměpisu na školách skutečně takto připravováni a zda odpovídají současně platné osnovy a učebnice kromě jiných požadavků i těmto nárokům didaktické transformace regionálně geografických i obecně geografických poznatků, již ponecháváme stranou naší úvahy.

5. Závěr

Nedomníváme se, že článek povede k úpravě v používání pojmu regionální geografie v nejbližší době. Zdá se však, že regionální geografie je samotnými geografy pojímána málo přesně. A protože rozvoj vědy vychází z definování základních pojmů, chtěli jsme zde upozornit na určité rozpory v tom, zda je regionální geografie vrcholnou geografickou disciplínou nebo snad jen systematickou popisnou geografií zemí, krajů či jiných administrativních jednotek v didaktické transformaci. Právě obavy z toho, že většina laiků i geografů vidí regionální geografii vlastně jen v její didaktické transformaci, nás vedlo k výše uvedené úvaze. Snad přispěje k diskusi o regionální geografii a rozvoji zájmu o ni mezi geografy.

P o z n á m k a : Sjezd ČSGS v Ostravě v červenci roku 1987 schválil založení sekce regionální geografie. Náplň práce sekce se nutně musí odvíjet z určitých pojetí regionální geografie. Je tedy otázkou, jak činnost sekce zaměřit. Zda na její didaktickou transformaci, jak je většinou geografů regionální geografie pojímána, nebo na „vědeckou“ regionální geografii, či na obě pojetí. V každém případě její založení pokládáme za přínos, za možnost oživit zájem o obojí pojetí regionální geografie i její současnou úroveň.

L iter atura :

1. DEMEK, J.: Lesk a bída regionální geografie. Sborník ČSGS, 92, Praha 1987, č. 2, str. 119–123.
2. FRÍČOVÁ, H. — KUHNEL, K.: Regionální geografie — její didaktické ztvárnění a význam pro všeobecné vzdělání. Přírodní vědy ve škole, 34, Praha, SPN, 1982/83, č. 8, str. 307–312.
3. HAGGETT, P.: Geography. A Modern Synthesis. New York, 583 str.
4. HAMPL, M.: Teorie komplexity a diferenciace světa [se zvláštním zřetelem na differenciaci geografickou]. Univerzita Karlova, Praha, 1971, 183 str.
5. HÄUFLER, V.: Esej o geografii, jednotné a regionální. Sborník ČSGS, 87, Praha 1982, č. 1, str. 23–40.
6. KORČÁK, J.: Regionální zeměpis. Příloha Sborníku ČSZ 59, Praha 1954, str. 39–47.
7. MAZÚR, E., DRDOŠ, J., URBÁNEK, J.: Krajinné syntézy — ich východiská a smerovanie. Geografický časopis, 35, Bratislava 1983, č. 1, str. 3–19.
8. MIČIAN, L.: Integráciou výsledkov prírodovedných disciplín ku komplexnému a aplikovanému štúdiu prírodného prostredia spoločnosti. Acta fakult. rer. natur. Univ. Comeniane. Formatio et protectio naturae VII, Bratislava 1981.

(Pracoviště autorů: katedra ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 15. 4. 1987.

ARNOŠT WAHLA

GEOGRAFIE VZDĚLÁNÍ U NÁS A V ZAHRANIČÍ

A. Wahla: *The Geography of Education in Czechoslovakia and Abroad*. — Sborník ČSGS 92, 4, p. 282—289 (1987). — The author presents a survey of the development of the Geography of Education, which has been developing in different countries of the world since the World War II. The subject of the research are geographical problems, location patterns of schools and the level of public education. The paper indicates the initial stages of research in individual countries. Czechoslovak geographers have been studying the location pattern of educational institutes and schools, and the level of the education of the population. The results of their studies are mainly represented in cartographic form.

Úvod

Procesy diferenciace a integrace, které obecně probíhají ve vědě mají své specifické projevy i v geografii. To se projevuje např. ve vzniku rozvětveného souboru geografických disciplín a ve změnách struktury geografických věd. Proces diferenciace se v geografii odráží vznikem nových dílčích geografických disciplín. Připomeňme si pouze některé nové a nově se rozvíjející geografické vědy ze sociekonomicke geografie, konkrétně z geografie terciární sféry (geografie nevýrobní sféry, geografie nemateriální sféry, geografie služeb): geografie cestovního ruchu, geografie obchodu, medicínská geografie, geografie tržních středisek a malobchodní sítě, geografie státních financí, geografie marketingu, geografie vědy, geografie kultury, geografie vzdělání. Věnujeme pozornost vývoji poslední z nich.

Práce z geografie vzdělání jsou rozesety ve velmi mnoha geografických i negeografických časopisech a sbornících. Pokus o sepsání nejvýznamnějších pramenů provedl P. Meusburger (34). Tento soupis obsahuje téměř 800 položek. Geografie socialistických zemí je zachycena pouze okrajově v PLR a SFRJ. Dokladem rozvoje geografie vzdělání je i ta skutečnost, že Geografická společnost Rakouska zařadila od roku 1976 heslo geografie vzdělání do geografické bibliografie.

Geografie vzdělání v ČSSR a vybraných socialistických zemích

Č S S R

Současná etapa rozvoje geografie vzdělání v ČSSR navazuje na obecné tendenze rozvoje geografie (geografie terciární sféry) na poměrně

rozsáhlé kartografické práce o školství a vzdělanostní úrovni obyvatelstva. V československé literatuře jsou zaznamenány práce, které se věnují: geografickým parametru místního rozšíření; vzdělanostní úrovni obyvatelstva; vlastnímu rozvoji geografie vzdělávání v ČSSR.

Již v průběhu první světové války publikoval F. Mařatka (31) místopis školních obcí v Království českém. Po druhé světové válce byla publikována řada prací českých a slovenských geografů a kartografů. Velká práce byla vykonána při tvorbě map pro atlasy: pro Atlas ČSSR (1965) zpracovali mapy o školství J. Kolář, A. Götz, M. Vodrážka, G. Kruglová, pro Atlas SSSR (1980) zpracoval podobné mapy J. Verešík a pro Atlas obyvatelstva ČSSR (1987) J. Maryáš.

Autor definoval geografii vzdělávání poprvé v roce 1981 a uvedl tím tento pojem do československé geografické literatury (62). O dva roky později vyšla jeho práce (63), v níž se zabýval terminologickými otázkami, hraničními vědami, geografickým výzkumem, datovými soubory, kartografickým zobrazováním, hlavními faktory, které působí v oblasti vzdělávání obyvatelstva (ideově politické, demografické, sociálně ekonomické, urbanizační, geografické a jiné).

Na 8 témaitech (předškolní výchova, školní docházka, gramotnost, pedagogové, děti a mládež, národní školské systémy, pedagogická kapacita zemí, financování školství) rozebral možnosti geografického hodnocení (syntézy) na úrovni globální a regionální (národní).

S S S R

S pojmem geografie vzdělávání (geografija obrazovanja) se setkáváme v roce 1967 u J. S. Biliče (3). Geografii vzdělávání chápe jako disciplínu, která ukazuje úroveň vzdělávání obyvatelstva (s. 234). N. N. Sokolovskij (58) geograficky analyzoval vesnická školní zařízení. V roce 1974 definoval V. V. Pokšiševskij (47) sedm faktorů ovlivňujících prostorovou organizaci školství v rámci sféry služeb (1. demografické zvláštnosti, 2. etnické zvláštnosti, 3. typ sídla, 4. lidnatost, 5. fukční typ města, 6. komunikační dostupnost, 7. zvláštnosti přírodní sféry). Teritoriální analýze sféry vzdělávání ve městech a aglomeracích se věnoval P. M. Poljan (48).

Ve sborníku prací Sociální geografie SSSR je otištěna stať B. V. Bělousova (2) o geografii přípravy kádrů. Přímo v nadpisu je proklamováno, že tato geografická disciplína je součástí ekonomické a sociální geografie. Vychází z teze, že prioritami v rozmístování výrobních kapacit jsou nejen pracovní sily, ale i jejich kvalifikace. SSSR zabezpečuje v posledních letech kvalifikaci pro 4,5 mil. osob (na více než 900 vysokých školách, na 11 600 středních školách).

Geografie přípravy kádrů zkoumá sítě zařízení poskytujících kvalifikaci, zkoumá vliv regionálních zvláštností přípravy kádrů na rozdílné výrobní sily, teritoriální organizaci zařízení (odvětvových a regionálních) přípravy kádrů. Geografie přípravy kádrů je svázána s geografií obyvatelstva, demografií, geografií odvětví národního hospodářství, s geografií ekonomických rajónů, s ekonomikou vzdělávání, politickou ekonomií, sociologií a dalšími vědami. Hlavní cíl této vědní disciplíny formuloval takto: rozpracovat nejracionálnější způsoby prostorové organizace sítě zařízení přípravy kádrů v souladu s požadavky vědeckotechnické.

nického rozvoje a rozmístění výrobních sil, územně odvětvových potřeb kvalifikovaných pracovních sil, regionálními zdroji mládeže a s jejich prostorovou distribucí.

Polská lidová republika

Široká pozornost byla a je v PLR věnována otázkám sítě škol. Tuto pozornost podnítil již první atlas školství M. Falského (13) z roku 1929. Po druhé světové válce se počet badatelů trvale zvyšuje. První geografickou práci o školství publikoval v roce 1950 A. Wróbel (67). V roce 1961 se objevily již tři práce. K. Dziewoński a E. Iwanická (11) sledovali místo bydliště studentů polských vysokých škol. Kartograficky zpracovali údaje o počtu studujících vysokých škol ve věku 17—23 let na 100 obyvatel v jednotlivých vojvodstvích. Mapy center vysokých škol zobrazují jejich gravitační území. Ve stejném roce byly vytištěny ještě práce M. Charkiewicze (22) a M. Jeśmana (24), který se zabýval dojížďkou do škol. Údaje získal na základě ankety. Rozlišoval velikost a podíl dojížďky z měst a venkova. Kartograficky zobrazil trasy dojížďky do škol. Zhotovena je i mapa izochron dojížďky (s časovým rozdílem méně než 1 hodina až více než 4 hodiny v jednom směru). Je třeba připomenout, že dojížďkou do škol do Krakova se zabývala již v roce 1932 M. S. Książkowna (28).

Na počátku 60. let se začaly zpracovávat otázky geografie školství na katedře ekonomické geografie Wroclavské univerzity. V polské geografii se záhy vykristalizovaly dvě základní výzkumné linie: první se týkala sítě škol, druhá kvalifikace kádrů (K. Dziewoński — E. Nowosielska, 12). V roce 1966 byla uspořádána konference o některých problémech rozmístění vysokých škol v PLR. Rozmístění základních škol je věnována rovněž potřebná pozornost. K nejvýraznějším odborníkům v této oblasti patří W. Ozga (41, 42). Rozlišuje následující kritéria pro rozmístění škol: demografická, geografická, ekonomická, administrativní, urbanistická, materiální. Zabývá se zásadami tvorby sítě škol a jejím rozvojem. První geografická práce v PLR, která se zabývá odvětvovou kvalifikací (v zemědělství) zpracovala A. Krzymowská—Kostrowická (27). Uvádí, že kvalifikace kádrů národního hospodářství se stala předmětem studia plánovacích orgánů v roce 1963. Uvedená práce charakterizuje strukturu i rozmístění kvalifikovaných kádrů v PLR v jednotlivých okresech a vojvodstvích. Několik map je věnováno typologii regionů podle výše dosažené kvalifikace. Rozmístováním kvalifikovaných kádrů se zabývali K. Dzienio. — M. Gołacká (10). Uvádějí nasycenosť kvalifikovanými kádry v PLR na 1 000 obyvatel celkem i pro jednotlivá vojvodství a srovnávají situaci se socialistickými zeměmi Evropy. Novým prvkem z prostorového hlediska je posuzování kvalifikace v makroregionech PLR.

Nejvýznamnějším představitelem 70. let se v geografii vzdělávání v PLR stal J. Rajman (49—53). Tento autor kvalifikaci kádrů pokládá za míru (ukazatel) sociálně ekonomického postupu regionu.

V 80. letech se prostorová problematika školství a kvalifikovaných kádrů řeší v Geografickém ústavu PAN mezirezortním týmem prostorové organizace území. Z dosud vydaných 51 svazků (do roku 1985) uvedeme sv. 33 a 42, v němž jsou prostorové charakteristiky školství svázány

s prostorovými podmínkami života (M. Ciechocińska, 7) a s typologií polských měst (A. Muziol, 39).

Geografický ústav PAN vydává Bibliografii polské geografie od roku 1936. V roce 1960 byla zavedena kategorie geografie služeb, v níž jsou ročně zaznamenávány 2—3 práce o problematice sítě škol.

N D R

V NDR byla vykonána rozsáhlá práce z geografie vzdělání pro řídící státní orgány tím, že byly kartograficky zpracovány sítě škol NDR. To umožnilo prostorové vyhodnocování vlastností těchto sítí. Rozhodující podíl na jejich zkoumání a zobrazování v NDR a v jednotlivých krajích NDR má G. Tanner (Atlas DDR 1976).

Geografie vzdělání v pojetí západních geografů

Německy mluvící země Evropy

V německy mluvících zemích Evropy podnítil zájem o geografický výzkum vzdělání obyvatelstva R. Geipel (15). Byl prvním geografem, který se zabýval teoretickými otázkami geografie vzdělávání včetně jejího místa v systému věd. Jeho výzkumné zaměření bylo poměrně široké (školské sítě, regionální diferenciace v účasti na vzdělávacím procesu, regionální plánování školství, lokalizace nové vysoké školy, univerzitní město). Zájem o tyto otázky rostl a rozšiřoval se o nová téma: sídla vysokých škol a jejich zájmové území, univerzita (Bochum) z geografického pohledu, nové univerzity (Bochum, Dortmund), univerzita a město — sociálně geografické srovnání sídel, v nichž jsou staré a nové univerzity, regionální diferenciace nadání dětí v NSR, vzdělanostní šance apod.

C. Geissler (16) se ve svých geografických výzkumech výrazně orientoval na vysoké školy (města s vysokými školami, síť vysokých škol, plánování vysokých škol, lokalizace vysokých škol). Mimo toto ústřední zaměření své práce se věnoval vzdělanostní úrovni obyvatelstva, problému dětí tzv. gastarbeiterů v německých školách a místu geografie vzdělávání v současné geografii. P. Gaffga (14) věnoval pozornost geografickým aspektům obsahu vzdělání na příkladu města Trevír (NSR) a jeho okolí. Používá termín „Geographie des Bildungsverhaltens“ nebo „Geographie des Bildungswesens“, zkráceně Bildungsgeographie. Analyzuje stav a vývoj počtu žáků v Trieru a okolí na základních a středních školách, posuzuje regionální zvláštnosti, zobrazuje kartograficky počty absolventů na středních školách.

Nejvýraznější osobnosti geografie vzdělání v Rakousku je P. Meusburger (34, 35), který od roku 1971 publikoval několik závažných prací, ve kterých se věnoval plánování rozvoje škol, školské statistice a územnímu plánování, vzdělanostní úrovni (Tyrolsko) a vlastní geografii vzdělání. V roce 1980 vydal svoji dosud nejrozsáhlejší práci, v níž se zabývá geografií vzdělání a kvalifikace. Podtitul této práce je označen: Regionální a sociální rozdíly vzdělanostní úrovni obyvatel Rakouska. Analyzuje regionální struktury vzdělání a kvalifikace v Rakousku a hle-

dá obecně platné teoretické a metodické přístupy pro geografii vzdělávání a kvalifikace. Analyzuje pracovní místa podle vzdělanostních požadavků a sociální mobilitu.

V roce 1980 publikovala E. Lichtenbergerová (29) ve Vídni studii o geografii na univerzitách v NSR a Británii, která hodnotí situaci v těchto zemích podle počtu institucí, učitelů a studentů.

Ve švýcarské geografii se objevily práce o síti škol a o organizaci škol v roce 1962. Nejrozsáhlejší a nejvýznamnější geografickou práci vydala E. Bühlrová-Conradová (5). Tato práce obsahuje teoreticko-metodickou část a výsledky geografických výzkumů (charakteristika hospodářské a demografické situace ve zkoumaném regionu, charakteristika vzdělávacích zařízení, faktory působící na vzdělávání obyvatelstva, vliv školských zařízení na regionálně vzdělávací dělbu práce a prostorovou mobilitu obyvatelstva). Na příkladu jednoho okresu ve Švýcarsku je analyzován a hodnocen vývoj vzdělanostní úrovně obyvatelstva za období 1960–1980 (R. F. Zweifel, 68).

F r a n c i e

Ve Francii byly zaznamenány práce geografů na dané téma od roku 1965. Práce jsou věnovány otázkám regionální diferenciace, procesu rozmístování, vlivu sociálních faktorů, sociální mobilitě: Segré-Brun, H. — Tanguy, L. (55). Označení geografie školství (*géographie de la scolarité*) použil R. Nouvel (40). Poměrně značná pozornost byla věnována zkoumání geografických problémů vysokých škol.

V e l k á B r i t á n i e

Zájem britských geografů a geografické zkoumání vzdělání obyvatelstva byl podnícen především srovnávacími pedagogy (V. Mallinson, 30, N. Hans, 20, a G. Bereday, 1.). V roce 1971 byla vydána práce W. T. S. Goulda (18), který se zabýval vzdělávacími příležitostmi v tropické Africe. R. H. Ryba (54) se věnoval teoretickým problémům geografie vzdělání. Ve spolupráci s G. H. Honesem (21) napsal stat „Proč ne geografie vzdělání?“ (*Why not Geography of Education?*).

J i n é e v r o p s k é z e m ě

Práce publikované v Itálii po roce 1960 jsou jednoznačně orientovány na různé aspekty vysokoškolského vzdělávání (zájmová území vysokých škol, geografické aspekty vysoké školy, univerzitní centra apod., např. P. Cappola, 6).

Z prací skandinávských geografů uvedeme pouze prvu práci z roku 1953 E. Palssoma (43). Výzkum je orientován na gymnázia a vysoké školy.

S p o j e n é s t á t y a m e r i c k é

Na chicagské univerzitě se geografickým výzkumům v oblasti vzdělávání obyvatelstva začala věnovat na konci 40. let katedra geografie.

Pod vedením E. Parkerové a Ch. Colby vznikly 4 disertace, jejich společným jmenovatelem byl tzv. „educational land use“ [A. K. Philbrick — 46].

Výsledky výzkumu byly uveřejňovány ve spisech této katedry. Orientace výzkumu na problematiku vzdělávání obyvatelstva měla dlouhodobý charakter, vznikla určitá geografická škola. V dalších letech vzbudily pozornost práce E. N. Gilberta (17), F. Halla (19), J. Meyera (36).

Práce geografů chicagské univerzity podnítila zájem o geografii vzdělání na jiných amerických univerzitách a ovlivnila i kanadské geografy. Z amerických škol je možno uvést severní Illinoiskou univerzitu (práce D. W. Maxfielda, 32). V Kanadě to byla univerzita v Quebecu: práce věnované síti škol v Quebecu, otázkám vzdělávání a gramotnosti apod. Severoameričtí geografové se dále věnovali rasovým otázkám ve školství a školským sítím.

Závěr

Z výše uvedeného přehledu vyplývá, že geografie vzdělání se po druhé světové válce začala poměrně dynamicky rozvíjet ve světovém měřítku v socialistických, kapitalistických i rozvojových zemích (např. v Indii). Výzkum se orientuje na geografické problémy a parametry školství (školství jako prostorový systém) a vzdělanostní úroveň obyvatelstva. Příspěvek naznačuje základní výzkumnou orientaci v jednotlivých zemích. V československé geografii jsou zaznamenány práce řady geografů věnované rozmístování vzdělávacích zařízení i vzdělanostní úrovni obyvatelstva. Výsledky práce geografů vzdělání jsou prezentovány zvláště rozsáhle v kartografické tvorbě.

Literatura:

1. BEREDAY, G. Z. F.: Theorie und Methoden der vergleichenden Erziehungswissenschaft. In: Weltweite Erziehung. Freiburg, Herder V. 1961, 140 s.
2. BÉLOUSOV, B. V.: Geografija podgotovki kadrov — sostavnaja čast ekonomičeskoj i socialnoj geografii. In: Sozialnaja geografija SSSR. Leningrad, GO SSSR 1984, s. 106—111.
3. BILIČ, J. S.: O kartach kultury v kompleksnyh atlasach sojuznyh respublik. In: Kompleksnoje kartografirovaniye proizvoditeľnych sil USSR. Kijev, Naukova dumka 1967, s. 233—235.
4. BLAŽEK, M.: Rozmístění středního školství v ČSR. Zprávy GGÚ ČSAV, 7, 1970, č. 7, s. 13—17.
5. BÜHLER—CONRAD, E.: Bildung und regionale Entwicklung. Bern, Lang 1984, 242 s. + př.
6. CAPPOLA, P.: Urbino: Aspetti geografici di un centro universitario. Rivista geogr. Italiana, 77, 1970, s. 365—392.
7. CIECHOCIŃSKA, M.: Syntetyczna metoda analizy przestrzennej warunków życia. Warszawa, IG PAN, sv. 33, 1981, 134 s.
8. CAMERON, J. — HURST, P.: International Handbook of Education Systems. Vol. II. Africa and the Middle East. Chichester, J. Wiley 1983, 896 s.
9. CRKALOVÁ, D.: Studie o rozmístění vysokoškolských zařízení v Praze (Dipl. práce.) Praha, VŠE (fak. PE), 1966.
10. DZIENIO, K. — GOŁACKA, M.: Kadry kwalifikowane — stan, wykorzystanie i rozmieszczenie. Gospodarka planowa 32, 1977, č. 7—8, s. 348—356.
11. DZIEWONSKI, K. — IWANICKA, E.: Miejsce zemieszkania (pochodzenia) słuchaczy wyższych uczelni w Polsce. Przegląd geograficzny, 33, 1961, č. 1, 35—52.

12. DZIEWOŃSKI, K. — NOWOSIELSKA, E.: Rozmieszczenie instytucji i kadr naukowych w Polsce. *Buletyn KPZK PAN*, z. 38, Warszawa, 1966, s. 199—224.
13. FALSKI, M.: *Atlas szkolnictwa powszechnego Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa ZWK 1929, 6 s. textu, 32 tab. map.
14. GAFFGA, P.: *Geographische Aspekte des Bildungsverhaltens*. Trier, GG 1980, 193 s. + map. př.
15. GEIPEL, R.: Der Standort der Geographie des Bildungswesens innerhalb der Sozialgeographie. In: *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*. Bd. 4, 1968, s. 155—162.
16. GEISSLER, C.: Hochschulstandorte. *Hochschulbesuch*. Hannover, Gebrüder Jänecke 1965. Bd. 1, Bd. 2, 112 s., 69 m.
17. GILBERT, E. W.: *The University Town in England and West Germany*. The Univ. of Chicago, Dept. of Geogr., Research Papers No 11, 1961.
18. GOULD, W. T. S.: *Geography and educational Opportunity in Tropical Africa*. TESG 62, 1971, s. 82—89.
19. HALL, F.: *Location Criteria for High Schools*. The Univ. of Chicago. Dept. of Geography. Res. Papers 150, 1973.
20. HANS, N.: *Comparative Education a study of educational and traditions*. London, Routledge 1958. 333 s.
21. HONES, G. H. — RYBA, R. H.: Why not a Geography of Education? *Jour. of Geography*, 71, 1972, s. 135—139.
22. CHARKIEWICZ, M.: *Kadry wykwalifikowane w Polsce*. Warszawa, PWN, 1961, 274 s.
23. JANČUROVÁ, J.: Rozmístění a rajonizace vysokých škol v ČSR. *Studia Geographica*, No 31, Brno, GGÚ ČSAV 1974, 150 s.
24. JEŠMAN, M.: Dojazdy mlodiczy do szkol a sfera wpływów Opola. *Cz. geogr.* 32, 1961, z. 3, s. 411—426.
25. KOVÁŘ, J.: Střediska školství 2. cyklu v ČSR. Rig. práce. Praha, PřF UK 1980, 91 s.
26. KREJČOVÁ, Z.: Analýza dojíždkových regionů gymnázií Severomoravského kraje. Dipl. pr. Ostrava, Ped. fak. 1986, 54 s.
27. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA, A.: Struktura i rozmieszczenie kadr kwalifikowanych w rolnictwie Polski. In: *Prace i studia IG UW*, s. 13, Vol. 1. Warszawa, UW 1973, s. 79—104.
28. KSIĄŻKOWNA, M. S.: Codzienne wędrowki młodzieży szkolnej do wielkiego Krakowa. *Wiadomości Geogr.* 1932, č. 6—7, s. 81—82.
29. LICHTENBERGER, E.: Zur Standortbestimmung der Universitätsgeographie. Reflexionen über die institutionelle Situation in der BRD und in Grossbritannien. In: *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. Bd. 112, H 1, Wien 1980, s. 1—47.
30. MALLINSON, V.: *Comparative Education*. London, Heinemann 1977, 292 s.
31. MAŘATKA, F.: Místopis školních obcí v Království českém. Praha, Zem. ústř. spolek učitelský 1917, 268 s.
32. MAXFIELD, D. W.: Spatial Planning of School Districts. *Annals of the Assoc. of Amer. Geograph.* 62, 1972, s. 585—590.
33. MAXFIELD, D. W.: Locational Planning of Schools. Policy Issues. Northern Illinois Univ., De Kalb 1975.
34. MEUSBURGER, P.: Entwicklung, Stellung und Aufgaben einer Geographie des Bildungswesens. Eine Zwischenbilanz. In: *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. Bd. 118, H 1, 1976, s. 9—54.
35. MEUSBURGER, P.: Beiträge zur Geographie des Bildungs- und Qualifikationswesens. In: *Innsbrucker Geographische Studien*. Bd. 7, Innsbruck 1980, 231 s.
36. MEYER, T.: Räumliche Aspekte beruflicher Ausbildung in Nordhessen. *Geographische Rundschau*, 25, 1973, č. 3, s. 194—202.
37. MIŠTERA, L.: Rozsah územní působnosti plzeňských vysokých škol. *Sborník PF v Plzni*. Zem. VI. Praha, SPN 1968, 140 s.
38. MIŠTERA, L.: Plzeň — vysokoškolské středisko západních Čech (Územní působnost). Plzeň, MV KSČ 1969, 140 s.
39. MUZIOL, A.: Typologia miast Polski na podstawie zróżnicowania warunków życia ludności. Warszawa, IG PAN, sv. 42, 1983, 136 s.
40. NOUVEL, R.: *Géographie de la scolarité (enseignement primaire dans l'arrondissement de Sarlat (These de 3e cycle)*. Bordeaux 1969.
41. OZGA, W.: Rozmieszczenie szkol w Polsce. *Wies Współczesna*. Roč. 13, 1969, č. 3, s. 76—84.

42. OZGA, W.: Rozmieszczenie szkół w Polsce. Warszawa, Wyd. Szkolne i Pedag. 1974, 584 s.
43. PALSSON, E.: Gymnasiums and Communications in Southern Götaland. Lund Studies in Geography. Bd. 7. 1953.
44. PAVELKOVÁ, L.: Síť středních odborných učilišť v působnosti federálních ministerstev ČSSR. Dipl. pr. Ostrava, Ped. fak. 1986, 54 s.
45. PAVLOVIČOVÁ, V.: Školská funkcia mesta Bratislav. In: Vývoj a prognóza regionu. Bratislava, SPN 1975, s. 115–128.
46. PHILBRICK, A. K.: The Geography of Education in the Winnetka and Bridgeport Communities of Metropolitan Chicago. Univ. of Chicago. Dept. of Geogr. Research Papers No 8. 1949.
47. POKŠIŠEVSKIJ, V. V.: Različia v geografičkom obslužovanii i osobennosti struktury naselenia. In: Izvestija AN SSSR, ser. geogr., 1974, č. 3, s. 34–45.
48. POLJAN, P. M.: Geografija gorodov i gorodskich aglomeracij. In: Itogi nauki i techniki. In: Geografija SSSR, Tom 16. Ekonomičeskaja i sozialnaja geografija SSSR. Moskva, VINIM 1982, s. 57–97.
49. RAJMAN, J.: Młodzież Opolska w szkołach wyższych Krakowa (1966–1970). In: Materiały i Studia Opolskie, Nr. 24, Opole 1971, s. 151–162.
50. RAJMAN, J.: Koncentracja kadr kwalifikowanych w Polsce. Czas. Geogr. 48, 1972, č. 1, s. 57–65.
51. RAJMAN, J.: Miejsce infrastruktury społecznej w badaniach geograficznych. In: Folia Geographica. Ser. Geographica-Oeconomica. Vol. XI. Kraków PAN 1978, s. 117–124.
52. RAJMAN, J.: Struktura i rozmieszczenie kadr wykwalifikowanych w Polsce w 1975 r. Czas. Geogr. 48, 1977, č. 4, s. 439–448.
53. RAJMAN, J.: Rozmieszczenie geograficzne absolwentów szkół wyższych makroregionu południowo-wschodniego (Rocznik 1979). Kraków, Biuro rady nauki i techniki. 1981, 28 s., 34 s. tab., 5 s. map.
54. RYBA, R. H.: The geography of education and educational planning In: International Geography. 22nd IGK. Vol. 2. Toronto, s. 1060–1062.
55. SEGRE-BRUN, M. — TANGUY, L.: Quelle unité d'analyse retenir pour étudier les variations géographiques de la scolarisation? Revue Française de Sociologie Spécial. Paris, 1967, s. 117–139.
56. SIWEK, T.: Vzdělání jako kvalitativní charakteristika obyvatelstva světa. Praha, ÚSÍ. Informační zpravodaj č. 5, 1978, s. 9–47.
57. SIWEK, T.: Geografický aspekt rozvoje vzdělanosti obyvatelstva ČSSR. In: Sborník referátů 15. sjezdu Československé geografické společnosti. Brno, ČSGS 1981, s. 368–373.
58. SOKOLOVSKIJ, N. N.: Konstruktivnyj geografičeskij analiz školnogo obsluživanija v selskoj mestnosti. In: Voprosy geografii. Sb. 91, Moskva, Mysl 1978, s. 137–146.
59. SPENCER, J. E.: Introducing Cultural Geography. New York, J. Wiley 1978, 591 s.
60. SPRINCOVÁ, S.: Města střední velikosti jako města universitní, překlad Olomouce. In: Acta UP Olomucensis. T 42. Praha, SPN 1973, s. 163–195.
61. VEREŠÍK, J.: Vzdelanie obyvatelstva. In: Slovensko — Eud. Časť I, Bratislava, Obzor 1974, s. 427–439.
62. WAHLA, A.: Vzdělání jako objekt geografického poznání. In: Sborník ref. 15. sjezdu ČSGS. Brno, ČSGS 1981, s. 136–142.
63. WAHLA, A.: Příspěvek k rozvoji geografie vzdělání. Acta Facultis Paedagogicae Ostraviensis. Ser. C-18. Praha, SPN 1983, s. 5–70.
64. WAHLA, A.: Povinná školní docházka ve světě. Praha, ÚSÍ 1982, 159 s.
65. WAHLA, A.: Stav a vývoj školství ve světě. Praha, ÚSÍ 1984, 70 s.
66. WAHLA, A.: Síť středních škol v ČSR. Praha, ÚSÍ 1985, 95 s.
67. WRÓBEL, A.: Regionalne zasięgi obsługi ośrodków szkolnictwa wyższego w Polsce. Przegl. Geograf. 1959, 31, s. 1, s. 129–133.
68. ZWEIFEL, R. F.: Wandel des räumlichen Bildungsverhaltens von Mittel- und Berufsschulen zwischen 1960 und 1980 am Beispiel der aargauischen Bezirke Baden und Zurrach. Dis. Baden 1982. 190 s.

(Pracoviště autora: katedra geografie Pedagogické fakulty, Reální 5, 701 03 Ostrava.)
Došlo do redakce 21. 7. 1986.

Z P R Á V Y

Za RNDr. Slavomírem Juránkem. Dne 19. května 1987 ve věku nedožitých šedesátin náhle zemřel RNDr. Slavomír Juránek, odborný asistent katedry didaktiky zeměpisu pedagogické fakulty UJEP v Brně. Narodil se 15. listopadu 1927 ve Cvrčovicích, okres Břeclav, v učitelské rodině. Po maturitě na reálném gymnáziu v Boskovicích v roce 1947 studoval na přírodovědecké fakultě v Brně zeměpis a tělesnou výchovu. Po několikaletých zkušenostech z pedagogické praxe na různých typech škol v Jihomoravském kraji byl v roce 1962 přijat jako odborný asistent na katedru geografie pedagogické fakulty UJEP v Brně, kde přednášel převážně regionální geografii. Své odborné znalosti si prohloubil a osvojil metody vědecké práce během tříletého studijního pobytu na Geografickém ústavu ČSAV v Brně.

Odborně pracoval v geografii zemědělství. Byl řešitelem několika úkolů SPZV, jejichž výsledky úspěšně obhájil. V posledních letech se v rámci SPZV plně věnoval geografickému výzkumu současného stavu a prognóze vývoje zemědělské výroby v CHKO Moravský kras. Výsledky výzkumu byly ve značném rozsahu realizovány v praxi změnou struktury rostlinné výroby, snížením aplikace průmyslových hnojiv, zvýšením spotřeby organických hnojiv i optimalizací početních stavů hospodářských zvířat, jakoz i zlepšením péče o uskladňování organických hnojiv a manipulace s nimi. Všechny tyto zásahy se projevily ve zlepšení životního prostředí studované oblasti. Přínos této činnosti pro společenskou praxi byl oceněn v roce 1986 čestným uznáním odboru kultury Jm KNV v Brně.

Slavomír Juránek byl také dlouholetým funkcionářem ČSGS při ČSAV. Tři funkční období zastával funkci přednáškového referenta ve výboru jihomoravské pobočky a po založení studentského odboru ČSGS na pedagogické fakultě se stal jeho instruktorem. Byl nositelem zlatého odznaku ČSGS a čestných uznání za zásluhy o geografii a obětavou práci pro ČSGS. V dr. S. Juránkovi ztrácí vysokoškolská geografie odpovědného učitele a ČSGS obětavého funkcionáře.

Stanislav Horník

RNDr. Věra Kubíčková jubilující. RNDr. Věra Kubíčková se narodila 4. 10. 1927. Po studiích a vyučování na několika školách a výkonu četných funkcí, kde získala značné zkušenosti, přišla v 60. letech na Krajský pedagogický ústav, aby jako vedoucí kabinetu zeměpisu odborně i didakticky řídila práci učitelů zeměpisu základních a středních škol Jihomoravského kraje. Úzce spolupracovala s brněnskými geografickými pracovišti, tj. s katedrami geografie přírodovědecké a pedagogické fakulty UJEP, s Geografickým ústavem ČSAV v Brně a jihomoravskou pobočkou Čs. geografické společnosti při ČSAV. Brzy se stala členkou výboru této pobočky, kde dosud vede komisi pro školskou geografii. Určité období byla i členkou hlavního výboru Čs. geografické společnosti. Dlouhou dobu pracovala i jako členka redakční rady časopisu Přírodní vědy ve škole.

Na přírodovědecké fakultě UP v Olomouci získala doktorát z oboru teorie vyučování zeměpisu. Své získané poznatky přenášela na učitele zeměpisu základních a středních škol. Jako ústřední lektorka se velmi aktivně podílela na školení učitelů zeměpisu pro novou čs. výchovně vzdělávací soustavu. Byla též členkou komise MŠ ČSR, která analyzovala učivo zeměpisu na ZŠ. Organizovala pro učitele četné přednášky, semináře, exkurze (i do zahraničí), redigovala různé sborníky a metodické materiály, publikovala i řadu odborně fundovaných a podnětných prací a příspěvků, je spoluautorkou nové učebnice spojového zeměpisu pro II. roč. SOU atd.

Velmi záslužnou práci vykonává s. dr. V. Kubíčková i jako předsedkyně krajského a celostátního kola SOČ v sekci „ostatní přírodovědné předměty“ a jako hlavní organizátorka zeměpisních soutěží („olympiád“) pro žáky ZŠ. Tyto soutěže, které se těší velkému zájmu žáků, probíhají zároveň i v Jihomoravském kraji.

Za svou úspěšnou práci bylo již v roce 1975 uděleno s. dr. Kubíčkové celostátní vyznamenání zasloužilá školská pracovnice.

V současné době dr. V. Kubíčková působí jako externí pracovnice na oddělení geografie pedagogické fakulty UJEP v Brně, kde vede pedagogickou praxi poslucha-

čů, diplomové práce z didaktiky geografie a kde je též členkou rigorózní komise pro obor „teorie vyučování zeměpisu“.

K životnímu jubileu s. dr. V. Kubíčkové upřímně blahopřejeme, přejejeme jí pevné zdraví a další pracovní úspěchy.

Jan Šupka

Stanislav Bártl, přední český novinář a publicista, člen Čs. geografické společnosti od roku 1962, se 13. prosince t. r. dožívá 60 let. Jubilant pracuje od roku 1949 v redakci deníku Mladá fronta, z toho 18 let jako vedoucí výkendové přílohy, dnes jako samostatný komentátor. Podstatná část jeho novinářské a zejména publicistické tvorby je zaměřena na historickou geografiю, dějiny zeměpisných objevů a cestopisnou literaturu. Jeho doménou jsou polární oblasti, o nichž má velmi rozsáhlé znalosti a nechybějí mu z nich ani vlastní zkušenosti. Arktidou a Antarktidou se zabývá mnoho jeho novinových a časopiseckých článků (Mladá fronta, Lidé a země a jeho ročenky, Svět v obrazech atd.), točenovým krajinám věnoval i osm svých knižních titulů (a 2 překlady). Z nich připomeňme alespoň Bílou pevninu (Mladá fronta 1958, 1975 a 3. vydání je připraveno k tisku), Tady končí svět (Mladá fronta 1961), Karavany půlnoci (Orbis 1977), Let Josephiny Fordové (Mladá fronta 1980) a Arktidu stopami průkopníků (Olympia 1986). Stanislav Bártl podnikl četné cesty po světě (Japonsko, Argentina, Kanada, USA aj.) a dostal se i do svých oblíbených oblastí — do Arktidy (Karské moře, moře Laptěvů) i Antarktidy (se 4. sovětskou expedicí 1958—1959). Kromě četných jiných funkcí je jubilant od roku 1971 členem redakční rady zeměpisného a cestopisného časopisu Lidé a země. Za svou práci byl mj. oceněn Cenou ČSAV za popularizaci vědy (1965) a státním vyznamenáním Za vynikající práci (1984). Mladistvý elán a snad i práce v Mladé frontě zajišťují Stanislavu Bártlovi takovou kondici, že jeho šedesátiny asi mnohé překvapí. Tak ještě hodně zdraví.

Milan Holeček

Mezinárodní kartografická konference Euro-Carto VI. Konference Euro-Carto VI proběhla v Brně ve dnech 13.—16. dubna 1987. Konala se pod hlavičkou Mezinárodní kartografické asociace (ICA) a záštitu nad ní převzal rektor Univerzity J. E. Purkyně v Brně prof. dr. Bedřich Čerešňák, CSc. Zúčastnilo se jí na 160 kartografů a geografů z 21 zemí. Pořadatelem a hlavním organizátorem konference byla katedra geografie přírodovědecké fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně ve spolupráci s Geografickým ústavem CSAV v Brně, Čs. kartografickým komitétem, jihomoravskou pobočkou ČSGS, Domem techniky ČSVTS v Brně a Made in... (publicity) — ČTK v Brně. Po Oxfordu, Oslu, Štýrském Hradci, Paříži a Frankfurtu nad Mohanem se sérije konferencí Euro-Carto poprvé přesunula do socialistické země a vůbec poprvé došlo k výměně názorů velké skupiny geografů a kartografů z východních a západních zemí v oblasti automatizované tvorby map.

Konference se zúčastnila řada osobností mezinárodního kartografického a geografického hnutí, mezi jinými i prezident ICA dr. J. L. Morrison z USA, prof. K. Brassel ze Švýcarska, prof. A. M. Berljant ze SSSR, prof. D. Bickmore z Británie, prof. W. Lichtner z NSR, prof. F. Bouillé z Francie a řada dalších.

Po slavnostním zahájení, které otevřel koncert Janáčkova kvarteta a jehož se zúčastnila řada představitelů politických a vědeckých složek a institucí v čele s prvním místopředsedou České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj ing. Zdeňkem Smělým, CSc., začal vlastní odborný program konference.

Obsahem konference Euro-Carto je posouzení aspektů využití výpočetní techniky při tvorbě map. Minulé konference se zaměřily na velmi důležité, leč dálčí otázky počítačové kartografie, jakými je proces digitalizace, sběru dat aj. Organizátoři brněnské konference proto stanovili do určité míry integrující téma dávající přehled o využití dosažených poznatků či nových trendech, které se v kartografii či geografii uplatní v blízké či vzdálenější budoucnosti. Dvě hlavní části konference se zaměřily na trendy počítačové kartografie a geografické informační systémy (GIS) pro regionální plánování, rozhodování a prognózování.

K první problematice se vztahovalo 12 příspěvků. Přednášející informovali o kartografické manipulaci s daty v počítačovém věku (Morrison), vývoji nových datových struktur (Bouillé), výhledech kartografie v Anglii po r. 2000 (Haywood), vzniku a formování nové disciplíny mezi kartografií a dálkovým průzkumem Země, tzv. geoikoniky (Berljant), klasifikacích digitálních map a datových modelů (Kainz), komplexním softwarem pro raster-vektorovou transformaci (Lichtner), trendech počítačové kartografie v Číně (Liao-Ke), výuce počítačové kartografie v Brazílii (Silva) aj.

Tematicce GIS bylo věnováno 18 příspěvků pojednávajících mimo jiné o jejich organizaci v Národním geografickém ústavu ve Španělsku (Mas a kol.), aplikacích při nabídce pracovních míst v Británii (Blakemore), využití jednoho z nejlepších současných systémů ARC/INFO (Schaller), světové digitální databázi pro vědy o prostředí (Bickmore), prognóze změn v geokomplexech (Kozacki, Žynda), regionálním rozhodování v rozvojových zemích na příkladu Thajska (Meulen) a řadě dalších problémů.

Československo bylo reprezentováno příspěvky týkajícími se uplatnění GIS v geografické prognóze (Konečný, Rais), modelování prostorových struktur v rámci GIS (Krcho, Mičetová), přístupů k modelování geosystémových struktur a jejich dynamiky (I. Mitášová, Hájek), modelování povrchů s využitím funkčních a geostatistických metod (H. Mitášová a kol.) a aplikací automatizace kartografie ve výrobě (Kondáš).

V panelové diskusi zaznělo dalších 16 příspěvků našich i zahraničních účastníků.

Uvedené příspěvky jsou publikovány ve dvou svazcích, které byly součástí konferenčních materiálů, a sice Proceedings Euro-Carto VI (303 s.) a Abstracts of Papers Euro-Varto VI (81 s.), obojí editované autorem této zprávy.

Přiznáčná pro celé jednání konference byla bohatá diskuse a výměna názorů, která velmi často pokračovala i v kuloárech, při exkurzích či společenském programu.

Součástí konference byla i výstava výrobků zahraničních firem, již se zúčastnily firmy Sokkisha (Japonsko), Renker (NSR), Carl Zeiss Jena (NDR), Opton (Rakousko), Laser Scan (Británie) a ESRI (NSR). Místy využívaly tiskových a propagačních materiálů, neboť řada komponent systémů používaných v počítačové kartografii podléhá americkému embargu.

Účastníci konference navštívili i Geografický ústav ČSAV v Brně, kde se seznámili se zařízením československé výroby Digikart, používaným pro automatizovanou tvorbu map a atlasů.

Organizátorem konference nepřísluší hodnotit kvalitu jejich vlastní práce. Ohlasy vyslovené účastníky při závěrečné generální diskusi byly pochvalné. Odborníci z různých zemí světa vyzvedávali zejména skutečnost, že došlo k prvnímu kontaktu kartografií a geografů ze socialistických a kapitalistických zemí. V průběhu konference bylo též možné srovnávat naši a špičkovou světovou kartografii. Rozhodně držíme krok v teorii, ale pokud hledáme v technickém zabezpečení, propracovanosti využití výpočetní techniky od výrobce map až k jejich uživatelům, popřípadě interakci obou složek, využití materiálů dálkového průzkumu Země a v dalších otázkách. Na každém odpovědném pracovníkovi — kartografovi či geografovi, ale i SPK a komisích pro VTIR záleží, zda výsledky konference Euro-Carto VI budou efektivně využity pro další rozvoj kartografie a geografie ve prospěch národního hospodářství a v neposlední řadě i všech uživatelů map a atlasů.

Další ze série konferencí Euro-Carto je předběžně plánována do Nizozemska.

Milan Konečný

Textilní geografie 1987. Stálá mezinárodní pracovní skupina textilní geografie (International Standing Working Group of Textile Geography, Groupe de travail permanent international de géographie des textiles) byla v říjnu 1981 zřízena v Polsku v zájmu rozvoje studia geografických a regionálních otázek textilu a jejich aplikací v národním i mezinárodním hospodářství. Pracuje pod záštitou Mezinárodní geografické unie a v duchu jejích zásad ji vede prof. L. Straszewicz z univerzity v Lodži. Její činnost se řídí dlouhodobým plánem a podílejí se na ní geografové a jiní odborníci, většinou ze zemí s textilními tradicemi a vyspělou textilní výrobou. Skupina používá nejen metody geografie průmyslu, ale zabývá se otázkami textilu včetně konfekce, pletárenství, textilního strojírenství apod. v plné šíři, např. i pěstováním textilních plodin a živočichů, výrobou umělých a syntetických vláken, obchodem se surovinami i textilními polotovary a výrobky, přírodními, ekonomickými, technickými, historickými a sociálními aspekty — samozřejmě vždy z geografického hlediska. Ve své činnosti nalézá podporu státních, veřejných i soukromých institucí, vědeckovýzkumných organizačí, vysokých škol i průmyslových a obchodních společností.

První zasedání ISWG TG se konalo v Lodži (1981), kde byl schválen perspektivní program činnosti skupiny i její cíle. Druhé plenární zasedání pokračovalo v Lille (1983). Třetí setkání bylo v Barceloně (1985), kde se projednával zejména vliv surovin na lokalizaci textilní výroby (viz Sb. ČSGS, 90, č. 4, s. 313—314, 1985). Čtvrté plenární zasedání, spojené se sympozium „Textilní geografie 1987“, se konalo v Liblicích a v Praze s výjezdním zasedáním v Liberci.

Na jednání se podílelo 45 účastníků z deseti zemí (Francie, Indie, Itálie, Maďarsko, NSR, Polsko, Španělsko, USA, Británie a Československo). Plenární zasedání, sym-

pozum a všechny s ním spojené akce organizoval Geografický ústav ČSAV s podporou prezidia ČSAV a ve spolupráci s dalšími institucemi. Na šesti pracovních zasedáních v Liblicích bylo předneseno 21 vědeckých sdělení, včetně referátu o vlivu trhů na lokalizaci textilu v Československu. Další odborné referáty odezvěly v Liberci a v Praze. V rámci jednání se řešily zejména problémy světových posunů spotřeby textilu, užitkového i technického, organizace národních a mezinárodních trhů a vlivy tržních změn na výrobu a lokalizaci průmyslu.

Exkurze směřovaly do textilních průmyslových a obchodních podniků a do severočeské průmyslové textilní oblasti v údolí Lužické Nisy, Kamenice a Jizerky. Poskytly možnost setkání s představiteli československého textilního průmyslu, výzkumu, obchodu a školství. Vysoké úrovně dosáhlo přijetí u generálního ředitel koncernu Elitel, který se přímo podílel na organizaci libereckého výjezdového zasedání, návštěva jeho výzkumného ústavu, n. p. Bytex i referát připravený prof. R. Krčmou z Vysoké školy strojní a textilní v Liberci. V Praze byly geografické otázky marketingu, obchodu a konfekčního průmyslu projednávány s generálním ředitelem a dalšími zástupci PZO Centrotex a n. p. Triola, který předvedl i módní přehlídka svých výrobků. Díky přijetí Městským národním výborem v Liberci získali členové mezinárodní pracovní skupiny také informace o rozvoji liberecké sídelní aglomerace a textilní oblasti, ale i Harrachovská a pražské metropolitní oblasti. Navštívili i JZD v Liblicích a výstavu Skloexportu v Liberci.

Předložené referáty a příspěvky budou otištěny v 2. čísle mezinárodního časopisu *Problems in Textile Geography*, který pracovní skupina začíná vydávat. Byla schválena realizace těchto úkolů: a) uveřejnění veškerých výsledků a materiálů z jednání „Textilní geografie 1987“ v Československu, b) příprava mezinárodní bibliografie textilní geografie a c) srovnávací výzkumy současných změn ve vývoji světových textilních center.

V. a VI. plenární zasedání Stále mezinárodní pracovní skupiny se budou zabývat úlohou textilu v národním a regionálním rozvoji a problémy textilního průmyslu ve světovém hospodářství. Příští zasedání se má konat v roce 1989 v Turinu. Pokud by je nebylo možno uskutečnit v severní Itálii, konaloby se v Lyonu. O uspořádání dalších zasedání má zájem britský Manchester, německý Trevír nebo Cáchy a maďarská Budapešť.

Miroslav Střída

Mezinárodní seminář kateder kartografie socialistických zemí. V Karsdorfu u Drážďan bylo ve dnech 6.–11. 4. 1987 uspořádáno poprvé v historii pracovní setkání učitelů kartografie ze socialistických států. Stalo se tak u příležitosti 30. výročí sekcí geodézie a kartografie Technické univerzity a drážďanské kartografické školy. Zasedání se účastnilo 55 zástupců 24 technik a univerzit z NDR, SSSR, BLR, ČSSR, MLR, MOLR a PLR a 15 studentů Technické univerzity z Drážďan. V 35 přednáškách, pro slovených německy nebo rusky (s dokonálným tlumočníkem), jež byly rozděleny do 4 skupin, se probíral stav výuky kartografie a její formy. Typické pro tento seminář byly obsáhlé diskuse, věcné, otevřené a přitom kolegiální. Na závěr setkání byly uspořádány dvě exkurze, jedna terénní, druhá do různých vědeckých pracovišť. Účastníci semináře také vzpomněli památky protifašistických bojovníků, vězněných a popravených právě v objektu někdejšího Zemského soudu, kde dnes sídlí Technická univerzita. Příští seminář se bude konat v r. 1990 v Bratislavě.

Ludvík Mucha

Zasedání geomorfologických pracovních skupin IGU v Polsku 1987. Ve dnech 25.–30. května 1987 uspořádal Ústav geografie a prostorového plánování Polské akademie věd – oddělení geomorfologie a hydrografie nížin v Ciechocinku u Toruně zasedání pracovních skupin geomorfologického výzkumu a mapování a geomorfologie říčních a pobřežních nížin Mezinárodní geografické unie (IGU). Zasedání se zúčastnilo 44 geomorfologů ze 17 zemí pod vedením předsedu pracovních skupin prof. dr. C. Embletona (Velká Británie) a prof. dr. M. Oyi (Japonsko).

Jednání bylo zahájeno 26. 5. 1987 proslovem organizátora prof. dr. Jana Szupryczyńskiego z PAN a prof. dr. C. Embletona za IGU. Následovala první část referátů, které byly věnovány problematice geomorfologického výzkumu a mapování:

Prof. dr. M. Klimaszewski, PLR: Třicet let podrobného geomorfologického mapování. V referátu uvedl, že v PLR bylo v měřítku podrobných map zmapováno 12,6 %

území Polska. Mapování bylo přerušeno v roce 1968. V současné době byly všechny podrobné geomorfologické mapy uvolněny pro veřejnost.

Doc. dr. J. Demek, ČSSR: Mezinárodní geomorfologická mapa Evropy 1 : 2 500 000. Vydávání map úspěšně pokračuje a přednášející předvedl 4 listy mapy z oblasti západní Evropy.

Prof. dr. A. Kesik, Kanada: Mapování pokryvných útvarů a geomorfologických poměrů plochých glaciolakustriných rovin v jižní části státu Ontario v Kanadě s použitím multispektrálních informací získaných dálkovým průzkumem a analýzou zobrazení.

Prof. dr. H. Kugler, NDR: Aplikované geomorfologické detailní analýzy zemědělsky využívaných ploch. Přednášející uvedl příklady využití geomorfologie v zemědělství z oblasti NDR.

Prof. dr. M. Kuhle, NSR: Pleistocenní zalednění Tibetu a počátek dob ledových. Přednášející předvedl na vynikajících diapositivech doklady, že zalednění Tibetu bylo v pleistocénu mnohem větší, než se dosud předpokládalo, a dosáhlo 2,4 mil. km². Podle přednášejícího toto zalednění bylo impulsem pro počátek dob ledových na severní polokouli v pleistocénu.

Dr. C. Hamann a prof. dr. C. Embleton, Rakousko a Velká Británie: Srovnání ledovcových karů v Rakouských Alpách a ve vrchovinách Velké Británie.

Doc. dr. A. Rachocki, PLR: Poznámky ke vzniku praúdolí.

Prof. dr. M. Sala, Španělsko: Morfometrie a hydrologie španělských řek. Přednášející se zabývala využitím matematických metod v geomorfologii.

Doc. dr. B. Bauer, Rakousko: Příspěvek k poznání vlivu dopadajících deštových kapek na hodnoty vodní eroze půdy. Referující se zabýval významem geomorfologických experimentů pro geomorfologické poznání.

Ve večerních hodinách se pak konalo zasedání pracovní skupiny IGU Geomorfologický výzkum a mapování, které hodnotilo současné projekty a zabývalo se programem po následujícím mezinárodním geografickém kongresu v Austrálii 1988.

V následujících 3 dnech uspořádali organizátoři zajímavé terénní exkurze, které však byly narušeny špatným počasím. Dne 27. 5. byla pod vedením doc. Drozdowského, prof. Szupryczyńského a prof. Niewiarowského uspořádána exkurze do údolí dolní Visly. Dne 28. 5. studovali účastníci současné geomorfologické pochody na přehradě na Visle ve Włocławku. Dne 29. 5. pak prof. Szupryczyński vedl účastníky do praúdolí Noteče a Warty.

Zasedání pak pokračovalo referáty dne 30. května 1987, kdy byly předneseny přednášky týkající se fluviaálních pochodů:

Prof. dr. Masahiko Oya, Japonsko: Aplikované geomorfologické mapy povodí řeky Kise v Japonsku.

Prof. dr. L. Starkel, PLR: Vývoj údolí řeky Visly.

Dr. M. C. Vanmaercke—Gottigny, Belgie: Srovnání tří údolních niv řek v západní Belgii. Autorka srovnala údolní nivy řek Lys, Scheldt a Derder v západní části Belgie.

Prof. dr. K. Klimek, PLR: Fáze antropogenního vlivu na fluviaální pochody v polských Karpatech a jejich předhůří.

Doc. dr. Baumgart—Kotarba, PLR: Vývoj údolních niv divočících řek na příkladu řeky Biała v polských Karpatech.

Dr. A. Elfström, Švédsko: Fluviaální pochody v nivě řeky Brahmaputry v Bangladéši.

Dr. N. Basu, Indie: Vliv sesuvů na reliéf Himálaje v okolí Dardžilingu.

Zasedání bylo velmi úspěšné. Prokázala se užitečnost spojených zasedání geomorfologických komisí IGU. Geomorfologické mapování v různých měřítcích se provádí v mnoha zemích světa a je velmi důležité pro mapování různých a pobřežních nížin. Vedle základních map se sestavují stále více aplikované geomorfologické mapy pro racionální využívání krajiny a ochranu proti přírodním katastrofám (M. Oya, A. Elfström). Značného pokroku v rozvoji geomorfologie bylo dosaženo i v hostitelské zemi. Naopak srovnání vývoje naší geomorfologie se světovou začíná ukazovat zaostávání geomorfologie v ČSSR za světovou, zejména ve využívání kvantitativních metod, stacionárních výzkumů a moderních metod datování tvárdů.

Na závěrečných zasedáních obou pracovních skupin IGU bylo výkonnému výboru navrženo spojení geomorfologických skupin a vytvoření nové skupiny nazvané Geomorfologické katastrofy a řízení prostředí (Geomorphological Hazards and Environmental Management).

Příští zasedání se bude konat v Itálii v roce 1988 a v Austrálii během mezinárodního geografického kongresu 1988.

Jaromír Demek

I. celostátní konference k ekonomickým otázkám tvorby a ochrany životního prostředí. Konference se konala 22. — 24. dubna 1987 v Mariánských Lázních za účasti 180 pracovníků vědeckovýzkumných ústavů, vysokých škol i výrobních organizací z celé ČSSR. Dále se zúčastnilo konference na 20 zahraničních účastníků ze SSSR, Bulharska, Maďarska, NDR, NSR a Západního Berlína. Je škoda, že mezi československými účastníky bylo jen pět geografů.

Konference se zabývala ekonomickými problémy spojenými s péčí o životní prostředí, zejména pak negativními důsledky znehodnocení jednotlivých složek životního prostředí, projevujícími se v národním hospodářství. Konkrétní obsahová náplň byla zaměřena na tyto tematické okruhy:

- Ekonomické pojetí péče o životní prostředí — teoretické vymezení problematiky v rámci národochospodářského reprodukčního procesu;
- problémy měření a hodnocení kvality životního prostředí a jeho složek z hledisek ekonomických;
- kvantifikace a metody výpočtu škod vzniklých například znečištěním ovzduší, vody a půdy;
- nástroje řízení zaměřené na péči o životní prostředí — koncepce, plán, prognóza, kontrola, financování, informace, atd. a jejich právní úprava;
- opatření na ochranu životního prostředí a zajištění jejich realizace — celospolečenská efektivnost vynaložených prostředků;
- investiční politika, investiční činnost a její územní průměr, ovlivňující kvalitu životního prostředí;
- význam ztrát způsobených únikem energií a surovin do nevyužívaných odpadů.

Organizátoři — Český výbor Komitétu pro životní prostředí ČSVTS a Dům techniky ČSVTS Praha — kromě zdárného průběhu konference zajistili též vydání sborníku (226 str.), ve kterém 28 příspěvků pokrývá výše uvedené okruhy.

Z diskusí k jednotlivým okruhům vyplynuly závěry z celé konference:

1. Doplnit Zásady přestavby hospodářského mechanismu o problematiku životního prostředí zejména v aspektech:
 - zdokonalení právní úpravy,
 - přestavba soustavy řízení státní správy v péči o životní prostředí,
 - prohloubení mezinárodní spolupráce v sociálně ekonomických a ekologických aspektech.
 2. Připravit metodiku hodnocení efektivnosti ekologických investic zahrnující i hodnocení vědeckotechnického rozvoje.
 3. Zlepšit koordinovanost odvětvového a územního řízení z hlediska péče o životní prostředí a prohloubit postavení územních článků řízení.
 4. Materiální a kapacitní předpoklady pro Program tvorby a ochrany životního prostředí v 8. pětiletce jsou nedostatečné a je třeba to napravit již při přípravě 9. pětiletky.
 5. Vytvořit normativní a ekonomické předpoklady pro úspornější využívání přírodních zdrojů a druhotných surovin, jejich racionální využívání a oceňování. Návrh na stanovení státního cílového programu pro tuto oblast.
 6. Podobné konference konat každé tři roky (další v roce 1990) a nejbližší zaměřit na
 - ekonomické hodnocení změn stavu životního prostředí,
 - hodnocení efektivnosti péče o životní prostředí,
 - problematiku řízení tvorby a ochrany životního prostředí.
- V mezikoběži konat pod hlavičkou ČSVTS několik seminářů k dílčím, vybraným problémům životního prostředí.
- Plánovaných pracovních setkání a 2. konference k ekonomickým otázkám tvorby a ochrany životního prostředí by se měl zúčastnit širší okruh československých geografů zabývajících se touto problematikou.

Jaromír Kaňok, Petr Šindler

Soutěž mladých pracovníků Geografického ústavu ČSAV v Brně. Stalo se již tradičí, že v sedlých letech (od roku 1982) vyhlašuje základní organizace SSM společně s vedením Geografického ústavu ČSAV „Ústavní soutěž o nejlepší vědeckou práci mladých pracovníků Geografického ústavu ČSAV“ (dále jen ústavní soutěž). Nejinak tomu bylo i v roce 1986, kdy byl vyhlášen a uspořádán III. ročník.

Cílem soutěže bylo prohloubit odbornou úroveň vědeckovýzkumné práce mladých pracovníků, a tím přispět ke kvalitnějšímu plnění úkolů SPZV, na nichž GGÚ ČSAV pracuje v 8. pětiletce. Tematicky byly soutěžní práce orientovány na dominantní úkoly SPZV, a to na úkol II-7-4 „Geosystémové diagnózy a prognózy životního prostředí a vý-

zkum geosystémů metodami dálkového průzkumu Země“ a IX-11-4 „Prognózování rozvoje oblastí ČSSR na základě racionálního využívání jejich zdrojů“.

Přihlášené soutěžní práce hodnotila odborná komise, kterou jmenoval ředitel GGÚ ČSAV a jejmž předsedou byl RNDr. Z. Hoffmann, CSc. Vyvrcholením III. ročníku ústavní soutěže bylo celodenní zasedání, které se uskutečnilo 21. listopadu 1986 a mělo charakter veřejné vědecké konference.

Přihlášené soutěžní práce byly rozděleny do tří tematických celků. Do prvního byly zařazeny práce z oboru sociálně ekonomické geografie. Jednou z nich byla práce RNDr. D. Boreckého s názvem „Geografická analýza vývojově významné základny československého průmyslu“, v níž autor při řešení racionálnosti územních struktur průmyslových systémů vyzdvihuje úlohu územních vazeb mezi výrobními a vývojově významnými jednotkami těchto systémů. Z provedené analýzy těchto vazeb v rámci jednotlivých nadpodnikových článků organizace čs. průmyslu [VHJ] vyplývá, že 70 % vazeb je koncentrováno v místě lokalizace největší výrobní jednotky dané VHJ, 22,5 % vazeb má racionální důvody rozdílné lokalizace jednotek a jen u 7,5 % vazeb jsou důvody nezřetelné. Autorka dalšího příspěvku v tomto tematickém celku B. Šafářová nazvala svou práci „Hodnocení ubytovacích kapacit cestovního ruchu a rekreačního významu v oblasti“. V předložené práci hodnotí současný stav rekreačního ubytování na okrese Bruntál. Byly zjištěny výrazné územní rozdíly v počtu rekreačních objektů, což se dosud zřetelně neprojevuje na funkční struktuře obcí a v ekonomické struktuře obyvatelstva. Třetí příspěvek vypracoval RNDr. J. Mečiar a dal mu název „K užití některých měřítek analogie v geografii průmyslu“. Autor se v něm zabývá méně složitými mírami, které rozdilově nebo jednotlivě srovnávají podíl kvantity dvou jevů v 1. oblasti s podílem kvantity stejných dvou jevů ve 2. oblasti.

Druhý tematický okruh zahrnoval práce, které byly zaměřeny na problematiku životního prostředí a fyzické geografie. V tomto tematickém okruhu na sebe upozornila práce RNDr. A. Vaishara, CSc., „Geografická diferenciace ztraceného životního potenciálu obyvatelstva ČSR (teoretická a metodická východiska)“. Autor rozpracoval teoretická a metodická východiska studia geografické diferenciace zdravotního stavu obyvatelstva na bázi úmrtnosti. Byly rozebrány možné souvislosti mezi životním prostředím a zdravím obyvatel včetně okolnosti, které představují metodologické problémy výzkumu, jako je faktor času, adaptability, individualních dispozicí apod. Geografický aspekt problematiky spočívá ve srovnávací analýze územní diferenciace ztraceného životního potenciálu obyvatelstva a územní diferenciace faktorů životního prostředí. Značnou pozornost vzbudila práce RNDr. J. Kolejky, CSc. „Fyzickogeografické posouzení vhodnosti shlukové analýzy ke komplexní regionální klasifikaci přírodních podmínek (na příkladě území Českomoravské vrchoviny)“. Autor popisuje příklady klastrové analýzy pro fyzickogeografickou regionalizaci území na základě zpracování mnohakomponentních údajů a sestavení hierarchického systému krajinných jednotek — geokomplexů modelového území „Rosicko“. Závěry zhodnocení optimálních výsledků shlukování ukázaly, že při vytváření hierarchického systému krajinných jednotek je nezbytné vždy přihlížet k různemu významu komponent přírody na formování geokomplexu.

Ve třetím tematickém celku byly soustředěny práce, které vznikly na základě studia materiálů dálkového průzkumu Země, předešlím kosmických snímků. Zde zaujala práce autorů RNDr. J. Kolejky, CSc., a RNDr. B. Kříž, CSc., s názvem „Možnosti využití maloměřítkových kosmických snímků v národním hospodářství“. Autoři v ní ukazují na možnosti využití družicového monitoringu území ČSR k identifikaci stavu znečištění ovzduší, postupu jarních zemědělských prací, k měření vizuální atraktivity krajiny a ke studiu dalších tematických jevů v zemědělské a lesní krajině a v životním prostředí obecně. K této účelům autoři použili běžně dostupné maloměřítkové skenerové záznamy meteorologických družic typu NOAA.

Další práce, která vzbudila značný zájem, byla práce RNDr. J. Kolejky, CSc., a RNDr. V. Nováčka, CSc. „Kosmický monitoring zemědělské krajiny při využití geoekologických podkladů.“ Studium zemědělské krajiny prostředky dálkového průzkumu Země charakterizují autoři snahou o včasné a spolehlivé určení druhů zemědělských kultur, fenologických fází vývoje či odhalení případních anomálních jevů. Pozornost je zaměřena na studium vlastností jednotlivých krajinných komponent, zejména jejich vlivu na zemědělské kultury. V územních celcích s výrazně diferencovanými přírodními podmínkami a polykulturním hospodařením na menších plochách je problematika monitorování řešena dvěma způsoby: 1) zvýšení rozlišovací schopnosti záběru na takovou úroveň, aby byly zachyceny i malé prostorové rozdíly v projevech zemědělských kultur, 2) zvýšení objemu pozemních podpůrných údajů o přirozené prostorové diferenciaci krajiny a přirozené dynamice geosystému.

Výše uvedený přehled zahrnuje práce, které byly odbornou komisí kladně ohodnoceny. Většina z nich bude v roce 1987 publikována v plném rozsahu v časopisu Zprávy Geografického ústavu ČSAV v čísle 3/87. Lze konstatovat, že III. ročník ústavní soutěže spinál svůj cíl, ve srovnání s předchozími dvěma ročníky ukázal kvalitativní posun kupředu ve vědecké práci mladých pracovníků GGÚ ČSAV v Brně. V příštím ročníku ústavní soutěže bude nutné se zaměřit na to, aby naplňování cílů soutěže bylo ještě více propojeno na spolupráci se společenskou praxí.

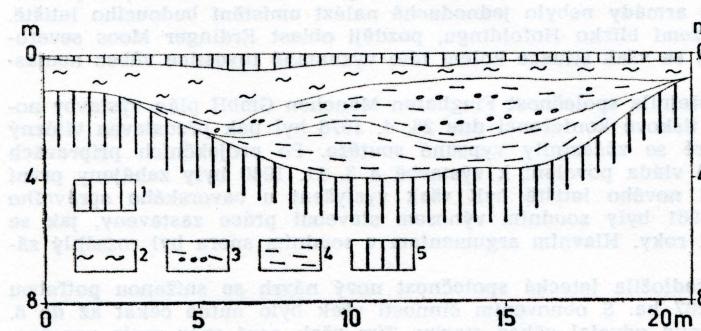
Vítězslav Nováček

Zpráva o výzkumu holocenních geomorfologických procesů u Pavlova na jižní Moravě. V posledních letech jsem studoval holocenní sedimenty v jižním okraji dnes již rekultivovaného odkryvu u Pavlova, kde Ingstav, n. p., Brno těžil sprašový materiál na sypanou hráz přehrady na Dyji u Dolních Věstonic. Ze studia těchto sedimentů lze odvodit geomorfologické procesy, které probíhaly v době jejich ukládání a i před jejich sedimentací a po ní. Popisovaná lokalita leží 1,6 km jihovýchodně od obce Pavlov v nejsevernější části Milovické pahorkatiny při úpatí svahu exponovaného k východo-severovýchodu. Svah je mírně ukloněn (sklon 4–6°, u Milovic až 10°). Je rozčleněn plochými úpady a široce rozvěřenými údolími.

V severní části odkryvu byla ve spodních partiích sprašového komplexu 3–4 m mocná plocha rytmicky zvrstvených niveoelických sedimentů šedých a hnědých odstínů barev rozdělených 0,80 m mocnou polohou pseudoglejové hnědozemě. Slo o střídání 1–5 mm, někde až 5–8 cm mocných zvlněných a vyklínajících vrstviček jemného eolického písku a spraše, ukládaných na sníh a po jeho roztání přemístěných na krátkou vzdálenost.

V jižním okraji odkryvu bylo vidět čtyři pohřbené erozní rýhy zahľoubené do světležlutohnědé, místy rezavě skvrnité mladowürmské spraše. Erozní rýhy měly charakter strží vzniklých lineárně tekoucí vodou na okrajovém svahu Milovické pahorkatiny a v reliéfu krajiny se neprojevují. Největší z nich měla šířku 19 m, hloubku 3 m, šířku údolního dna 7 m, sklon svahu 20–30° (obr.). Strž byla celá vyplněná jílovitou humózní hlinou tmavých odstínů barev, místy s polohami úlomků a valounů do 1–2 cm. Materiál má výrazné znaky chaotické sedimentace a je zřejmé, že byl doprovázen jak v ose strže, tak i přímo z okolních svahů. Odpovídá náhlé změně charakteru geomorfologických procesů z erozních (lineárně tekoucí voda) na akumulační. Těsně vedle popsané strže byly další tři pohřbené strže. Měly šířku 10 m, 10 m a 9 m, hloubku 1,80 m, 2,40 m a 1,90 m. Jejich příčný profil byl úvalovitý, v jednom případě mírně asymetrický. Strže byly vyplněny obdobným přemístěným materiálem převážně půdních horizontů černozemního charakteru jako výše popsaná hlavní pohřbená strž s tím, že na dně jedné z nich byla 30 cm mocná poloha zvrstveného středně zrnitého fluviálního písku.

Podle palynologické analýzy, kterou zhodnotila dr. E. Rybníčková, CSc., z Ústavu experimentální fytotechniky ČSAV v Brně, vyplývá, že v pylovém spektru materiálu vyplňujícího hlavní strž převažovala nelesní bylinná vegetace v poměru AP : NAP = 1–5 a že k zanesení strží došlo až po odlesnění okrajového svahu Milovické pahorkatiny na daném místě, tedy během odlesňování oblasti. Podle J. Vašátky — V. Ložka (4, str. 21–23, 5, str. 5, 7–8) docházelo k prvnímu odlesňování blízkých Pavlovských



Pohřbená strž v jižním okraji odkryvu u Pavlova. 1 — černošedá jílovitá hлина — ornice; 2 — tmavěšedá jílovitá hлина (holocén); 3 — šedá silně ulehlá rezavě skvrnitá jílovitá hлина místy s polohami úlomků a valounů velikosti do 1–2 cm (holocén); 4 — tmavěšedá rezavě skvrnitá jílovitá hлина (holocén); 5 — světležlutohnědá, místy rezavě skvrnitá spraš (würm).

vrchů již v epiatlantiku a celkové odlesnění nastalo v subatlantiku až subrecentu. Podle nejnovějších malakozoologických výzkumů (P. Havlíček — J. Kovanda 2, str. 28 až 29) se ve výplni hlavní erozní rýhy vyskytovaly vedle přeplavených ulit malakofauny ze spraší převážně druhy otevřených bezlesých ploch, stepí a periodicky tekoucí vody. Spodní část výplně je podle uvedených autorů z počátku holocénu a dvě svrchní polohy jsou zřejmě z počátku subboreálu (v citované práci je tisková chyba — je uvedeno... z počátku boreálu).

Uvedené pohřbené strže ukazují na značnou dynamiku geomorfologických procesů v době jejich vývoje a zaplňování. Při utváření strží se uplatnilo více holocenních erozních a akumulačních fází (obr.). Hlavní význam přitom zřejmě měly reliéfotvorné procesy podmíněné hospodářskou činností člověka během mladšího holocénu. Zároveň potvrzují předpoklad, že k vývoji strží docházelo již dříve a ne jen v současné době, nebo v posledních několika stovkách let. Při té přiležitosti je vhodné uvést, že máme u nás strže svým založením i značně starší — např. u Brna a v severní části Moravské brány, a to z doby nejméně před sedimentací spraší nejmladšího würmu (T. Czudek 1, str. 38). Tyto strže se v reliéfu krajiny bud vůbec neprojevují, nebo jsou na svém nejhöfejsím úseku jen zčásti vyplněné mladšími sedimenty, na středním a dolním úseku zcela nebo téměř zcela exhumované, nebo dokonce i prohloubené.

Intenzita současných geomorfologických procesů na odlesněném svahu, při jehož úpatí byl odkryv Ingstavu, n. p., Brno, závisí na klimatických poměrech v jednotlivých letech a v jednotlivých ročních obdobích a na hospodářské činnosti člověka. Nejintenzívnejší procesy vodní eroze půdy působí koncem zimy a začátkem jara v době tání zmrzlé půdy a sněhu (tehdy mají charakter kryogenních procesů), dále pak v době intenzívních letních a déle trvajících podzimních dešťů.

L iteratur a:

1. CZUDEK, T.: Die Talasymmetrie im Nordteil der Moravská brána [Mährische Pforte]. Přír. práce ústavu ČSAV v Brně, N. S., VII, č. 3, 48 s., Brno 1973.
2. HAVLÍČEK, P., KOVANDA, J.: Nové výzkumy kvartéru v okolí Pavlovských vrchů. Sbor. geol. věd, Anthropolozikum 16, s. 21–59, Praha 1985.
3. KLÍMA, B.: Zachraňovací výzkum v hliníku v Pavlova. Přehled výzkumů 1981, s. 14–15, Archeologický ústav ČSAV, Brno 1983.
4. VAŠÁTKO, J., LOŽEK, V.: K postglaciálnímu vývoji malakofauny Pavlovských vrchů. Zprávy Geografického ústavu ČSAV, VIII, č. 4, s. 20–24, Brno 1971.
5. VAŠÁTKO, J., LOŽEK, V.: Der holozäne Bodenkomplex von Pavlov und seine Bedeutung für die Landschaftsgeschichte des südmährischen Tschernosemgebietes. Zprávy Geografického ústavu ČSAV, X, č. 7, s. 1–10, Brno 1973.

Tadeáš Czudek

Letiště Mnichov 2. V současné době se naplno rozvíjejí stavební práce na novém letišti Mnichov 2. Tento projekt byl spojen s velmi složitými okolnostmi a „zelenou“ dostal teprve v roce 1985, přestože myšlenka přemístit mnichovské letiště Riem do jiné lokality pochází již z roku 1966. Přetížení stávajícího letiště, ležícího pouhých 9 km od vnitřního města, vyvolávalo stále větší tlak na zásadní řešení situace. Vzhledem k hustému osídlení okolí Mnichova a k vyloučení určitých lokalit blokovaných přítomností jednotek americké armády nebylo jednoduché nalézt umístění budoucího letiště. Nejprve bylo zvoleno území blízko Hofoldingu, později oblast Erdinger Moos severovýchodně od města. Tím se však situace kolem této významné investice vůbec neujasnila, spíše naopak.

Dne 16. 1. 1975 zveřejnila společnost Flughafen München GmbH plán výstavby nového letiště a při další tiskové konferenci dne 28. 4. 1976 byl pak představen výtěžný z dvanácti návrhů, které se zúčastnily vypsání soutěže. Po projekčních přípravách dala 8. 7. 1979 bavorská vláda povolení k výstavbě a 3. 11. 1980 byly zahájeny první stavební práce. Odpůrci nového letiště byli však vyslyšeni u bavorského správního soudu a dnem 16. 4. 1981 byly soudním výnosem stavební práce zastaveny, jak se ukázalo, na dlouhé čtyři roky. Hlavním argumentem v soudním sporu byl rozsáhlý zábor území.

Již 16. 10. 1981 předložila letecká společnost nový návrh se sníženou potřebou ploch z 2 050 ha na 1 387 ha. S obnovením činnosti však bylo nutné čekat až do 8. 3. 1985, kdy bavorský soud odvolal zákaz stavby. Tím však není spor zcela uzavřen, protože odpůrci nového letiště se odvolali k nejvyššímu soudu NSR.

Situace na starém letišti Riem je kritická a neustálé zvyšování provozu přesáhlo

únosnou míru. Již v roce 1985 překročil počet pasažérů 8 mil. za rok s průměrem 440 vzletů a přistání za den. Přes současnou nevyjasněnost celého projektu stavební práce rychle pokračují a koncem roku 1986 bylo již „prostavěno“ přes 1 mld. DM. Hlavní činností je t. č. výstavba trati a konečné stanice rychlodráhy (S-Bahn), která bude probíhat pod povrchem letištních ploch. Hloubený tunel budoucí trati je prováděn ve složitých podmínkách v tekoucích písčitých s tlakovou vodou, protože v souvislosti s ochranou přírody (vzácné traviny v lokalitě letiště) bylo zakázáno snížení hladiny spodní vody.

Provoz na novém letišti München 2 má být zahájen v roce 1991. Letiště bude vzdáleno 28 km od Mnichova v lokalitě Erdinger Moos mezi obcemi Freising a Erding. Letiště bude vybaveno dvěma vzletovými a přistávacími drahami 4 000 m dlouhými a 60 m širokými, probíhajícími rovnoběžně ve směru východ–západ. Obě dráhy jsou vzhledem k převládajícímu směru větrů a k okolnímu osídlení navrženy tak, aby nedocházelo ani při přistávání, ani při startu k přímému přeletu nad osadami. Zajištění této podmínky vyvolalo neobyvkle velkou vzdálenost obou startovacích ploch (2 300 m). Rozsáhlá mezilehlá plocha byla projektanty využita pro umístění provozních objektů letiště.

Kapacita je plánována na 10 mil. pasažérů ročně. Vzhledem k uplatněnému stavebnicovému systému tří odbavovacích prostor lze v případě budoucího zvýšení požadavku na přepravní kapacitu doplnit další (čtvrtý) odbavovací modul.

Základním principem koncepce způsobu odbavení cestujících byla minimalizace cest. Součástí centrální budovy je podzemní nádraží rychlodráhy, jejíž vlaky lze dohnout střed Mnichova do 30 min. Při odletu dosáhne cestující z rychlodráhy odbavovací „nástupiště“ do 2 min. Mnichov se stane jedním z mála světových letišť napojených přímo na prostředek městské hromadné dopravy. Projektanti věnovali otázce spojení letiště a dalších dopravních sítí mimořádnou pozornost, protože argumentem proti letecké dopravě jsou velké časové ztráty cestou na letiště a zpět. Vycházeli z předpokladu, že 40 % cestujících zvolí cestu rychlodráhou a 60 % se dopraví po silnici (taxi službou, osobními vozy, autobusy). Letiště má přímé propojení na 400 km dlouhou síť mnichovské rychlodráhy a nepřímo na metro, tramvajovou a autobusovou přepravou. Návaznost s dálniční sítí bude zajišťovat připojka k dálnici A 92, spojující Mnichov a Deggendorf.

Při dokončení letiště Mnichov 2 a po plném zahájení provozu na rekonstruovaných a nových železničních tratích (viz Sb. ČSGS, 90, č. 3, s. 214–216, 1987) lze označit rok 1991 v NSR rokem moderní dopravy.

Jiří Novák

Mezoformy reliéfu cenomanských pískovců v severním okolí Miletína. Výrazným tvarem georeliéfu českého Podkrkonoší je zvičinská antiklinála. Její podstatnou částí tvoří svrchnokřídové (zejména cenomanské) pískovce, které byly ve vrcholové a západní části antiklinály denudovány na permokarbon a krystalinikum (Malkovský, 2). Relikty cenomanských pískovců se zachovaly i v jižním rameni zvičinské antiklinály a v severním okolí Miletína vystupují v několika morfologicky zajímavých výchozech, kterým dosud v odborné literatuře nebyla věnována pozornost.

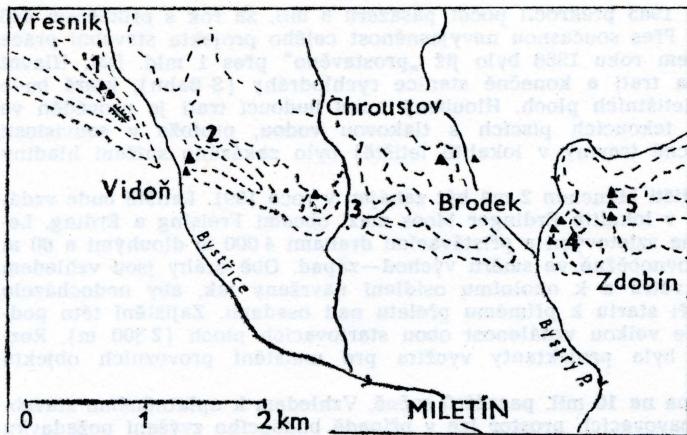
Geomorfologicky spadá studované území do dvou jednotek (Balatka, Sládek, 1): západní část (Vřesnicko-brodecké hřbetu) do Zvičinského hřbetu v Krkonošském podhůří a menší východní část (na V od údolí Bystrého potoka) do Libotovského hřbetu v Jičínské pahorkatině. Dokumentováno zde bylo 5 lokalit mezoform a mikroform pískovcového reliéfu, jejichž morfogenetickou charakteristikou podává tato zpráva.

1. Skalky (414 m)

Severozápadní část Vřesnicko-brodeckých hřbetů tvoří elevace Skalky (414 m), protažená od SZ (od obce Vřesník) k JV do údolí Bystřice. V závislosti na sklonu pískovcového souvrství k JZ má výrazně asymetrický profil. V příkřém sv. svahu, zvýrazněném údolím Bystřice, vystupuje v čele kuesty několik skalních srubů (stupňovitě až 5 m vysokých), zejména při kótě 404 m. Zúžená JV. část hřbetu je ve vrcholové partií členěna příkopovitými depresemi. Patrně jde o zdvojené hřbety a rozsedliny vzniklé gravitačním pohybem pískovcových bloků v exponované partií hřbetu.

2. Hrubá skála (405 m)

Východním svahem údolí Bystřice navazuje na předchozí a vytváří asi 1 km dlouhý asymetrický hřbet s nízkými výchozy ve vrcholové hraně. Hřbet nese název podle



Lokalizace povrchových tvarů v cenumanských pískovcích v severním okolí Miletína: 1 — Skalky, 2 — Hrubá skála, 3 — Miletínský les, 4 — Čeperka, 5 — Zdobínské skalky.

výrazných skalních útvarů v levém (východním) svahu údolí Bystřice nad s. okrajem obce Vidon. Největší (Hrubá skála) vystupuje asi 10 m nad nárazovým břehem v podobě úzkého srubu až pilíře, čnícího 15 m ze svahu. Útvar je 13 m vysoký, široký při úpatí 5 m, na vrcholu pouze 1 m. Vznikl rozčleněním původně souvislé stěny v erozním zářezu zejména účinky mrazového zvětrávání podél výrazných puklin a různě odolných vrstev. Dominující pukliny mají směr 103° , 98° , 118° , 12° atd., vrstvy pískovců jsou ukloněné $5-15^\circ$ k J až JZ. V méně odolných polohách vznikly diferencovaným zvětráváním a odnosem vhloubené mikroformy — dutiny, nízké výklenky a skalní okna (největší, asi 5 m nad úpatím, je 1,2 m široké, 0,5 m vysoké a 1,1 m hluboké), voštiny atd. Do vrcholové plošinky se zahlubují jamkové škrapy a malá skalní mísa. Podobným členěním se vyznačují i další výchozy.

3. Miletínský les (548 m)

Na hřbet Hrubé skály navazuje východně od levé pobočky Bystřice rozlehlé návrší Miletínský les, které se od Chroustova (458 m) postupně svažuje k J. V západní části je údolím Lukavečku dislokovaná samostatná elevace Malý Dehetník (407 m) s drobnými výchozy cenumanských pískovců v z. a sz. temeni.

Z hlediska současného vývoje pískovcového mikroreliéfu je zajímavý výchoz asi 300 m JV od Chroustova při silnici do Miletína. V amfiteátru mělkého lomu (opuštěného již před 2. svět. válkou) je asi 20 m dlouhý, 10 m široký a 2–4,5 m vysoký neodtěžený výchoz, tvořený dvěma zřetelně různě odolnými vrstevními polohami. Horní, kvádrová facie je kompaktnější, kdežto ve spodní, tence zvrstvené a drolivější poloze se tvoří drobné vhloubené tvary: vrstevní výklenky, dutiny a malý skalní tunel (asi 1,5 m hluboký, 1 m široký a 0,5 m vysoký). Do vrcholové plošiny se zahlubují jamkové škrapy, které se v jv. části spojují do malé skalní mísy (s rozměry 31×16 cm a hloubkou 12 cm).

4. Čeperka (427 m)

Severovýchodně od osady Miletínské Lázně vystupuje vrch Čeperka (427 m), sevřený mezi údolími Bystrého potoka a jeho levé pobočky. Strukturní hřbet je protažený ve směru SZ–JV, pískovcové vrstvy jsou ukloněny k JJZ. Ploché výchozy s jamkovitými mikroformami vystupují ze sečného vrcholu Čeperky, výraznější skalní útvary lemuji sz. až z. hranu elevace a svah údolí Bystrého potoka. V partii hrany dochází ke gravitačnímu odsedání bloků (až 5 m velkých), jejich řícení a hromadění v nižších partiích svahu.

Skalní sruby a stěny v levém svahu Bystrého potoka jsou až 7 m vysoké, výrazně modelované podél puklin ($29-38^\circ$, 110°) a subhorizontálních vrstevních ploch. Z mikroforem diferencovaného zvětrávání a odnosu jsou běžné skalní převisy, výklenky, dutiny typu tafone (např. dutina 110 cm široká, 58 cm vysoká a 95 cm hluboká, která se od otvoru do nitra výrazně zvětšuje).

5. Zdobínské skalky (438 m)

Jihozápadní okraj plochého strukturního hřbetu (438 m) asi 0,5 km SSZ od obce Zdobín člení 100 m dlouhá soustava pískovcových výchozů, zvaných Zdobínské skalky. Jejich vznik byl podmíněn zvětráváním pískovců dle puklin (103° , 133° , 68° , 84° atd.) a různě odolných vrstev, mírně ukloněných k J. Bloky odsedlé od hrany hřbetu a úzké rozsedliny svědčí i o vlivu svahových pohybů vyvolaných gravitací.

Nejvýraznější výchozy jsou v SSZ okraji hřbetu. Vystupuje zde izolovaná skalní věž vysoká 6,5 m, členěná pestrou mozaikou mikroforem. Do s. stěny se zahubuje síť voštin, v j. stěně jsou oválné dutiny, místy i zřetelné limonitové inkrustace. Na plochém vrcholu vznikly dvě skalní mísy; jedna má rozměry 68×52 cm a hloubku 44 cm, druhá, vytvořená na křížovatce puklin, má rozměry 71×51 cm a je 40 cm hluboká. Členitý povrch mají i okolní skalní útvary.

Závěr:

Relikty cenomanských pískovců v jižním křídle zvičinské antiklinály tvoří několik asymetrických hřbetů, vystupujících nad plohou Miletínskou brázdu. Místy v nich vznikly pozoruhodné mezoformy. Skalní výchozy v údolních svazích a ve hranách hřbetů (respektive kuest) se vytvořily procesy zvětrávání a odnosu podél výrazných puklin a různě odolných vrstev ukloněných k J až JZ; vzácnější jsou tvary podmíněné svahovými pohyby blokového typu. Procesy diferencovaného zvětrávání vznikly skalní dutiny, výklenky, voštiny, jamkové škrapy, skalní mísy a jiné mikroformy. Nejvýraznější útvary, např. Hrubá skála v údolí Bystřice a Zdobínské skalky, zasluhují pozornost i z hlediska ochrany přírody.

Literatura:

1. BALATKA, B., SLÁDEK, J.: Typizace reliéfu kvádrových pískovců české křídové pánve. Rozpravy ČSAV, 94, ř. MPV, Praha, Academia 1984, seš. 6, s. 1–80.
2. MALKOVSKÝ, M.: Tektogeneze platformního pokryvu Českého masívu. Knihovna ÚUG, sv. 53. Praha, Academia 1979, 176 s.

Jan Vítek

Nejstarší zeměpisná příručka o Peru. Jméno Pedro Cieza de León nalezneme v Dějinách literatur Latinské Ameriky E. A. Imberta (Odeon, 1966) pod souhrnným označením Kroniky o dobytí Peru. Ciezovo dílo (mám na mysli první část čtyřdílného cyklu) tomuto předznamenání svým názvem odpovídá: *Crónica del Perú*, tedy Peruánská kronika.¹⁾ Tím se však podobnost s ostatními pracemi pod uvedeným záhlavím tématě vyčerpává. U první části cyklu zcela určité: kniha Ciezy de León, vydaná 1553 v Seville, není na rozdíl od jiných zpráv o Peru z 16. století kronikou dobývání domorodé říše pod Andami či historií občanských válek vedených mezi Španěly. Je to práce jednoznačně cestopisná, ve své době prakticky dobré použitelná.

Ovšem mnohý z kronikářů (Augustín de Zárate, Sarmiento de Gamboa, Lopéz de Jerez, Inka Garcilaso de la Vega atd.) se v jisté míře dotýká i zeměpisných reálů a jeho zpráva má charakter cestopisného žánru, nicméně Peruánská kronika Ciezy de León je cestopisem v nepřeneseném smyslu a vzhledem k původnosti tématu a prostorové i námětové šíři, množství i přesnosti údajů představuje první důkladnou zeměpisnou příručku o území bývalé říše Inků v polovině 16. století. V podobném rozsahu před tím nikdo nesmírné prostory Panamy přes Potosí (Bolívie) až po střední Chile nepopsal. Dílo faktografickou hodnotu neztrácí: i skvělý znalec přírodních podmínek Peru, Viktor von Hagen, jenž strávil v zemi řadu let mapováním starých inkovských silnic, označuje Ciezu de León za jednoho z nejlepších pozorovatelů, na něž badatelé spolehlají v poznacích o přírodě v Peru v 1. polovině 16. století.

Autor se od dalších kronikářů amerického subkontinentu liší jednak pojeticem (podává celkový popis území bývalé domorodé říše), jednak námětovým bohatstvím: všimá si charakteru krajiny, fauny, flóry, hospodářských plodin, osídlení, architektury, mytologie, zvyků, pověr, bájí, jazyků atd. Je podivuhodně všeestranný a objektivní. S politováním se však právě v Imbertových Dějinách dočítáme, že „...Cieza pohlíží na Indiány svrchu; jsou pro něho divochy schopnými hrubostí a hanebného hříchu sodo-

¹⁾ Jednotlivé části byly vydávány samostatně. Čtvrtá, v rukopise, se ztratila.

mie²⁾.) Jde o zřejmě nedorozumění či záměnu. Málokdo je v oné době totiž tak kritický vůči nelidským praktikám svých krajanů jako Cieza de León.³⁾ Navíc je mezi „kronikáři“ jediný, kdo měl odvahu odsoudit i válečnou politiku císaře Karla V. („... Neboť to, co vyvolává u vládců nedostatek peněz, je válka, a máme o tom jasný příklad ve výdajích, které císař měl od své korunovace do dnešního dne...“).⁴⁾

O Ciezovi de León víme málo. Narodil se krátce před rokem 1520, zemřel 1560. Byl voják, sloužil u kapitána Belalcázara, později se usadil v městě Arma. V roce 1547 procestoval důkladně Peru, tentokrát už s konkrétním literárním cílem. Cenné podklady mu poskytl i licenciát La Gasca, vítěz nad povstaleckými oddíly Gonzala Pizarra. Není pochyb, že Cieza de León je ze všech zpravodajů o Peru 16. století nejzcestovalejší a nejpoučenější ve znalosti předmětu své tvorby. Celý název díla, vydaného 1553, zní: *Peruánská kronika*, jež pojednává o rozloze provincií a podává jejich popis; o založení nových měst: o zvycích a obyčejích Indiánů a jiných věcech hodných poznání.

Snaha o faktografickou věrnost a důkladnost způsobuje, že umělecké ztvárnění textu je pro autora druhořadou záležitostí. Jen na okraj: *Peruánské kronice* se svým věcným a střízlivým pojetím blíží Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, cestopis Oldřicha Prefáta z Vlkanova. Pochází zhruba ze stejně doby — cestu vykonal vzdělaný pražský měšťan v roce 1563.

Peruánská kronika Ciezy de León, vnímavého renesančního cestovatele a zeměpisce, právem náleží na první místo ve zlatém fondu klasických zeměpisných děl o americkém subkontinentu 16. století.

L iter atura:

1. CIEZA DE LEÓN, P.: *Parte primera de la crónica del Perú*, E. C., Madrid 1943.
2. CIEZA DE LEÓN, P.: *Del señorío de los Incas*. Ediciones argentinas, Solar, Buenos Aires 1943.
3. GUAMAN POMA DE AYALA, F.: *Nueva crónica y buen gobierno*. Université de Paris, Institut d'ethnologie, 1936.
4. LA VEGA, G.: *Comentarios reales*. Buenos Aires 1942.
5. ZÁRATO, A.: *Historia del descubrimiento del Perú*. Historiadores primitivos, Madrid 1883.
6. IMBERT, A. E.: *Dějiny literatur Latinské Ameriky*. Odeon, Praha 1966.
7. TICHÁ, Z.: *Místo Léryho cestopisu ve starší české cestopisné literatuře a jeho literární význam*. In: Jean de Léry: *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*. NČSAV, Praha 1957.
8. HAGEN, V. W.: *Pouští říše ve starém Peru*. MF, Praha 1965.

Oldřich Berka

Ochrana ekosystémů a krajiny — úkol RVHP. Spolupráce zemí RVHP se v současné době rozvíjí v rámci dvou mezinárodních dokumentů: prvým, starším, je Rozvinutý komplexní program vědeckotechnické spolupráce členských zemí RVHP, druhým Komplexní program vědeckotechnického pokroku členských zemí RVHP do r. 2000, přijatý 18. 12. 1985. Do rámce prvního projektu patří Problém III „Ochrana ekosystémů (biogeogenicích) a krajiny“, zahrnující ochranu prostředí a krajinnou ekologii — její teoretický a metodologický základ — jako hlavní směr. Jedno ze 16 témat Problému III (téma III. 2) se zaměřuje od r. 1972 na „Ekologické základy plánování rozvoje optimálních struktur krajiny“ (mezinárodní koordinátor — Ústav krajinné ekologie ČSAV). Jde o vytváření základů pro přípravu a použití ekologických analytických a syntetických údajů v prostorovém plánování a o aktuální zpracování ekologické optimalizace lidské činnosti v krajině. Řešení těchto problémů si vyžaduje integraci výzkumů různých vědních oborů: biologie, geografie, územního plánování a rozvoj mezioborového komplexního ekologického výzkumu krajiny.

V první etapě spolupráce zahrnovalo téma III. 2 čtyři úkoly odvětvového charakteru, zaměřené na studium jednotlivých přírodních komponentů (půda, rostlinstvo, vody), popřípadě přírodního komplexu. V rámci úkolu se řešily základní teoretické a metodologické problémy spjaté se zákonitostmi, existencí a rozvojem biogeocenóz v klasickém pojetí. Antropoekologický přístup k problematice systémových územních

²⁾ Cit. dílo, Kroniky o dobytí Peru, str. 33.

³⁾ Cieza de León, Señorío de los Incas, kap. XII.

⁴⁾ Cieza de León, Señorío de los Incas, kap. XIV, str. 88.

výzkumů se prakticky nepoužíval. Větší část výzkumů se prováděla na základě principu koordinace. Posuzovaly se pouze obecné směry; každá spolupracující organizace prováděla samostatné výzkumy v rámci plánovaných témat svých ústavů. Výsledky se omezovaly na vědecké zprávy, popis metodiky. V letech 1972–1975 na téma spolupracovalo 15 organizací ze 7 zemí RVHP. První etapa si kladla za cíl vytvořit představu o stavu a stupni zvládnutí tematiky. Zkušenosti již v tomto stadiu ukázaly, že práce mezinárodních kolektivů při řešení společného úkolu je spjata s mnoha problémy organizačního charakteru, k nimž patří i jazykové zvláštnosti národních vědeckých škol, národní terminologie apod. Koordinace mezinárodního kolektivu si vyžádala především přípravu koncepce řešení, konkrétního programu a plánů práce.

Léta 1976–1980 charakterizuje kvalitativní změna — přechod ke kooperaci. Plán práce na tato léta zahrnoval již hlavní klíčové problémy tématu. Byla připravena koncepce úkolů a vytvořeno 5 pracovních skupin pro jejich řešení. Hlavními tematickými okruhy se staly:

1. Metody komplexního výzkumu krajiny, získání a uchování údajů o vlastnostech krajiny:

- teorie a metodologie komplexního výzkumu krajiny;
- územní informační systémy (databanka);
- použití dálkového průzkumu pro analýzu a plánování krajiny.

2. Studium struktury, dynamiky, stability a rovnováhy krajiny:

- teorie a metody výzkumu topických a chorických struktur, jejich dynamiky a rozvoje v krajinných systémech;
- výzkum přírodních a antropogenních struktur, jejich dynamiky a rozvoje v krajinných systémech;
- výzkum rovnováhy, stability krajiny při různých typech antropogenního působení;
- ekonomická a ekologická optimalizace využití krajiny;
- metody rozpracování a využití ekologických dat v územním plánování.

Cílem spolupráce se stalo porovnávání dosažené úrovně řešení problémů, používaných metod a přístupů, specifiky národních podmínek, v nichž se rozvíjí krajinná ekologie a uskutečňuje se praktické využití výsledků spolupráce. Ke konci charakterizované pětiletky šlo již o výměnu zkušeností, o unifikaci speciální a vědecké terminologie, o práci dočasných týmů. Jedním z výsledků tohoto období je např. Terminologický slovník *Ochrana landšaftov* (Progress, Moskva 1982), vydaný v bulharštině a překládaný i do němčiny a maďarštiny. Je to první společná publikace, vzniklá kooperací v rámci tématu RVHP III. 2. K výsledkům společných výzkumů patří dále mezinárodní sborníky: *Struktura, dynamika a rozvoj krajiny* (Moskva 1980) a *Geokologické základy plánování krajiny* (Praha 1981).

Ke konkrétním výsledkům v období 1976–1980 se řadí:

1. Rozpracování metod teoretických (topických a chorických) modelů krajiny na základě fyzickobiologických vědeckých představ a systémové analýzy.
2. Rozpracování metod a kritérií hodnocení odvětvových potenciálů krajinných systémů a přístupů jejich praktickému využívání.
3. Rozpracování metod kartografického znázornění a modelování struktury krajinných systémů i jejich komponentů a metod kartografického znázornění charakteristik a faktorů prostředí. Byla navržena koncepce jednotné legendy mapy přírodního prostředí zemí RVHP. Na základě porovnání a hodnocení národních zkušeností vznikla koncepce tvorby, organizace a využití databanky obsahující informace o území. Týž úkol zahrnoval problematiku dálkového průzkumu Země v návaznosti na program Interkosmos.

Výsledky spolupráce v tématu III. 2 přispěly k vědeckotechnické aktivizaci zemí RVHP a byly úspěšně realizovány např. v projektu rekreačního využití pobřeží Černého moře v Bulharsku, v projektu rekreační zóny Budapeště a lesoparku Piliš v Maďarsku, v projektu ekologické optimalizace využití Východoslovenské nížiny, v ekologickém projektu optimalizace využití Třeboňské pánevní a Českého krasu apod. Na základě získaných zkušeností a výsledků spolupráce v tématu III. 2 se přechází od koordinace k formálnímu kooperaci a ke konci pětiletky se již rýsuje přechod ke specializaci. Jde o vytváření mezinárodních specializovaných skupin pro řešení tematických okruhů otázek.

Je třeba upozornit na sílící tendenci k „ekologizaci“ v praxi rozhodování, plánování a realizace vědeckotechnického rozvoje. Příkladem je „Ekoprogram“, zpracovaný v ČSSR jako model ekologické optimalizace využití krajiny v podmínkách konkrétního státu; je přínosem ČSSR k mezinárodní spolupráci v tématu III. 2.

Zkušenosti z práce mezinárodních kolektivů v letech 1976–1980 ukázaly, že nejprodiktivnější je spojení tří forem: činnosti hlavní organizace (ÚKE ČSAV), činnosti ná-

rodních kolektivů nebo národních pracovních skupin, činnosti mezinárodních a redakčních skupin. Hlavní organizace má přitom funkci vědeckého vedoucího a koordinátora prací.

Hlavním výsledkem spolupráce v letech 1980—1985 byla příprava koncepce výzkumu celého tématu, zaměřená především na formulaci doporučení na ochranu krajiny a její komplexní výzkum. Tak při řešení úkolu III. 2. 1 Struktura, dynamika a rozvoj krajinných struktur v opatřeních týkajících se ochrany a řízení krajiny (ÚEBE SAV Bratislava) má největší význam rozpracování metodiky ekologického plánování krajiny (LANDEP), prověřené v řadě zemí RVHP (např. v Bulharsku v okresu Pleven a v NDR v zemědělském podniku Niedergosse).

Úkol III. 2. 2 Hledání cest zvýšení stability přírodních a přírodně technických systémů má specifický charakter dvoustranné spolupráce odborníků z Ústavu krajinné ekologie CSAV a Ústavu geografie a geoekologie AV NDR. Hlavními výsledky jsou:

- rozpracování kritérií hodnocení stability a zatížení přírodních a přírodně technických systémů, upřesnění a praktické ověření podstaty a funkci opatření zaměřených na rozvoj optimálních struktur krajiny za účelem jejího polyfunkčního využití;
- rozpracování kritérií a metod hodnocení různorodosti struktury a funkci krajinných struktur.

Přínosem československých specialistů při řešení tohoto úkolu bylo předání zkušeností získaných v procesu rozvoje ekologické optimalizace v měřítku okresu a oblasti (na příkladu okresu Rakovník a chráněné oblasti Šumava) a rozpracování vědeckých představ a výměna výsledků činnosti, zaměřené na zachování ekologické stability krajiny.

V rámci úkolu III. 2. 4 Metody získání a uchování dat pro plánování a projektování optimálních struktur krajiny (koordinátor Ústav geografie a geoekologie AV NDR) se řešily otázky rozvoje metodiky územních informačních systémů. Sborník, věnovaný prvnímu zasedání pracovní skupiny, charakterizuje využití informačních systémů databanky v jednotlivých zemích světa, vytváření ekologické databanky v ČSSR, možnosti ekologizace databanky a procesu plánování (Praha 1984). V rámci téhož úkolu se zpracovávala metodika *Legendy k mapám stability přírodního prostředí k různým druhům antropogenního zatížení* (v měřítku 1 : 500 000).

Koncepce úkolu III. 2. 5 Geoekologické základy plánování a projektování přírodně technických systémů (koordinuje Geografický ústav AV SSSR) usiluje o zobecnění poznatků získaných geografií a ekologií o nejdůležitějších vlastnostech geosystémů, o analýze etap vzájemného působení přírodních a technických věd, o formulaci pravidel projektování ochrany přírody, o rozpracování konkrétních cest realizace geoekologických základů pro různé typy geosystémů. Výsledkem společné práce geografů a ekologů zemí RVHP se staly mezinárodní monografie *Geoekologické principy projektování přírodně technických geosystémů* a *Doporučení pro využití geoekologických základů v územním projektování a plánování*, vydané orgány RVHP v Moskvě [1986]. V Doporučeních jsou objasněny geoekologické zásady a principy územního projektování a plánování zabezpečujícího zacnování zdrojů a reprodukčních vlastností krajiny, stanovenou minimum geoekologických znalostí, nutné k realizaci těchto principů, naznačeny cesty využití geoekologické informace při projektování a plánování.

13. zasedání Rady zmocnenců Problému III Ochrana ekosystémů (biogeocenóz) a krajiny (Bělehrad 1985) schválilo nové téma III. 2 na období 1986—1990 — Ekoologické základy řízení a plánování krajiny — i navrženou strukturu tématu výzkumu. Čtyři úkoly mají komplexní charakter a jsou zaměřeny na zdokonalování řízení využívání krajiny; výsledky úkolů mají být využity v národnospodářské praxi ve formě doporučení, metodik atd. Na novém tématu III. 2 spolupracuje 41 ústavů geografického a ekologického zaměření: z BLR [7], NDR [6], MLR [6], PLR [2], SSSR [10], SFRJ [2] a ČSSR [8]. Jejich činnost se zaměřuje na:

- zdokonalování metodiky využití krajinně ekologických dat pro plánování,
- hodnocení efektivnosti využití regionálních přírodně technických systémů,
- principy a metody určování stability krajiny ve vztahu k různým druhům zatížení,
- geoekologické základy normování antropogenně technogenní zátěže krajiny.

V posledních letech podstatně vzrostla praktická, konstruktivní geoekologická zaměření prací, rozšířily se formy spolupráce, zformovaly se dělné tvůrčí mezinárodní kolektivy. Zkušenosti se rozšiřují pomocí vědeckometodických školení pro mladé specialisty, velkého počtu národních i mezinárodních publikací, mezinárodních zasedání a vědeckých sympozia. Práce na tématu III. 2 přispívají k rozvoji teorie geografických věd v oblasti studia dynamiky složitých geosystémů, k výměně idej a metod národních vědeckých škol.

Galina Kruglová

Z P R Á V Y Z Č S G S

Výroční členské schůze poboček ČSGS. Výroční členské schůze konané převážně v prvním čtvrtletí 1987 uzavřely bilancování činnosti v období mezi 16. a 17. sjezdem ČSGS. Právě proto se nevěnovaly hodnocení práce jen za uplynulý kalendářní rok, ale v širším kontextu hodnotily i uplynulé funkční období, vytyčily hlavní úkoly pro rok 1987 a ve většině případů i rámcové úkoly pro další období.

Ze zpráv o činnosti a dalších úkolech i ze zápisů z výročních členských schůzí vyplývá, že hlavní směry činnosti poboček v současném i budoucím období se budou zejména orientovat do těchto oblastí:

— s ohledem na členskou základnu, tvořenou převážně učiteli geografie na školách všech typů a stupňů, dále rozvíjet pomoc při dalším vzdělávání učitelů geografie formou přednášek a seminářů především ve spolupráci s krajskými pedagogickými ústavy a okresními pedagogickými středisky a ostatními orgány školské správy, a to bud přímo výbory poboček nebo prostřednictvím jejich odborných skupin pro školskou geografii;

— pokračovat v přednáškové a popularizační činnosti zahrnující všechny geografické obory s akcentem na geografickou problematiku regionů, v nichž jednotlivé pobočky působí;

— nadále rozvíjet poznávací a exkurzní činnost pro vlastní členy i pro učitele geografie, zejména prostřednictvím okresních pedagogických středisek;

— trvale se angažovat na obsahovém a organizačním zajištění SVOČ na vysokých školách, SOČ na středních školách v oborech geografie a geografických olympiádách a tyto formy činnosti rozšiřovat i do poboček, kde zatím nebyly zastoupeny;

— prohlubovat spolupráci s ostatními vědeckými společnostmi při ČSAV, vysokoškolskými a vědeckovýzkumnými pracovišti, organizacemi Národní fronty a ostatními institucemi včetně expertní činnosti v oblasti životního prostředí, při posuzování jednotlivých zaměrů v ochraně přírody a přispívat tak k urychlenému přenášení výsledků geografických výzkumů do společenské praxe;

— v oblasti mezinárodní spolupráce udržovat již existující družební spolupráci s pobočkami geografických společností socialistických zemí a podle regionálních možností ji dále rozšiřovat a prohlubovat. Orientovat tuto spolupráci i na společné výzkumy v pohraničních oblastech;

— dále prohlubovat úspěšně se rozvíjející odbornou činnost poboček v jednotlivých geografických oborech, jejíž těžiště spočívá především v práci odborných skupin, a podle místních a kádrových možností rozšířit tuto činnost i v pobočkách, kde odborné skupiny dosud nepracují nebo pracují jen v omezeném počtu;

— věnovat trvalou péči získávání nových členů z řad studentů geografie na vysokých školách, experimentálně i ze středních škol z potenciálních studentů geografie na vysokých školách, a pečovat tak o další růst kvalitní členské základny;

— klást důraz na to, aby tam, kde jsou pro to vhodné podmínky, se činnost poboček přiblížila členské základně a realizovala se především prostřednictvím místních organizací;

— urychleně překonat určitou stagnaci v práci studentských odborů, průběžně doplňovat jejich členskou základnu a zajistit kontakty výborů poboček s mimofádnými členy po ukončení jejich vysokoškolského studia;

— podílet se na zajištění odborné náplně řady seminářů geografického i negeografického zaměření celostátního charakteru s cílem zvýšení prestiže geografie;

— organizačně i obsahově se podílet na přípravě a průběhu ročních plánů práce ČSGS.

Výroční členské schůze poboček ČSGS s poměrně dobrou účastí členů potvrdily snahu o aktivní a konstruktivní přístup k plnění úkolů, přijaly jasné a konkrétně formulované plány poboček na rok 1987 a v řadě poboček i na celé další funkční období (do roku 1990).

Příznivě byla hodnocena součinnost a spolupráce poboček s hlavním výborem ČSGS i s jednotlivými sekczemi. Pozitivně bylo také oceněno zvýšení informovanosti členů ČSGS prostřednictvím „Informací ČSGS“, jejichž první číslo vyšlo v únoru 1987.

Všech výročních členských schůzí poboček ČSGS se zúčastnili delegáti hlavního výboru ČSGS, kteří v průběhu jednání vystoupili v diskusi a na ustavujících schůzích.

zích nových výborů poboček přednesli návrh na volbu předsedy výboru pobočky.

Předsedy poboček ČSGS byli zvoleni (v závorce počet členů výboru): ve středo-české pobočce doc. RNDr. Libor Krajíček, CSc., (5), v jihočeské Jindřich Rozkopal (8), v západočeské doc. RNDr. Jiří Pech, CSc., (11), v severočeské doc. RNDr. Bohuslav Štěpán, CSc., (7), ve východočeské Karel Zadrobilek (7), v jihomoravské ing. RNDr. Václav Novák, CSc., (10), ve středomoravské doc. RNDr. Vladimír Panoš, CSc., (9) a v severomoravské doc. RNDr. Miroslav Havrlant, CSc., (11).

Petr Šindler

Z přednáškové činnosti jihomoravské pobočky ČSGS. Přednášková činnost jihomoravské pobočky ČSGS dostala v posledních letech svůj pevný rád. Na základě zhodnocení dřívějších zkušeností se organizuje nyní několik sérií přednášek. Pro širokou členskou základnu jsou určeny cestopisné poznávací přednášky a řada Moravica, odborné veřejnosti seriál o inovaci v geografii, pro učitele přednášky se školskou tematikou a speciální akce se pořádají k měsíci československo-sovětského přátelství. Jarní a podzimní cyklus obsahuje po 3–4 přednáškách.

Sérii o inovaci zahájil doc. dr. Jaromír Demek, DrSc., obecným tématem Inovace v geografii, po němž následovala přednáška Inovace ve fyzické geografii (s úvodním slovem doc. dr. Aloise Hynka, CSc.). Velký zájem o přednášky dokazuje, že členové společnosti považují sledování současných trendů v geografii za nezbytné a prospěšné. Seriál bude nyní pokračovat díly věnovanými jednotlivým dřížím fyzickogeografickým disciplínám.

Rozběhla se série Moravica úvodní přednáškou dr. Dušana Trávníčka, CSc., Vznik a vývoj Moravy, která přilákala i řadu hostů a potvrdila, že je to téma stále živé. Navezavat bude přednáška prof. dr. Jana Krejčího, DrSc., Morava — přechodná oblast.

Velkému posluchačskému zájmu se těší cestopisné poznávací přednášky, např. aktuální téma Sagarmatha 85 (dr. Peter Mariot, CSc.) z expedice na Mount Everest, Národní parky Severní Ameriky (dr. Štěpán Husák), S expedicí Orchidea středním Mexikem (dr. Milan Holeček) aj.

Pozornost je věnována také školské geografii v nepravidelné řadě přednášek, např. Vyučování zeměpisu v 1. a 2. ročníku středních škol (dr. Věra Kubíčková).

Pravidelně v Měsíci čs.-sovětského přátelství se koná beseda s pracovníky, kteří služebně navštívili SSSR, o jejich poznatcích (např. s účastníkem 8. sjezdu geografické společnosti SSSR, účastníky mezinárodního aerokosmického experimentu Kursk atd.).

Odborným diskusím je věnován kulatý stůl s aktuálními tématy životního prostředí, o geoekologii jižní Moravy ap.

Mimo tyto pravidelné okruhy přednášek jsme přivítali řadu zahraničních hostů, např. v posledním roce prof. Stanley Gregoryho z univerzity v Sheffieldu (vývoj fyzické geografie ve Velké Británii), doc. dr. K.—D. Jágra z Univerzity M. Luthera v Halle (prostředí středoevropských spráší).

Návštěvnost přednášek se pohybuje mezi 30–80 posluchači a potvrzuje, že přednášky zůstávají jednou z hlavních forem činnosti ČSGS. Mimo přednášky pobočky se pořádají seminářové roční cykly v odborných skupinách (s 10 tématy) a přednášky v místních organizacích, po které výbor jihomoravské pobočky v čele s ing. dr. V. Novákem, CSc., připravil nabídkový seznam s více než 50 tématy z Jihomoravského kraje, ČSSR, zahraničí i regionálně nevázanými.

Naším cílem je pořádat přednášky jasně orientované, s přáním, aby zůstaly vždy na vysoké odborné úrovni. Živé diskuse po každé přednášce potvrzují, že takovou snahu si členové naší pobočky zaslouží.

Vladimír Vlček

Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1988:

90 let se dožívá:

RNDr. Josef Rous; 26. 2. 1898

85 let se dožívá:

člen korespondent ČSAV František Fiala; 14. 12. 1903

80 let se dožívá:

Vilém Hudeček; 27. 10. 1908

RNDr. Jiří Kousal; 7. 11. 1908

MUDr. ing. Miroslav Rozehnal; 19. 6. 1908
prof. ing. dr. Bohuslav Šimák; 9. 11. 1908
Oldřich Vaněk; 11. 2. 1908

75 let se dožívá:

prof. MUDr. Ervín Černý, DrSc.; 11. 11. 1913
PhDr. Václav Davídek; 23. 4. 1913
PhDr. Josef Ryška; 20. 3. 1913
Jaroslav Tykal, prom. ped.; 27. 3. 1913

70 let se dožívá:

RNDr. Marie Čermáková; 3. 4. 1918
Ladislav Přibyl; 27. 5. 1918

65 let se dožívá:

PhDr. Milan Baxa; 31. 1. 1923
Václav Hoda; 22. 9. 1923
RNDr. Hedvika Hošková; 16. 7. 1923
Tomáš Jaroš; 15. 5. 1923
Miroslav Júda, prom. ped.; 7. 11. 1923
Miroslav Klíma; 20. 4. 1923
RNDr. Jiří Mojdl; 30. 8. 1923
RNDr. Božena Nováková—Hřibová, CSc.; 4. 11. 1923
PhDr. Alois Obermann; 25. 7. 1923
RNDr. František Peleška; 4. 12. 1923
Věra Petrlíková; 22. 12. 1923
Marie Plotová; 21. 7. 1923
Alois Pól; 2. 6. 1923
RNDr. Miroslav Střída, CSc.; 11. 9. 1923
prof. MUDr. Vladimír Šerý, DrSc.; 5. 4. 1923
RNDr. Hana Štusáková; 30. 12. 1923
ing. Vladimír Vahala, DrSc.; 12. 2. 1923
PhDr. Jaroslav Vaniš; 12. 4. 1923
PhDr. Vladimír Vozar; 20. 12. 1923

60 let se dožívá:

Olga Čidlíková; 17. 11. 1928
RNDr. Arnošt Dudek, DrSc.; 8. 5. 1928
doc. RNDr. Stanislav Horník, CSc.; 27. 8. 1928
Květuše Ježková; 24. 5. 1928
Libuše Kaisrlíková; 25. 6. 1928
Libuše Kotlarová; 22. 5. 1928
RNDr. Zdena Králová; 27. 10. 1928
Karel Krátký; 12. 5. 1928
ing. Radan Květ, CSc.; 14. 4. 1928
RNDr. Jaroslav Mareš, CSc.; 14. 4. 1928
doc. RNDr. Josef Sekyra, CSc.; 24. 2. 1928
doc. PhDr. Emil Skála, DrSc.; 20. 11. 1928
Vlastislav Šťastný; 28. 10. 1928
ing. Rostislav Švehlík; 14. 10. 1928
RNDr. Ladislav Wohlgemuth; 14. 2. 1928
Drahomíra Zabloudilová; 22. 9. 1928
Marie Zapletalová; 2. 10. 1928

Hlavní výbor ČSGS i redakce Sborníku ČSGS všem jubilantům srdečně blahopřejí a do dalších let přejí mnoho zdraví a úspěchů v práci i osobním životě.

Jaroslava Helusová

Akce bez zahraniční účasti pořádané ČSGS při ČSAV v roce 1988. Geografie dopravy; seminář, únor, Praha, pořádá sekce socioekonomické geografie a odborná skupina socioekonomické geografie středočeské pobočky Praha. Problematika vysokoškolské přípravy učitelů předmětu „Tvorba krajiny a ochrana životního prostředí“; seminář, 14.—15. 4. Ostrava, sekce pro životní prostředí a ochranu přírody.

Současné trendy výzkumu v socioekonomické geografii; seminář, 17.—19. 1. Lipovec, sekce socioekonomické geografie a Geografický ústav ČSAV v Brně.
Matematicko-kartografické modelování; seminář, 18. 5. Brno, sekce pro kartografiu.
Vyučování zeměpisu na středních školách; konference, 14.—15. 9. Olomouc, sekce školské geografie spolu se sekcí socioekonomické, fyzické a regionální geografie.
Západočeský region; 6. výroční konference, 20.—22. 9. Plzeň, sekce pro fyzickou geografii.
K problematice geografie Severočeského kraje; seminář, 15. 10. Ústí n. L., severočeská pobočka v Ústí n. L.
Demografické problémy okresu Karviná; seminář, 4.—5. 11. Karviná, severomoravská pobočka Ostrava a pobočka Čs. demografické společnosti při ČSAV.
Geografie průmyslu; seminář, 8.—9. 11. Brno, sekce socioekonomické geografie a odborná skupina socioekonomické geografie jihomoravské pobočky v Brně.
Geografické integrace; seminář, 14. 12. Brno, jihomoravská pobočka Brno.

Jaroslava Helusová

LITERATURA

J. Rubín, B. Balatka a kol.: **Atlas skalních, zemních a půdních tvarů**. Academia Praha 1986, 1. vydání, 388 stran, 8 000 výtisků, cena váz. 70 Kčs.

V prvním čtvrtletí roku 1987 vyšla s vročením 1986 pozoruhodná geomorfologická kniha, která je jedním z největších zeměpisných děl vydaných nakladatelstvím ČSAV Academia v novější době a která zaplňuje jednu z velkých mezer v souboru české geografické literatury. Kniha je určena posluchačům geologicko-geografických disciplín na vysokých školách, učitelům všech stupňů, zemědělským, lesním a stavebním inženýrům, vlastivědným i osvětovým pracovníkům, ochráncům přírody, turistům, horolezcům a všem zájemcům o poznání zemského povrchu, který je nositelem života.

Autory textu jsou J. Rubín (vedoucí kolektivu) a jeho 5 spoluautorů: B. Balatka, V. Ložek, M. Malcovský, V. Pilous a J. Víttek. Autory 258 černobílých a 21 barevných fotografií v Atlase je 55 geografů, geologů, pedologů, horolezců a dalších specialistů. Skutečnost, že od 27 autorů bylo do knihy zařazeno pouze po jediném snímků, svědčí o tom, jak pracně a pečlivě byly snímky do knihy vybírány.

V Atlase je textově i obrazově prezentováno 144 základních tvarů zemského povrchu (např. čeriny) a dalších tvarů od nich odvozených (např. čeriny eolické, prourové, fosilní). Kniha je úzce zaměřena na mikroformy reliéfu a na menší z forem mezoreliéfu „v různých typech hornin a v různých geomorfologických a klimatických podmínkách“. Každý základní tvar je zobrazen nejméně jednou instruktivní fotografií. V textu k fotografii je za vědeckým českým názvem a popřípadě jeho synonymy zaznamenán cizojazyčný ekvivalent anglický, francouzský, německý a ruský. Koncepte statí o každém tvaru je jednotná; obsahuje kromě základních geomorfologických parametrů každého tvaru také údaje o obecných podmínkách jeho výskytu, údaje o zeměpisném rozložení nebo aspoň výskytu tvaru v ČSSR a ve světě a uvádí jeho význam vědecký, hospodářský, ochranářský aj. Všechny texty jsou zakončeny jedním nebo více odkazy na podrobnejší literární prameny.

Před vlastním obsahem Atlasu je pojednání o významu mezoforem a mikroforem reliéfu v přírodních ekosystémech, v němž oživují starší snahy J. Tricarta a dalších o velikostní třídění tvarů zemského povrchu; statí vyúsťuje v tabulkou klasifikující tvary zemského povrchu podle jejich rozlohy, stáří a vzniku. Následuje pak návod k používání knihy jakožto určovací pomůcky tvarů zemského povrchu; klíč k určování malých tvarů zemského povrchu se zde předkládá asi poprvé.

Za vlastním obsahem Atlasu je stručné kartografické znázornění mezoforem a mikroforem reliéfu od B. Balatky. V následujícím soupise 238 odkazových literárních titulů je 157 českých a slovenských, 38 anglických a 28 německých. Čtyři pětiny zaznamenaných publikací vyšly v letech 1951 až 1980 a pouze 28 jich vyšlo před rokem 1951. Knihu uzavírají 4 rejstříky 205 anglických, francouzských, německých a ruských

odborných pojmu, podrobný rejstřík asi 1500 toponymů a obsáhlý rejstřík českých odborných názvů v knize použitých.

Nakladatelsky je kniha na vynikající úrovni, a to nejen pro vydání celé knihy na křídovém papíru a s podílem obrazů barevných, ale také pro dokonale vybavení knihy rejstříky a dalšími náležitostmi naukové literatury. Podobnou chválu jako vydavatelství nelze vyslovit tiskárne vzhledem k nízké úrovni otisku většiny štočků sedou místo černou barvou.

Čtenář recenzovaného díla jistě bude uvažovat o tom, zda kniha s touto tematikou už vyšla v zahraničí. Profesor univerzity v Mnichově Herbert Louis doplnil svou učebnicu *Allgemeine Geomorphologie* samostatnou knížeckou „Bilderteil“, která má v 3. značně rozšířeném vydání z r. 1968 109 stran na křídě se 140 černobílými fotografiami geomorfologických jevů a jejich podrobnými slovními popisy i výklady. Louisův výběr obrazů má vynikající úroveň a dokonale jsou i popisy jednotlivých snímků, mezi nimiž je mnoho snímků leteckých a fotografie jsou z mnoha zemí světa.

Atlas des formes du relief (Paris 1956), vydaný v 2. vydání v r. 1986 ve spolupráci s Národním geografickým ústavem nakladatelstvím Nathan v Paříži s podporou tří ministerstev Francie, je reprezentativní dílo obsahující na 192 stranách 204 barevných i černobílých snímků pořízených ze zemského povrchu i z letadel a družic ve 4 světadilech. Pochopitelně představuje nás český atlas barevností snímků, světovějším výběrem fotografií i větším počtem autorů a zvláště četnými fotozáběry z družic. Má větší formát, avšak méně podrobné texty a charakterizuje spíš velké tvary zemského povrchu, nikoliv tvary střední a zejména mikroformy reliéfu. Ani toto dílo tedy není stejně zaměřeno jako recenzovaný český Atlas, i když má takřka stejný název.

Kladem zde recenzované knihy je její novátocké pojetí, systematické uspořádání textů a srozumitelné podání geomorfologických poznatků. Je třeba ocenit i to, že autoři odkazují také na vědeckou literaturu, která nebyla vydána pro běžný knižní trh, a že usilují svými texty o ochranu vzácných přírodnin, tedy i tvarů zemského povrchu.

Při úvaze o celkové koncepci díla lze uvažovat o možnosti uspořádat tvary v souhlase s tradicí podle jejich geneze nebo o vyloučení těch tvarů vybraných do souboru Atlasu, které jsou spíš geologické a nepodmiňují tvářnost vlastního zemského reliéfu (např. kamenná slunce) a uvolněná místa pak doplnit jinými tvary zemského povrchu (např. úpad, zol, sedlo, nunakol, zemník). Místy jsou v knize nedostatky, které nepadají na vrub autorů knihy, ale nepropracovanosti terminologické problematiky české geomorfologie, jež trpí přemírou synonym, přílišným přebíráním cizojazyčných ekvivalentů a zvláště zaváděním dalších a dalších geomorfologických pojmu, které v některých případech ani za terminus technicus nelze považovat. Literární odkazy na podrobnější prameny by měly být v Atlase důsledně na základní nebo nejúplnejší původní publikace. Pokud jde o využití fondu české geomorfologické literatury, mohli autoři použít podobně jako v oboru pramenitů, pěnovců a travertinů také dalších podobných klasifikací. Jako příklad uvádí klasifikaci a determinaci vypouklých a vhlobených tvarů zemského povrchu otištěnou v Geografickém časopise, 31, č. 2, s. 223–225 z r. 1979 a terminologické vymezení skalních tvarů vhlobených otištěné v r. 1981 v téme časopise, 33, č. 2, s. 225–227; toto např. umožňuje rozlišit skalní bránu od skalního mostu. U cizojazyčných ekvivalentů je v knize nejdostupnější v užívání čísla jednotného a množného. Jako terminus technicus jsou předloženy také názvy, které se zatím nevzily jako specializované geomorfologické pojmy, např. kamenný pruh, kamenný věnec, výsuvná prasklina. Mezi antropogenními formami reliéfu nejsou rozlišeny halda a odval a problematický je záZNAM menhiru. Sejmě pahorky vyjadřuje fotografie ze Šumavy, kde jsou tyto tvarové jen malé a nepočetné, zatímco např. u Zlatých Hor jsou až sta těchto pahorků na 1 km² a dosahují několikametrových výšek.

Přes všechny tyto nebo i další drobné připomínky lze knihu jako celek považovat za zdalek a potřebné geomorfologické dílo a Atlas skalních, zemních a půdních tvarů doporučit specialistům i nejširší veřejnosti.

Ladislav Zapletal

Zdeněk Ryšavý (red.): Nové tendenze ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jejich dalšího vývoje. Výzkumný ústav výstavby a architektury a Čs. demografická společnost při ČSAV, Praha 1987, 228 str., 48 tabulek, 6 kartogramů.

Spolupráce mezi geografy a urbanisty, kterou zahájil prof. Emanuel Hruška, DrSc., má v ČSSR víc než 40letou tradici. Přinesla mnoho konkrétních výsledků a na rozdíl od jiných disciplín lze konstatovat, že geografové tu mají vůdčí roli a směrují

vývoj interdisciplinárního oboru. To prokázal i dvoudenní seminář, pořádaný v září 1985 odbornou skupinou pro rozmístění a stěhování obyvatelstva Čs. demografické společnosti. Sborník ze semináře obsahuje 26 příspěvků od 29 autorů různých profesí, kteří se zabývají výzkumem osídlení a jeho prognózováním a řízením; vychází v pečlivé redakci geografa–urbanisty Zdeňka Ryšavého.

V I. oddílu se v 10 příspěvcích sledují sociální a ekonomické souvislosti vývoje osídlení ČSR. Vynikající je vstupní referát Jiřího Musila z pražské fakulty architektury ČVUT (str. 15–22). Autor zde konstatuje, že je konec extenzivního růstu čs. měst, dochází ke stabilizaci městského osídlení, popřípadě dokonce k protiurbanizaci. Velikost měst vyjadřuje prostým počtem bydlících obyvatel zůstává i nadále důležitou informací, ale její výlučné postavení bude asi oslabeno. Města a jejich soustavy se budou podle Musila i nadále vyvíjet, aniž by nezbytně zvětšovaly počet svých obyvatel, neboť se budou vnitřně transformovat. Už od 60. let rostla největší města ČSSR v důsledku růstu pracovních příležitostí v administrativě, školství, obchodu, službách, zdravotnictví a dopravě, ale teprve na druhém místě v důsledku rozvoje průmyslu. Zhruba 75 % všech pracovních příležitostí v průmyslu ČSR je v obcích do 20 000 obyvatel. Poměrně velké průmyslové závody vznikaly nejen ve velkých průmyslových centrech jako je Ostrava, nýbrž i v malých městech jako jsou Žďár nad Sázavou a Veselí nad Moravou. Musil v příspěvku analýzuje motory sídelní koncentrace a nové dynamické momenty, jimiž jsou elektronika, výroba moderních přístrojů a počítačů, malá chemie apod. Naproti tomu zjišťuje, že ve starých průmyslových odvětvích se potřeby pracovních sil snižují a tato tradiční odvětví bojují o své udržení jen racionalizací výroby. I u nás už pozorujeme, že se snižuje počet lidí stěhujících se z venkova do měst, roste úsilí bydlet v územích s lepším životním prostředím, v menších lokalitách, žít v kontaktu s přírodou, ale naráží to na omezené půdní zdroje. A tak se naše městské osídlení, uzavírá dr. Musil, bude dále rozvíjet především formou vnitřní restrukturace; budou se vytvářet aglomerace a větší a složitější sídelní soustavy, vzájemně integrované hospodářskými vazbami. Blíží se tomu aglomerace ostravská a ústecko-chomutovská, obě jsou však malé ve srovnání s aglomerací hornoslezskou, saskou a porúorskou. Tyto proměny se mohou uskutečňovat jen díky zdokonalování dopravy a dálkového přenosu informací. V Čechách vzniká takové sídelní pásmo od plzeňské aglomerace přes středočeskou–pražskou aglomeraci a východočeskou hradecko–pardubickou až k seskupení měst v povodí Orlice, Dívoké a Tiché. I v budoucnu, konstatuje správně dr. Musil, bude existovat mnoho dalších a menších městských soustav a tradičních měst. Komplex změn způsobený rozvojem mikroelektroniky, komputerizace, informatiky a robotizace bude na vývoj měst působit asi tak pronikavě, jako kdysi zavedení parního stroje a později elektrického proudu. Obrovské urbanistické důsledky dosud tušíme jen neurčitě a často zprostředkovávány jinými proměnami. Nové typy obytných útvarů budou – podle dr. Musila – asi rozsahově menší než jsou městská sídliště, naváží ale asi často na stávající městskou zástavbu a budou se snažit využívat krajinných prvků, zvláště zeleně, lépe než sídliště.

Další příspěvky se týkají hypotézy možného vývoje ekonomické základny ČSSR a důsledků pro rozvoj osídlení (Zdeněk Vokoun z Terplanu), prognózy základních tendencí reprodukčního procesu čs. ekonomiky a důsledků pro vývoj sídelní struktury (Mojmír Zbořil z brněnské VÚVA), vztahu pracovní aktivity a struktury osídlení na příkladu Slovenska (Štefan Zeman z bratislavské VŠP), migraci slovenského obyvatelstva ve vztahu k pracovním příležitostem a bydlení (Miloslav Hetteš z bratislavského VÚOP), úlohy služeb při formování sídelního systému (Štefan Očovský z Geografického ústavu SAV) a důsledku nových tendencí ve vývoji osídlení na umístění kulturních příležitostí (Karel Schwarz z pražského Ústavu pro výzkum kultury). Dále tu najdeme dobrý příspěvek Evy Librové z pražské VÚVA o vývoji rekreace v posledních 20 letech, jeho vlivu na sídelní strukturu a výhledu do příštího dvacetiletí (se dvěma výborými kartogramy), příspěvek Václava Poštolky z libereckého Stavoprojektu o vývoji obyvatelstva, bytové výstavby a občanského vybavení a možností efektivního řešení v rámci přípravy investiční výstavby atd.

II. oddíl sborníku se v pěti příspěvcích zabývá výrobně technickými a dopravními aspekty vývoje osídlení. Je tu např. geografikami VÚ ekonomiky zemědělství a výživy (Cyrilou Markovou a Věrou Trnkovou) diskutováno zemědělství jako faktor vývoje a rozmístění obyvatelstva. Geograficky pozoruhodný je příspěvek Jaroslava Pauloviče z pardubického Instituta výchovy o vlivu jaderné energetiky na vývoj a rozmístění obyvatelstva, Jaroslava Dvořáka z pražského Ústavu silniční a městské dopravy o vlivu dopravy na rozvoj sídel a Václava Thore z pražské VÚVA o základních směrech a předpokladech vývoje osobní dopravy v osídlení ČSSR.

III. oddíl se v 6 příspěvcích zabývá demografickými souvislostmi vývoje osídle-

ní. Přináší úvahu Milana Kučery z Českého statistického úřadu K budoucímu růstu měst v ČSSR, Jiřího Koláře z ostravského VÚROM, Miloslavy Rutové z Federálního statistického úřadu O meziresortních proudech stěhování 1979–1983 (s výborným kartogramem), Jana Káry a Tomáše Kučery z Geografického ústavu ČSAV o migrační bilanci obcí v zázemí velkých českých měst s velmi zajímavými mapkami, pozoruhodnou studii Jany Máškové a Milana Turby z Útvaru hlav. architekta O vývoji obyvatelstva na území Prahy v závislosti na bytové výstavbě atd.

V závěrečném IV. oddílu jsou v pěti příspěvcích podány obecné charakteristiky vývoje osidlení. Jan Břna z Geografického ústavu ČSAV se zamýslí nad pojetím urbanizačních sídelních systémů, rozděluje je na tři typy (město–zázemí, mikro- a makrokonurbace) a podává přehled ukazatelů a jejich kritických hodnot. Igor Thurzo z bratislavského Strediska pre životné prostredie se zamýslí nad rozvojem slovenských sídelních center v souvislosti s přírodními podmínkami, Bohumila Princová z Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV pojednává o stoletém vývoji lidnatosti českých a slovenských měst. Vladimír Matoušek z brněnské VÚVA analyzuje výhledy rozvoje osidlení a sídel ČSSR s přihlédnutím k tendencím v zahraničí. Výborně pak problematiku sborníku ještě rozvíjí a shrnuje Zdeněk Ryšavý z pražské VÚVA a dochází (na str. 203–204) k deseti precizně definovaným závěrům o hlavních rysech vývoje aglomerací ČSSR. Připojuje i hlavní závěry diskuse a podává výstižnou informaci o obsahu a závěrech tří předchozích akcí. Seminář podle něho dospěl k následujícím závěrům:

1. Nastává kvantitativní stabilizace systémů osidlení předešlím na makroregionální úrovni, kdežto na mikroregionální úrovni proces prostorové koncentrace obyvatelstva ještě pokračuje.

2. Při prostorové homogenizaci celkové dobré životní úrovni dochází ke zvýraznění rozdílů mezi periférií a středisky, zejména v rámci mikroregionu.

3. K nejvyššímu stupni prostorové koncentrace dospěl průmysl, kdežto obyvatelstvo a zejména byty jsou koncentrovány méně.

4. Struktura individuálních preferencí člověka směřuje k nalezení nové rovnováhy mezi nároky na urbanitu a na kvalitu životního prostředí. Znovu se tak vytváří podnět pro rozvoj okrajových částí velkých měst a sídelních soustav.

5. Jeví se prospěšné věnovat zvýšenou pozornost: a) vývoji menších měst, b) vývoji krize centrálních částí měst a hledat cesty řešení, c) studiu a hledání cest řešení rozporů mezi potřebami plošného rozvoje města a potřebou ochrany zemědělského půdního fondu, d) zejména v rámci složitějších soustav hledat správnou míru koncentrace a dekoncentrace osidlení.

Sborník pečlivě připravený Zdeňkem Ryšavým obsahuje plno podnětů pro další urbanistické i geografické práce.

Ctibor Votrubec

Zdeněk Kukal: Základy sedimentologie. Nakl. Academia, Praha 1986, 468 str. 154 obr. v textu, 65 Kčs.

Když bylo nakladatelstvím Academia avizováno vydání citované knihy, převládl mezi geomorfology názor, že v době, kdy postrádáme moderní příručku obecné geomorfologie, je vydávání stále nových sedimentologických monografií zbytečným luxusem. Tento názor by bylo možno sdílet v případě, že Kukalova publikace by reprodukovala závěry a poznatky monografií J. Petránka, J. Konty, popří. i jeho dřívějších prací. Již v předmluvě však Z. Kukal předesílá, že starší poznatky v jeho knize opakovány nejsou a že většina nabízených údajů je založena na výsledcích výzkumů z posledních deseti let.

Snad právě proto se v nové Kukalově knize objevuje řada moderních klasifikačních schémat zejména pokud jde o vápence a pískovce. Při této příležitosti jsou citovány kritické postoje některých zahraničních autorů k módním klasifikačním tendencím, z nichž zaujme zvláště názor H. Blatta a kol., že „... přílišné soustředění na klasifikaci a terminologii je ... zbytečným rozptylováním pozornosti, která by měla být soustředěna na závažnější sedimentologické problémy“. V pasáži o dolomitech a jejich genezi je citován slavný výrok M. Twaina, že „... vědci již učinili mnoho pro zamílení problému a budou-li se jím zabývat déle, nebudeme o tom vědět za chvíli vůbec nic“. Zdá se, jako by hlubokou moudrost tohoto výroku nejlépe ilustrovalo schéma Wilsonových strukturálních mikrofacií, aplikované při klasifikaci vápenců, i když lze připustit, že pro speciální sedimentologické výzkumy má toto schéma své opodstatnění. V této souvislosti se geomorfologům vybaví období bouřlivého vývoje názorů na genezi a klasifikaci zarovnaných povrchů, kdy ve snaze po originalitě se prosazovaly různé „sediplény“, „stratiplény“, „panplény“ a jiné obměny termínů, které měly své dlouho

známé a dobře definované ekvivalenty v klasických geomorfologických studiích. Proto zanikly stejně rychle, jako se objevily.

Snahy o zpřesnění terminologie a klasifikace by měly vést ke zlepšení vzájemného porozumění mezi autory, a to nejen mezi specialisty, ale i mezi pracovníky příbuzných oborů a zvláště mezi pracovníky z výzkumu a praxe. Z. Kukal uvádí řadu příkladů, kdy některé pojmy jsou nepřesně definovány a jsou používány v několikerém významu. Dokumentuje to na příkladu termínů „vrstva“, „mezivrstevní spára“, „facie“ a dalších; na základě důkladné analýzy zpřesňuje definice těchto pojmu. Dospívá též např. k závěru, že tzv. „ostravské suché delty“ nejsou ničím jiným, než aluviaálními kužely a uvádí, že vágní termín „prolúvium“ se v německé a anglosaské literatuře vůbec neobjevuje (s. 222). Podobně Z. Kukal zpřesňuje pojem „provenience“ (s. 386) a výstižně vysvětluje mechanismus građačního zvrstvení (s. 174).

Pasáže, v nichž se Z. Kukal snaží o zpřesnění definic těchto i jiných pojmu, patří k nejzdařilejším a nejcennějším částem jeho knihy. Velmi poučné jsou i popisy různých typů sedimentačního prostředí a hodnocení jejich významu pro paleogeografické rekonstrukce. Je proto škoda, že úvahy o říčním prostředí ze sedimentologického hlediska se dostatečně neopírají o hydrodynamiku říční činnosti, z níž vyplývá, že základním typem řek jsou toky, které dosáhly profilu rovnováhy. Řeky divočící a meandrující (s. 229) jsou totiž toky, které profilu rovnováhy nedosáhly, čehož si je Z. Kukal částečně vědom, protože uvádí: „Slabinou této klasifikace je, že jsou řeky nedivočící ani nemeandrující.“

Zvláštní pozornost zasluhuje termín „zralost klastických sedimentů“ v Kukalově pojeticí (s. 47, 52, 226, 379 aj.). Je to termín vzbuzující představu procesu, který by bylo možno označit jako „zráni“ a do něhož by bylo možno zahrnout selektivní abrazi klastů, jejich selektivní zvětrávání, popřípadě i několikanásobnou redipozici. Z. Kukal však sám připouští (s. 226), že „pokud jsou srázy budovány stabilními horninami..., jsou i slepence uložené nasycenými toky plné stabilního materiálu“. Jinými slovy to znamená, že „zrale“ klastické sedimenty mohou vzniknout primárně, tedy bez účasti procesu „zráni“, a proto by neměly být označovány jako „zrále“. Vhodnější negentický termín, který by nahradil pojem „zralost“, je „stabilita“ a byl (včetně úvah na toto téma) v naší literatuře již uveden.

Navzdory skepsi, s níž bylo vydání Kukalovy publikace mezi geomorfology očekáváno, i navzdory uvedeným diskusním připomínkám, je nutno uveřejnění této práce přivítat. Vnáší do pohledu na mnohé sedimentologické problémy, využitelné pro geomorfologii, cenné prvky objektivity a exaktnosti v mříze dosud neobvyklé. Styl autorova vyjadřování je dynamický a přitom jednoznačně srozumitelný, takže jeho argumenty mřížené proti nepřesnostem v odborném vyjadřování i proti konzervatismu v po-hledu na některé problémy působí velmi přesvědčivě. Na příkladu principu aktualismu dokumentuje, jak dogmatický přístup ke zdánlivě správné teorii může vést ke schematismu v uvažování i k rozporu s objektivní skutečností. Nezbývá, než si přát, aby československá geomorfologie se dočkala své základní příručky sepsané se stejnou erudití, dynamičností, objektivitou a citem pro tradici, jako Kukalovy Základy sedimentologie.

Jaromír Karásek

Richard J. Chorley — Stanley A. Schumm — David E. Sugden: Geomorphology.
Methuen, London 1984 — New York 1985, 606 str.

Recenzovaná kniha je největší anglosaskou vysokoškolskou učebnicí obecné geomorfologie za poslední desítiletí. Vyšla v Londýně v roce 1984 a v New Yorku v roce 1985; k nám se dostala se zpožděním. Dílo je napsané třemi světovými geomorfology, a to dvěma Angličany a jedním Američanem. R. J. Chorley je profesorem geografie na univerzitě v Cambridge a proslavil se zejména aplikací systémového přístupu v geografii, S. E. Sugden je docentem geografie na univerzitě v Aberdeenu a je známý především studiemi z glaciální geomorfologie. Američan S. A. Schumm je profesorem oddělení přírodních zdrojů na Coloradské státní univerzitě a proslavil se zejména studiemi z fluviaální geomorfologie. Kniha vyšla ve velkém formátu a je bohatě ilustrována grafy a přílohou černobílých fotografií. Zaslouží si proto pozornost a recenzi, třeba poněkud opožděnou.

Kniha je rozdělena na čtyři části. První je nazvaná Úvod a má 77 stran textu. V úvodu se důsledně aplikuje systémový přístup. Základem jsou geomorfologické systémy. Zvláštní pozornost je věnována kaskádovým systémům a v nich zpětným vazbám a prahům. V kapitole jsou rozebrány základní geomorfologické koncepce, zejména W. M. Davise, W. Pencka, L. C. Kinga, koncepce rovnovážných tvarů a systémová (zejmé-

na koncepce prahů). Přístup je kritický a znova se ukazuje, že současná geomorfologie nemá obecně uznávanou teorii. Zcela opominuty jsou sovětské geomorfologické koncepce (např. koncepce morfostruktur a morforskulptur I. P. Gerasimova). V úvodní části je cenná zejména kapitola o kaskádových geomorfologických systémech.

Druhá část knihy je věnována strukturní geomorfologii. Má rozsah 100 stran a v podstatě tradiční obsah. Pro vysvětlení globálních geomorfologických rysů naší planety je použita teorie deskové tektoniky. I vysvětlení vulkanické činnosti je založeno na této teorii. Do této části jsou zařazeny i krasové jevy (poněkud nelogicky).

Jádro knihy tvoří třetí část, která je věnována dynamické geomorfologii. Má rozsah cca 260 stran. Postupně jsou probrány zvětrávací, svahové, fluviální, pobřežní, eolicke a glaciální pochody. Dynamické geomorfologii věnuje v posledních desetiletích anglosaská geomorfologie velkou pozornost a jednotlivé kapitoly jsou zpracovány na vysoké úrovni. Obsahuje nové údaje (např. kapitola o fluviálních pochodech), modely ap.

Čtvrtá část je klimatická geomorfologie. Obsahuje definici klimatomorfogenetických regionů a jejich charakteristiku. Členění klimatomorfogenetických regionů v podstatě vychází z práce J. Tricarta a A. Cailleux (1972). Tuto část uzavírá kapitola o polygenezi georeliéfu. Celkově je klimatické geomorfologii v knize věnováno asi 100 stran.

Jako dodatek je připojeno 16 stránek o aplikované geomorfologii.

Knihu uzavírá předmětový rejstřík. Literatura se uvádí za každou kapitolou. Citována je naprosto převážně anglická a americká literatura, jen výjimečně i jiné práce (a to ještě většinou anglické překlady).

Knihu je nesporně velkým dilem. Formulace jsou stručné a jasné, ilustrace bohaté, dobrě vybrané a vhodně zvolené. Poměrně málo je fotografií (33). I literatura je dobrě vybírána (pomíne-li již výše zmíněné omezení na anglosaskou geomorfologickou produkci).

Knihu má i nedostatky, které vycházejí ze současné situace v anglosaské geomorfologii. Je to zaměření na dynamickou geomorfologii a nedocenění základního geomorfologického principu interakce mezi endogenními a exogenními pochody. Např. o neotektonice se v knize píše jen v jednom odstavci v kapitole o fluviálních pochodech. V knize nejsou využity nové poznatky, které přinesl dálkový průzkum Země. Autoři se omezili jen na analýzu pasivního vztahu mezi litologií a tvary georeliéfu a zcela opominuli aktivní tektonické pochody a jejich vztah ke georeliéfu.

Knihu proto může sloužit jako důležitá příručka při řešení aplikace geosystémovoého přístupu při studiu tvarů georeliéfu a exogenních pochodů, které jej vytvářejí. Bohužel však není přínosem k vytvoření nové, obecně platné geomorfologické teorie.

Jaromír Demek

Naveh, Z. — Lieberman, A. S.: Landscape Ecology. Theory and applications. Springer-Verlag, 1984, 356 s.

Forman R. T. T. — Godron, M.: Landscape Ecology. John Wiley & Sons, 1986, 619 s.

V rostoucím množství literatury, která hodnotí z různých odborných pozic dílčí aspekty ekologie krajiny, vynikla v posledních letech dvě syntetická díla se shodnými tituly. Jejich největší hodnoty jsou v cílevědomé snaze o celkové pojetí, ve shrnutí dosavadních poznatků široce pojatého interdisciplinárního oboru a v jejich zasvěceném komentovaném utřízení. Zastoupení Starého i Nového světa v obou autorských dvojicích zřejmě šťastně přispělo k potřebnému nadhledu. Přes stejný název se knihy liší přístupem i obsahem, nepřekrývají se, ale vhodně doplňují.

Naveh a Lieberman rozdělili svoji práci do dvou sekcí:

1. Vývoj krajinné ekologie a její konceptuální kořeny.

2. Aplikace krajinné ekologie.

Pro čtenáře hledajícího souvislosti je cenná zejména první část, kde je (pravděpodobně poprvé tak důkladně a zasvěceně) ekologie uvedena do kontextu s vývojovým proudem filozofie vědy a jejich paradigm, od obecné teorie systémů přes nauku o hierarchické struktuře přírody, o katastrofických teoriích a dalších, až k novému systému humánní a krajinné ekologie, založeném mj. i na účastenství uživatelů krajiny v jejím řízení. Z úvodní kapitoly citujeme:

„Krajinné ekologie měla své kořeny ve střední a východní Evropě, kde biogeografové pohlíželi na krajinu nejen jako na estetickou kvalitu [jako většina krajinných architektů] nebo jako na součást fyzického prostředí [jako většina geografů], ale jako na totální prostorovou a vizuální entitu lidského životního prostoru integrující geosféru s biosférou i s noosférickými výtvory člověka...“ Další posun v chápání té-

to disciplíny je prezentován např. v definici nizozemského geografa I. S. Zonnevelda, který v ní hledá nejen geovědy, biovědy a humánní vědy v syntetickém pojetí, ale také postoje a způsob myšlení vědců.

Možná právě konkrétní postoje, angažovanost při řešení ekologických problémů současné krajiny (bez ohledu na zaměření odborníků) způsobily, že relativně nová disciplína vážně „ohrozila monopol“ tradiční geografie na výzkum krajiny a že se pojem ekologie stal jedním z nejužívanějších termínů na celém světě. Z pozice nutnosti poznat a moci pozitivně ovlivňovat složitou realitu krajiny je dotčený „oloupeňských“ disciplín malicherné — problémů je dost pro všechny. Krajinná ekologie jen dříve pochopila, že se neobejde bez interdisciplinární spolupráce, nových přístupů a experimentů — proto je nosná a dynamicky se rozvíjí.

Druhá sekce knihy je skokem z teorie do praktických metod, aplikací a příkladů, zejména z mediteránní krajiny. Cítíme-li zde jistou nevyváženosť mezi „zeleným stromem teorie a šedivou praxí“, pak ji zcela kompenzuje Krajinná ekologie Formana a Godrona. Na koncepci knihy jsou patrné pedagogické kvality autorů: informační hodnota, logická stavba, pěfheldnost, důsledné vysvětlování pojmu, u každé kapitoly shrnutí doplněné nejméně deseti otázkami k tématu, dokonale funkční fotografie, instruktivní schémata, kromě rozsáhlé literatury na závěr i cenný rejstřík definic používaných pojmu a navíc — kultivovaný, srozumitelný styl doplněný literárními asociacemi — to vše činí z tohoto díla vynikající učebnicí krajinné ekologie, která by si zasloužila české vydání. Zvláště když exempláře obou knih bychom mohli v celé republice spočítat na prstech jedné ruky.

Miroslav Kundrata

Urban Systems in Transition (editoři J. G. Borchert, L. S. Bourne, R. Sinclair). Netherlands Geographical Studies 16. Amsterdam/Utrecht 1986, 247 s.

Recenzovaný sborník představuje první publikační výstup stejnojmenné komise Mezinárodní geografické unie. Tato komise, ustavená v roce 1984 na kongresu v Paříži, bezprostředně navazuje na úspěšnou činnost komise „National Settlement Systems“ vedené v ČSSR dobře známým prof. Dziewońským. Ve srovnání s dobře organizovanou a poměrně systematickou analýzou národních sídelních systémů podle jednotné (byť volné) osnovy nová komise zatím tak trochu hledá svoji tvář. Kromě obecných předsevzetí vyjádřených již v samotném názvu, tj. zájmem o dynamiku urbanizovaných sídelních systémů, konkrétní jednotliví momenty chybí.

Tomu ostatně odpovídá i tento sborník, jakkoli si vytkl za cíl tyto nedostatky alespoň částečně odstranit. Je výsledkem prvního pracovního zasedání komise v Utrechtu v červnu 1985. Řada vesměs cenných příspěvků netvoří příliš výrazný tematický celek, i když bylo možno vymezit několik poměrně homogenních okruhů. Diverzita námětů v iniciální fázi komise však nemusí být na škodu a bývá i funkční: je předpokládem pro upřesňování profilace činnosti v široké diskusi.

Rámec pro takovou diskusi tvoří vlastně úvodní pasáž sborníku, jejimiž autory jsou čelní představitelé komise L. S. Bourne (Kanada — předseda), J. G. Borchert (Nizozemí) a R. Sinclair (USA). Programovost práce komise — jak se zde navrhuje — má být založena na výzkumu sídelních systémů chápáných (na bázi konceptu urbanizace) jako souhrn čtyř poněkud mnohoznačných komponent: prostorové ekonomiky, „prostorové demografie“, spotřebního sektoru a role státu, institucí a řízení při změnách v osídlení. Nehledě ke značné obecnosti tohoto schématu, zdá se, že implikuje spíše analytickou orientaci. K hlavním úkolům, jež si komise vytvářila, nicméně patří (v duchu tradice předchozí komise) i rozvoj teorie a metodologie výzkumu osídlení, sledování současných trendů sídelního vývoje a migrace, pokračování v mezinárodních srovnávacích studiích atd. Speciální pozornost má být patrně věnována aktuálním tématům role terciérů a technického pokroku při změnách ve struktuře a organizaci osídlení.

Mimo úvod je sborník členěn do čtyř sekcí s celkem 18 příspěvky. Z nich první dva tvoří sekci „Urban systems in transition: theory and methodology“ a mají základní programové aspirace rozvádějící vstupní teze. J. W. Simmons (Kanada) usiluje o vytvoření „integrovaného konceptuálního a metodologického rámce studia městských systémů“ založeného na kategorických typu „uzly“, „vazby“, „hranice“, „procesy“ (ekonomické, demografické, institucionální) a „trendy“. Pro svoji obecnost může navrhovaný přístup vyhovovat daným účelům, i když se nevyhne určitému schematismu. L. S. Bourne postihuje v teoretické a částečně i empirické rovině další nosnou linii zájmů komise: mezinárodní srovnání charakteristik urbanizace. Jde vlastně opět o projekt, jenž by měl být dále rozpracováván a naplňován.

Další sekce s názvem „The role of the service sector“ je věnována vlivu progre-

sívně se rozvíjejícího terciéru na změny v systému osídlení a ve vývoji oblastí. S. Illeris (Dánsko) vychází z nové klasifikace obslužných aktivit a z ní odvozuje scénáře možných alternativ vývoje prostorové organizace osídlení. J. W. Simmons analyzuje padesátiletou časovou řadu skladby a prostorového uspořádání služeb v Kanadě a odvozuje tendenze s výraznými implikacemi v sídelní dynamice. R. E. Preston se zabývá měnícím se vlivem vybraných nevýrobních činností na střediskovou hierarchii v Kanadě. Ve značně menším prostorovém měřítku je zarámován podobně zaměřený příspěvek, zabývající se problematikou malých obslužných center v Nizozemí. D. De Bakker zde ovšem věnuje zvýšenou pozornost vlivům plánování a sídelní politice. Velmi zevrubnou a metodicky elegantní analýzou terciérního sektoru Švýcarska ve vztahu k vývoji a organizaci osídlení je poslední příspěvek v této sekci (autoři J.-B. Racine a A. Cunha).

Do sekce „Recent developments in selected urban systems“ je soustředěno nejvíce (7) příspěvků. Představují různé pohledy na vývoj „národních“ sídelních systémů Španělska (A. Precedo Ledo), Finska (M. Palomäki), Československa (J. Káral), Itálie (B. Cori a G. Cortesi), Francie (D. Pumain), Nigérie (A. T. Salau) a východní Afriky (R. A. Obudho). Střídavě je kláden důraz na teoretické i empirické aspekty, na roli ekonomických, demografických i politických změn (zde může zaujmout rozbor vlivu nově zakládaného hlavního města Abuja na sídelní systém Nigérie); vesměs je do pořadí vyzdvihována úloha plánování a řízení jak při iniciaci, tak při regulaci změn v osídlení (ne vždy je však hodnocena pozitivně).

Poslední čtvrtá sekce „The Dutch urban system: a system in transition“ je — jak bývá zvykem — věnována autorům a problematice země, jež setkání pořádá. Ve větším detailu se zde setkáme se všemi výše naznačenými tématy v podání H. Ottense, J. Buursinka, J. G. Borcherta a R. Gastelaarse s W. Ostendorfem. Jako celek tato sekce podává kompaktní pohled na současný stav a vývojové trendy osídlení v Nizozemí s tématy jako „kontra-urbanizace“, „decentralizace“, „tercierizace“ apod. Tyto příspěvky dokumentují vysokou úroveň sídelní geografie v Nizozemí a naznačují i její praktické možnosti.

Sborník vcelku dobře reprezentuje současné světové trendy sídelně geografického výzkumu i samotného vývoje osídlení: i československé geografii tak nabízí některá perspektivní téma. Je tedy snad možno závěrem konstatovat, že činnost komise „Urban systems in Transition“ se vyvíjí slabě. Nejnověji to ostatně potvrzuji i výsledky druhého setkání v Pamploně (Španělsko) v létě 1986. Obsah tohoto jednání bude předmětem další recenze.

Jan Kára

N. P. Kostěnko: Geomorfologija. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1985, 309 stran, cena 90 kopejek.

Vysokoškolská učebnice profesorky geologické fakulty Moskevské státní univerzity Natalie Petrovny Kostěnko byla rychle rozebrána. Nebylo snadné ji získat, protože v našich obchodech se neobjevila. Ukazuje to zájem sovětských odborníků a studentů o učebnici obecné geomorfologie. Učebnice je určena pro posluchače geologie na geologické fakultě MGU. Z tohoto určení vyplývají některé rysy obsahu knihy. Autorka je známá sovětská geomorfožka, která vydala řadu zajímavých knih.

Kniha je rozdělena na 4 základní části. V úvodu autorka formuluje úkoly geomorfologie a popisuje její současné základní metody. Důraz klade na využití geomorfologie pro lidskou společnost.

Druhá část knihy je věnována teoretickým základům strukturně geomorfologické analýzy. V této části se autorka zabývá pasivním i aktivním vztahem mezi endogenními pochody a strukturami a georeliéfem. Tato kapitola zabírá zhruba třetinu obsahu knihy a je nesmírně zajímavá. Autorka vhodně používá vlastní originálních náčrtů, modelů a podrobně analyzuje interakce endogenních a exogenních pochodů a z toho vyplynoucích tvarů georeliéfu.

Třetí část knihy (45 stran) se zabývá globální geomorfologií. Jsou tu analyzovány a popsány hlavní megaformy reliéfu Země, a to jak na pevninách, tak na oceánském dně.

Konečně čtvrtá, největší část knihy (cca 150 stran) je věnována tvarům georeliéfu pevniny. Autorka v této části vychází z pojmu geomorfologický systém a ukazuje na paragenetické vazby mezi jednotlivými tvary. Nejprve analyzuje geomorfologický systém rozvodí, svahů a údolí, potom krasový systém a konečně pobřeží. Závěr tvoří klimatická geomorfologie. Autorka neustále zdůrazňuje vztah exogenních tvarů k pochodům probíhajícím v zemské kůře.

V závěru se N. P. Kostěnko věnuje vývoji a perspektivám geomorfologie.

Jak je v SSSR zvykem u tohoto typu vysokoškolských učebnic, seznam literatury je krátký a omezený jen na hlavní učebnicová díla, a to většinou pouze sovětská.

Kniha je vydána ve formátu A5 na špatném žlutém papíře. Je ilustrována velkým počtem pěrovek, převážně originálních. Autorka je známa jako dobrá kreslítka. Některé obrázky jsou převzaty z dalších autorčiných knih (např. Razvitije reljefa gornych stran, Cetvertičnyje otloženija gornych stran a dalších). Pěrovky vhodně ilustrují knihu. Bohužel chybí rejstřík.

Kniha se liší od běžných učebnic obecné geomorfologie. Je to zřejmě jejím určením pro posluchače geologie. Její velkou předností je snaha o vyjádření dynamického vztahu mezi endogenními a exogenními pochody a vlivu tohoto vztahu na georeliéf Země. Další předností je systémový přístup a důraz na vazby (např. v geosystému rozvodí — svah — údolí). I v klimatické geomorfologii autorka nezapomíná na strukturní podmíněnost tvarů (např. kryogenní tvary probírá ve dvou skupinách, a to kryogenní reliéf platformních rovin a kryogenní reliéf orogenních oblastí a vysokých platformních rovin). Pozornost je věnována i otázkám aplikované geomorfologie (např. při vyhledávání ložisek ropy a zemního plynu podle geomorfologických příznaků).

Přes výše uvedená některá omezení je učebnice obecné geomorfologie od N. P. Kostěnko zajímavá a je přínosem do světové geomorfologické literatury.

Jaromír Demek

M. Pécsi — D. Lóczy (ed.): Physical Geography and Geomorphology in Hungary.
Budapest 1986, 124 str.

U příležitosti Regionální konference, věnované geografické problematice mediterránních zemí, kterou svolala Mezinárodní geografická unie v roce 1986 do Barcelony, vydali maďarstí fyzici geografové anglickou publikaci „Fyzická geografie a geomorfologie v Maďarsku“. Jejím hlavním úkolem je informovat širokou světovou geografickou veřejnost o úspěšných a současných trendech prakticky ve všech oborech fyzické geografie v MRL. To se našim maďarským kolegům opravdu podařilo. My jsme v tomto směru zůstali opět pozadu.

Po stručném úvodu, který napsal akademik M. Pécsi, a seznamu nejznámějších maďarských publikací, ve kterých jsou uveřejňovány geografické práce, obsahuje recenzovaná kniha vydaná Geografickým ústavem Maďarské akademie věd 15 příspěvků z fyzické geografie. Kladem všech článků je jejich stručnost (2–4 str.) a přitom výstižnost. Každý článek uzavírá seznam nejnovější a nejdůležitější literatury k dané problematice (převážně 2–4 str.). Publikace obsahuje následující příspěvky: S. Marosi: Studium krajiny, L. Góczán: Hodnocení kvality a ceny životního prostředí, L. Rétvári: Výzkum přírodních zdrojů, S. Somogyi: Fyzická geografie a vodní hospodářství, Gy. Lóvasz: Klimateologie, L. Ádám — M. Pécsi — G. Mezősi: Geomorfologické mapování, L. Gerei: Geomorfologie a pedologie, M. Pécsi: Výzkum spraší, Z. Borsy: Výzkum v oblastech vátých písků, A. Székely: Geomorfologické výzkumy sopečných oblastí, Z. Pinczés: Periglaciální geomorfologie, J. Szabó: Výzkum svahových pohybů, G. Mezősi: Kvantitativní geomorfologie, A. Kerényi: Polní experimenty, M. Pécsi: Aplikovaná geomorfologie v Maďarsku.

Recenzovaná práce podává dobrý přehled o současném stavu fyzické geografie a zejména geomorfologie v Maďarské lidové republice. Lze ji hodnotit vysoce pozitivně.

Tadeáš Czudek

D. Bălteanu — Ș. Dragomirescu — C. Muică (editoři): Cercetări geomorfologice pentru lucrările de îmbunătățiri funciare. Universitatea din București, 1985, 298 str.

Publikace s anglickým podtitulem „Geomorphological research for land and water management“ přináší 50 příspěvků přenesených na konferenci komise terénních experimentů v geomorfologii IGU, která se konala ve dnech 25. 8. — 3. 9. 1983 v București. Úvod ke sborníku napsal předseda komise prof. Olav Slaymaker z Univerzity Britské Kolumbie ve Vancouveru v Kanadě. V této předmluvě hodnotí zvyšující se zájem o problematiku terénních experimentů, která má velký praktický význam. Bucureștské zasedání komise považuje za mimořádný úspěch. Ze všeho nejvíce oceňuje kvalitu a kvantitu výzkumu v experimentálních geovědách, kterou provádějí rumunští geomorfologové. S jeho výsledky měli účastníci konference možnost se seznámit jak během jednání, tak i na exkurzích. Množství terénních stanic, které účastníci nav-

štívili, považuje prof. Slaymaker za udivující a rovněž fungující spolupráci mezi geomorfology, geology a zemědělskými i lesnickými odborníky při zkoumání současných geomorfologických procesů.

Sborník je rozdělen do 8 částí: vliv pozemkových a vodohospodářských úprav na současné geomorfologické procesy (9 referátů); svahové pohyby a vývoj svahů (8 referátů); terénní experimenty se sulfózními a krasovými procesy (3 referáty); srážky, rozstřík (splash), odtok a eroze (12 referátů); dynamika říčních koryt a účinky nádrží na vývoj reliéfu (8 referátů); geomorfologický vývoj malých povodí (10 referátů).

Příspěvky jsou ve sborníku prezentovány různě. Některé formou rumunského abstraktu, jiné celé v rumunštině s anglickým nebo francouzským resumé a některé v anglické či francouzské verzi s rumunským resumé. Z 50 přednesených referátů bylo téměř 30 od rumunských autorů. Sborník, který přinesl řadu nových, exaktních poznatků, tak názorně demonstruje, jaká pozornost je v Rumunské socialistické republice věnována experimentálnímu zjištování intenzity tak závažných jevů a procesů jako jsou eroze, sulfóze, sesuvy, erozní účinky dopadajících dešťových kapek, chemická denudace aj.

Mojmír Hrádek

Éva Orosz: The Development of Hungarian Public Health with Special Regard to Spatial Differences. Discussion Papers No. 1, Centre for Regional Studies, Pécs 1986, 48 str., 1 mapka.

Středisko pro regionální studie v Pécsi zahájilo touto 48stránkovou brožurou vydávání nové ediční řady, v níž mají vycházet ročně 3–4 čísla (viz Sb. ČSGS, 91, č. 1, s. 68–69, 1986). Tento první svazek pojednává o regionálním rozložení poskytování lékařské péče. Hlavními příčinami úmrтí v Maďarsku jsou kardiovaskulární choroby (53,3 %) a zhoubné nádory (19,3 %). Úmrтnost na kardiovaskulární choroby je nejvyšší v Evropě, 72,3 na 10 000 obyvatel, tj. dvakrát více než v Francii, Španělsku nebo Řecku. Naděje na dozití je jedna z nejmenších v Evropě. Náklady na zdravotnictví vzrostly z 3,52 % národního důchodu v roce 1965 na 3,87 % v roce 1980. Péče se soustředuje od 70. let stále více do nemocnic.

V tabulkách se udává pro 20 krajů Maďarska dětská úmrтnost, počet lékařů na 10 000 obyvatel v letech 1960, 1970, 1980, 1984, regionální rozdíly ve vybavení specialisty, počet nemocničních lůžek a náklady na zdravotnictví v l. 1972 a 1980.

V mapce jsou pak znázorněny rozdíly ve zdravotnictví v l. 1960 a 1980. Ukazuje se, že ve třech krajích (Zala, Somogy, Tolna) se zdravotnické poměry podstatně zlepšily, kdežto v pěti krajích východně od Dunaje (Pest, Bács-Kiskun, Szolnok, Békés a Szabolcs-Szatmár) zůstávají špatné. Dobré jsou v šesti zadunajských a v pěti před-dunajských krajích.

Dalším svazkem edice bude studie Enyedi, Zentai: Ochrana životního prostředí v Maďarsku.

Ctibor Votrubec

Matematiko-geografiske modelirovaniye territorialnych sistem. Sbornik naučnykh trudov [ed. A. M. Trofimov]. Izdat. Kazanskogo universiteta, Kazaň 1984, 168 str.

Jedno z nejznámějších matematicko-geografických univerzitních center v SSSR připravilo velmi zajímavou publikaci, která se zabývá modelováním v geografii. O významu díla svědčí i skutečnost, že Národní komitét sovětských geografů ji zařadil mezi práce, které byly představeny 21. kongresu Mezinárodní geografické unie v Paříži v r. 1984. I když podstatná část příspěvků sborníku pochází z matematicko-geografického výzkumu pracovníků fakulty geografie Kazaňské univerzity, účast na jeho přípravě přijali i geografové z jiných sovětských geografických pracovišť.

Již z názvu sborníku je zřejmé, že obsahuje geografické práce zabývající se „modelováním přírodních a socioekonomických územních systémů“. Sborník zahrnuje devatenáct článek, které jsou rozděleny do pěti kapitol: a) obecné otázky matematicko-geografického modelování, b) přírodní systémy, c) sociálně ekonomické systémy, d) systémy osídlení; pátá kapitola je věnována problematice neurčitosti pojmu entropie.

Zásadní charakter má zejména příspěvek autorů A. M. Trofimova a N. M. Sologubova „Metodologický výklad principů, které jsou základem matematického modelování geografických systémů“. Nejobecnějším principem matematického modelování geografických systémů je princip ucelenosť. Je konkretizován řadou principů různého stupně obecnosti, které odpovídají obecným a specifickým vlastnostem geografického

systému. Uvedený systém principů však není absolutně úplný a jak uvádějí autoři, je nutno jej doplňovat a zpřesňovat.

Geoinformační systémy a matematicko-geografickým modelováním, tedy problémem, který je v současnosti v centru pozornosti geografů, se zabývá M. V. Panasjuk. O problematice geoinformačních systémů se začalo v geografické literatuře hovořit od počátku 70. let. Zvláště podrobně se jimi zabývají práce Mezinárodní komise pro shromažďování a zpracování geografických údajů. Geoinformační systémy se vyznačují značnou složitostí, rozlišuje se několik typů, a to podle funkce, cíle, charakteru práce a velikosti území. Autoři v závěru zdůrazňují, že problematika geoinformačních systémů je z hlediska teoreticko-geografického nadále rozpracována ve světě nedostatečně.

Závěrečný článek A. M. Trofimova, B. A. Rubcova a M. V. Panasjuka je věnován neurčitosti a dvojsmyslnosti entropie.

Neurčitost pojmu entropie vysvětlují autoři následovně:

1. Neexistuje pevně zformulovaný základ výkladu pojmu.
2. Existují nejméně čtyři matematické funkce v uvedených kontextech.
3. Jsou známý pokusy rozvíjet vyšší, jednotnější pořádek při interpretaci pojmu.
4. Existují odkazy na prameny, které se neopírají o pevné koncepce.
2. Jsou ignorovány svazky mezi matematickými funkcemi.
6. Neexistuje jednotný slovník pro svazky mezi různými disciplínami, které pojmem používají.

Autoři se domnívají, že výzkumy provedené počátkem 80. let umožnily odpovědět na otázku neurčitosti pojmu entropie, a doporučují sovětským geografům seznámit se s nimi.

Problematikou matematicko-geografického modelování se v Kazaňské univerzitě zabývali již v 70. letech a pozornost jí věnovali i v několika dalších publikacích, např. ve sborníku Matematiceskiej metody v geografii (Kazaň 1971) a sborníku Modelirovaniye geografičeskikh sistem (Kazaň 1980), které lze doporučit geografům zabývajícím se matematickým modelováním geosystémů.

Barbora Šafářová

Historická geografie 24. Sborník prací s tematikou geodetickou a kartografickou. Sestavili Zdeněk Boháč a Eva Semotanová. Vydal Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1985 (vyšlo 1986), 305 stran, 11 kartografických příloh.

Tento svazek neperiodického sborníku přináší celkem deset hlavních článků. K tomu se připojují dvě obvyklé rubriky Recenze a zprávy a Kronika spolu se seznamem autorů příspěvků, jakož i seznamem kartografických příloh. Tento svazek je opět tematicky monolitní. Zaměřuje se na konkrétní nebo metodické otázky dějin geodézie a kartografie v českých zemích. Zvýrazňuje pramennou hodnotu starých map.

Milan Kavalíř se ve svém příspěvku „Několik poznámek o tzv. Klaudyánově mapě Čech z r. 1518 a významu starých map jako historického pramene“ obrací k této mapě a snaží se zjistit její význam pro historika (str. 7–30); vznik Klaudyánovy mapy jako dosud jediný předsunuje do období 1512–1514, jeho datace vychází však pouze mechanicky z teoretického obsazení zemského soudu. Z literatury v této spolitosti neuvádí práci Roučkovu (1960) ani Kolárovu (1979–80).

Zdeněk Boháč v článku „České řeky ve světle písemných pramenů a starých map“ (31–54) upozorňuje na fakt, že při tvorbě historických map se věnovalo poměrně málo pozornosti fyzickogeografickým podmínkám. Navazuje studie Olgy Kudrnovské „Josefské mapování Českých zemí a jeho topografický popis“ (s rozborom popisu pražské sekce), zabírající strany 55–103. Autorka upozornila, že účelem tohoto mapování byla nahrazena dosavadních map jednotlivých zemí, zpracovaných různými autory. Karel Pecka navazuje svým příspěvkom „Účast zeměměřičů na josefském katastru“ (105–116) na touž tematiku. Zajímavá je práce Jiřího Zálohy „Pozoruhodný soubor plánu řeky Otavy z roku 1797“ (117–131). Pavel Boháč píše na námět „Rukopisná mapa kultur království Českého z let 1837–1844“ (133–144). Ludvík Mucha přispěl prací „Neznámý glóbus pražského nakladatele Marka Berry z roku 1842“ (145–150), v níž se mu podařilo prokázat, že Berra byl vydavatelem jedné glóbusové mapy.

Eva Semotanová uveřejnila příspěvek s titulem „Spolková činnost zeměměřičů a její společenskoekonomicke aspekty v Českých zemích koncem 19., počátkem 20. století“ (snad mělo být ... koncem 19. a počátkem 20. století), publikovaná na str. 151–178. Z jejího pera je i další článek „O výzkumu dějin geodézie a kartografie v Českých zemích do roku 1945“ (179–202).

Terminologického charakteru je studie Jaroslava Kašpara „Geografická metoda a kartografická metoda v historikově práci“ (203–218). Autor zdůrazňuje, že obě patří k důležitým metodám historikovy práce.

Většinu těchto prací doplňuje řada cenných poznámek a soupis literatury, vztažující se k jejich obsahu. Je připojeno i ruské a německé resumé. Nemyslím, že by německé shrnutí bylo bezchybné. V mnohem připomíná překladatelovu závislost na českém podkladu. Rubrika Recenze a zprávy (220–254) podává 15 recenzí publikací, oddíl Kronika (256–296) přináší zprávy z různých kongresů a zasedání, na nichž se historičtí geografové podíleli, dále pak ještě nové složení Komise pro historickou geografii, jakož i příspěvky biografické povahy.

Dušan Trávníček

MAPY A ATLASY

Antarktida, Arktida a Oceánie. Soubor map Poznáváme svět, sv. 29, Geodetický a kartografický podnik, Praha 1986 (vyšlo v červnu 1987), 40 str. textu, 3 mapy v měřítku 1 : 18 000 000, Kčs 13,—.

Po dlouhé době vyšel další, předposlední svazek velmi populární edice. V nákladu 15 000 výtisků čtenáři dostávají do rukou dlouho očekávané, relativně podrobné mapy těch částí světa, které nebyly pokryty předchozími díly a jež v tomto měřítku nejsou v naší kartografické produkci nikde jinde dostupné. Mapy tří oblastí jsou vytiskeny na samostatných listech různého formátu, ale v jednotném měřítku. Mapa Oceánie je v okrajových partiích doplněna 15 mapkami zobrazujícími nejzajímavější a nejdůležitější ostrovy v podrobnějších měřítcích (jsou však vyznačena jen graficky, nikoli číselně). Mapy jsou obsahově bohaté a dobré graficky vyřešené.

Textová část obsahuje slovní doprovod k mapám a rejstříky odděleně pro všechny tři mapy tohoto svazku. Za zvlášť cenný považuji text věnovaný Antarktidě; na nevelkém prostoru shrnuje značné množství informací, z nichž některé jsou v naší geografické literatuře nové. Dobrá je však i úroveň ostatních dvou partií. Rozsahově je největší díl věnován Oceáni, avšak přesto značná rozdílnost tohoto území na velký počet administrativních jednotek nedovolila autorovi jít do podrobnosti. To se projevuje zejména u závislých území Mikronésie, kde by čtenář asi chtěl vědět víc např. o Federativních státech Mikronésie nebo o Palaušské republice. Na mapě by mělo být vyznačeno, že Vanuatu anektovalo v r. 1983 vzdálené novokaledonské ostrovy Matthew (nyní Umaenupne) a Hunter (nyní Umaeneag). Škoda také, že mapa Antarktidy v National Geographic vyšla až v dubnu 1987, kdy už byla česká mapa vytiskena.

Nechci se však věnovat podrobnému rozboru tohoto zdařilého a potřebného díla, které jsme dluho na našem trhu postrádali. Chtěl bych této příležitosti spř využít k zastavení nad celou edicí Poznáváme svět. Tento ambiciózní projekt si na svém počátku stanovil úkol vydat 25 svazků pokrývajících celý svět v letech 1960–1966. Původní záměr však doznal změn. Počet svazků se zvýšil z 25 na 30, některé díly se objevily v nových aktualizovaných vydáních, ale na druhé straně se značně zpomalilo tempo realizace původního projektu. A tak teprve 27 let od počátku vydávání souboru se objevily poslední chybějící mapy. (K dokončení souboru sice ještě zbývá 30. svazek — Svět, ale ten nepovažuji za tak postrádaný vzhledem k existenci jiných map světa mimo tuhoto edici.)

Vydáním 29 svazků vzniklo cenné dílo vysoké úrovně, které je nezbytnou součástí knihovny regionálních geografů, učitelů zeměpisu, pracovníků knižních i novinářských redakcí i osvětových zařízení a v neposlední řadě četných amatérských milovníků zeměpisu. Soubor map Poznáváme svět si získal velkou autoritu a stal se do značné míry i normou pro užívání zeměpisných vlastních jmen. Některé svazky vyšly ve více vydáních (Československo 6x, Sovětský svaz 4x, Blízký východ, USA a Střední Evropa 3x atd.), ale na trhu je vzhledem k dlouhému období jejich vydávání velice málo titulů. Některé ze svazků vyšly již dávno a nebyly znovu vydány, ač oblasti, které zobrazují, doznavaly velkých změn, zejména v otázkách zeměpisného názvosloví.

Soubor map, aby si udržel své postavení jako základní pomůcka pro orientaci

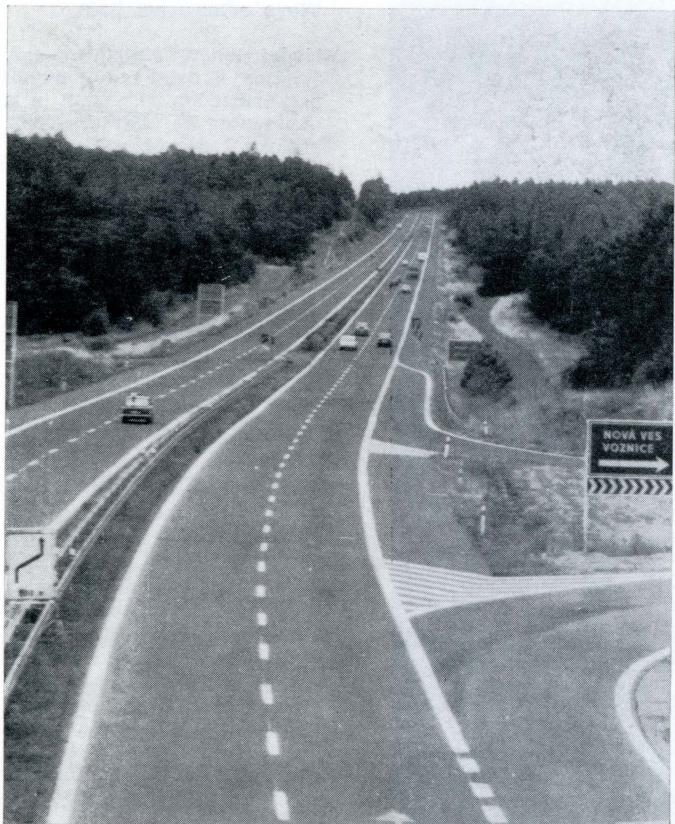
v současném světě, potřebuje periodickou obměnu všech svých svazků. Avšak vydání reedic se velmi zpomalilo, ba téměř ustalo. Domnívám se, že je to velká škoda, že podobné kartografické dílo by mělo mít permanentní charakter, že ukončení projektu by bylo na škodu naší široké, nejen geografické veřejnosti.

Potřeba nového vydání Balkánských států, Skandinávských států a Islandu i dalších svazků věnovaných Evropě je zcela neoddiskutovatelná, ale jsem přesvědčen, že i mimoevropské oblasti potřebují nová vydání (například zastaralá jižní Afrika apod.) a že by i tyto svazky nebyly neprodejné. Svědčí o tom dobrý odbytek předchozích vydání, která se dlouho na pultech knihkupců neohrála.

Očekávám námitku vysokých nákladů opakováných vydání vyžadujících důkladnou revizi obsahu. Ale i s tím se dá vypořádat. Jednu z cest ukázal i nejnovější svazek — vypuštění textu na rubu map a fotografické přílohy, která není nezbytnou součástí mapového souboru. Možná, že by se dalo uvažovat i o redukcí textové části jen na rejstřík — vždyť jde především o kartografické dílo. Snad by se našla cesta i k překonání původní cenové hladiny z počátku 60. let. Vždyť v relaci s jinými publikacemi je cena 13,— Kčs u tohoto svazku skutečně nízká a čtenář by za tři pěkné mapy byl asi ochoten dát i o něco více.

Rozhodně by stálo za to hledat cesty, jak vydávání souboru map Poznáváme svět oživit, abychom co nejdříve mohli uvítat nová aktualizovaná vydání jednotlivých svazků tohoto vynikajícího reprezentanta naší kartografické tvorby pro veřejnost.

Milan Holeček



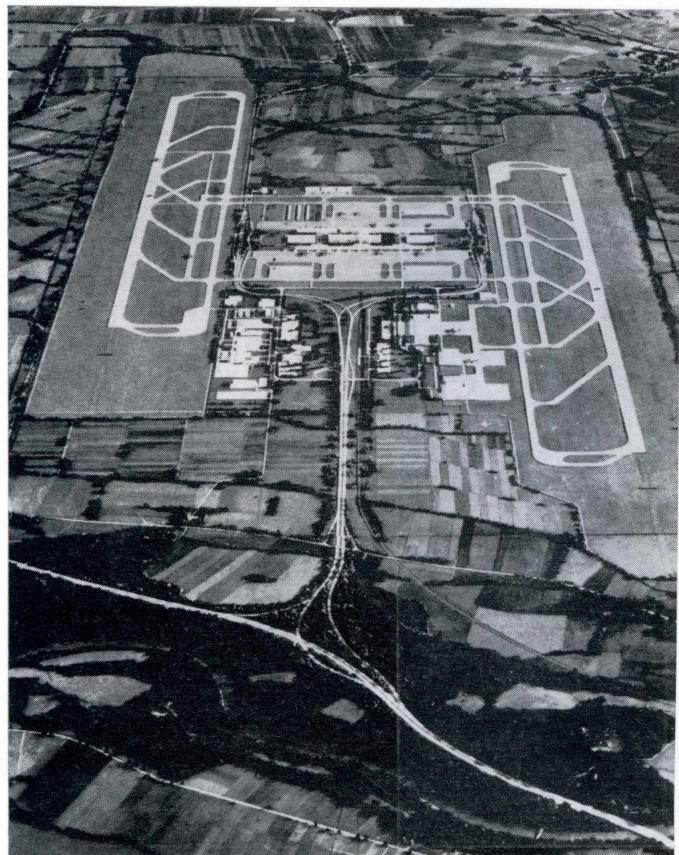
1. Dálnice D 5 je zatím dokončena pouze v krátkém úseku od Prahy do Berouna. Záběr od Vráže směrem k Praze.

2. Silnice č. 4 z Prahy na Strakonice se čtyřmi dopravními pruhy v úseku u Voznice. Snímky M. Holeček.



3. Model letiště Mnichov — 2.
Vlevo odbavovací hala.

4. Model letiště Mnichov — 2.
Schéma s dvěma vzletovými
a přistávacími drahami a s
napojením na dálnici A 92.
Snímky J. Novák.



Ke zprávě J. Vítka: Mezoformy a mikroformy reliéfu cenomanských pískovců v severním okolí Miletína.



5. Vrcholová část kuesty Skalky ve Vřesnicko-brodeckých hřebtech.

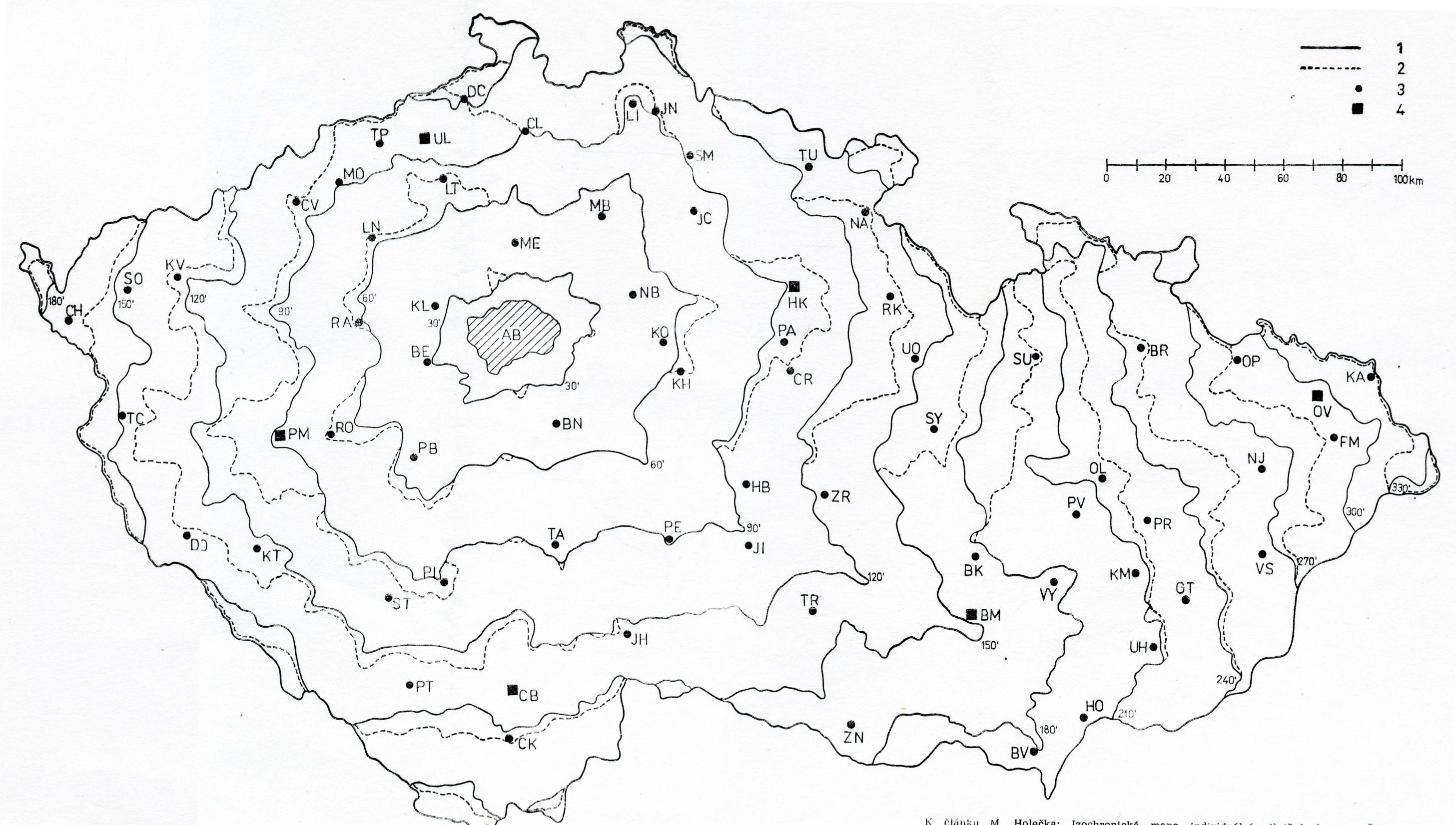
6. Skalní útvar Hrubá skála v údolí Bystřice.



7. Dutina typu tafone v pískovcové stěně na svahu Čeperky.

8. Výchoz cencmanských pískovců v ukončení hřbetu Zdobínských skalák. Snímky J. Vítek.





K článku M. Holečka: Izochronická mapa individuální silniční dopravy ČSR.

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI
ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

Celoroční obsah svazku 92 (1987)

R e d a k č n í r a d a :

OLIVER BAŠOVSKÝ (od č. 3/87) VÁCLAV GARDAVSKÝ, MILAN HOLEČEK (výkonný redaktor), STANISLAV HORNÍK, LIBOR KRAJÍČEK, VÁCLAV KRÁL (vedoucí redaktor), JOZEF KVITKOVIČ (do č. 2/87), ALOIS MATOUŠEK, LUDVÍK MUCHA, VÁCLAV POŠTOLKA

svazek 92

Praha 1987

Academia, nakladatelství Československé akademie věd

Obsah

HLAVNÍ ČLÁNKY

<i>ANDĚL Jiří:</i> K problematice řešení životního prostředí malých území. (Na příkladu průmyslových závodů)	168
Various Aspects of Environmental Studies in Small Areas. (Problems connected with industrial enterprises)	
<i>BLAŽEK Jiří:</i> Vývoj koncentrace obyvatel v okresech Středočeského kraje v letech 1921—1980	192
The Development of Concentration of Population in Districts of the Central Bohemian Region from 1921 to 1980	
<i>BRĀZDIL RUDOLF:</i> Kolísání srážek a průtoků na území ČSR podle řad ročních hodnot	19
Variation of Precipitation and Discharge Rates on the Territory of the CSR According to Series of Annual Values	
<i>DEMEK Jaromír:</i> K osmdesátinám profesora Jana Krejčího	161
The 80th Birthday Anniversary of Professor Jan Krejčí	
<i>DEMEK Jaromír:</i> Fyzická geografie v SSSR 1917—1987	248
Physical Geography in the USSR	
<i>DRTINA Tomáš, MOKŘIŠOVÁ Martina:</i> Příspěvek ke studiu zimních teplot na území Prahy	263
A Contribution to the Study of Winter Temperatures on the Territory of Prague	
<i>HOLEČEK Milan:</i> Izochronická mapa individuální silniční dopravy ČSR. Pokus o její konstrukci a využití v prognóze	256
The Isochronal Map of Individual Road Traffic in the Czech Socialist Republic. Attempt of its Construction and Application in a Prognosis	
<i>JAHN Vojtěch:</i> Příspěvek ke studiu odtokových poměrů v povodí Lužické Nisy v Ještědském hřebtu	181
A Contribution to the Analysis of Outlet in the Drainage Basin of the Lužická Nisa River in the Ještěd Ridge	
<i>KOKTA Jan:</i> Přímá spojení středisek oblastního významu v síti osobní železniční dopravy ČSR s mezinárodním srovnáním	89
Direct Connections in the Railway Passenger Transport in the Czech Socialist Republic (compared to international data)	
<i>NOVÁK Václav:</i> Příspěvek k poznání vzniku říčních teras	98
On the Origin of River Terraces	
<i>POKORNÝ Ota:</i> Ke vzniku Pražského hradu a úloze komunikací v jeho počátcích	105
The Importance of Communications at the Time of Origin of Prague Castle	
<i>RICHTER Rudolf, REHÁK Stanislav:</i> Automatizace ve tvorbě mapy dojíždky do zaměstnání	81
Automation in Map Compilation on Commuting	
<i>SKOKAN Ladislav:</i> Současná sovětská ekonomická a sociální geografie	241
The Present Soviet Economic and Social Geography	
<i>VYSTOUPIL JIŘÍ, WĘCŁAWOWICZ Grzegorz:</i> Vnitřní struktura Katovic a Ostravy. Srovnávací studie z faktorové ekologie	1
The Internal Structure of Katowice and Ostrava. Comparative Study of Factorial Ecology	
ROZHLEDY	
<i>BIČÍK IVAN, BRINKE Josef:</i> Regionální geografie na rozcestí. Poznámky k vývoji, obsahu a chápání regionální geografie	272
Regional Geography at the Crossroads. Notes in Its Development, Subject and Conception	
<i>DEMEK Jaromír:</i> Lesk a bída regionální geografie	119
Regional Geography: Glory and Penury	
<i>GARDAVSKÝ Václav:</i> Ke geografii rekreace	49
To Geography of Recreation	
<i>IVAN Antonín:</i> Protikladnost a spolupůsobení endogenních a exogenních geomorfologických procesů	38
Contradiction and Cooperation of Endogenous and Exogenous Processes in Geomorphology	

<i>SEMOTANOVÁ Eva: Vývoj dějin české geodézie a kartografie po roce 1945 . . .</i>	198
The Outline of the Development of the Czech History of Geodesy and Cartography after World War II	
<i>STEHLIK Jiří: Dlouhodobý vývoj hospodaření zemědělským půdním fondem ČSR . .</i>	124
Long-lasting Development of Agricultural Land Economy in CSR	
<i>WAHLA Arnošt: Geografie vzdělání u nás a v zahraničí</i>	282
The Geography of Education in Czechoslovakia and Abroad	

ZPRÁVY

ZPRÁVY OSOBNÍ, JUBILEA: Profesor Michal Lukniš zemřel (*V. Král*) 54 — Zemřel prof. Ljubomir Dinev (*V. Krška*) 54 — Památkce prof. dr. Rajmunda Galona (1906—1986) (*J. Demek*) 55 — JUDr. Josef Doskočil (*C. Votrubec*) 134 — 70 let Olgy Kudrnovské (*R. Čapek*) 134 — K šedesátinám Ludvíka Muchy (*R. Čapek*) 137 — RNDr. Štefan Bučko, CSc., sedmdesátníkem (*L. Buzek*) 140 — Sté výročí narození Pavla Šebesty (*D. Trávníček*) 140 — K osmdesátinám Stanisława Leszczyckého (*J. Korčák*) 207 — Doc. RNDr. Bohuslav Štěpán, CSc. (*V. Němeček*) 207 — Prof. Vladimír Peterka šedesátičtyří (*R. Brázdič*) 208 — Za RNDr. Slavomírem Juránkem (*S. Horník*) 290 — RNDr. Věra Kubíčková jubilující (*J. Šupka*) 290 — Stanislav Bártl (*M. Holeček*) 291.

SJEZDY, KONFERENCE, VÝZKUM: IX. mezinárodní speleologický kongres ve Španělsku (*J. Demek*) 55 — 2. sjezd polských geografů v Lodži 1986 (*V. Král*) 57 — Zasedání výkonného výboru a komisi Mezinárodní kartografické asociace v Praze (*M. Mikšovský*) 141 — 26. evropský kongres Regional Science Association, Krakov 1986 (*J. Kára*) 141 — V. sympozium lékařské geografie v Praze (*C. Votrubec*) 143 — III. mezinárodní konference o cestovním ruchu (*H. Havrdová*) 144 — VII. sympozium „Z dějin geodézie a kartografie“ (*H. Havrdová*) 145 — Celostátní seminář o poštovních mapách a dopravních pomůckách (*H. Havrdová*) 145 — Mezinárodní konference k osmdesátinám profesora Ludvíka Straszewicze (*L. Mišterá*) 208 — Holub, Švambera a Peruc (*C. Votrubec*) 209 — Z činnosti pracovného výboru pre medzinárodnú spoluprácu v geomorfologii (*M. Stankovičiansky*) 210 — Mezinárodní kartografická konference Euro-Carto VI (*M. Konečný*) 291 — Textilní geografie 1987 (*M. Štrída*) 292 — Mezinárodní seminář kateder kartografie socialistických zemí (*L. Mucha*) 293 — Zasedání geomorfologických pracovních skupin IGU v Polsku 1987 (*J. Demek*) 293 — I. celostátní konference k ekonomickým otázkám tvorby a ochrany životního prostředí (*J. Kaňok, P. Šindler*) 295 — Soutěž mladých pracovníků Geografického ústavu ČSAV v Brně (*V. Nováček*) 295 — Ochrana ekosystémů a krajiny — úkol RVHP (*G. Kruglová*) 302.

ČESKOSLOVENSKO: ČSR a Dánsko: různé typy novějšího vývoje struktury osídlení (*J. Bína*) 57 — Fosilní tvary zvětrávání a odnos pískovců Kostecké pahorkatiny (*B. Balatka*) 60 — Nová generace zemních kulis a pyramid v Praze-Dejvicích (*K. Seget*) 63 — Zajímavé povrchové tvary ve slínovcích na Vysokém kameni a Stárkova (*J. Vítěk*) 146 — Soliflukční formy reliéfu v oblasti Českomoravské vrchoviny (*J. Pelíšek*) 148 — Zpráva o výzkumu nejvyšší terasy Svatky mezi Pouzdřany a Strachotinem (*T. Czudek*) 211 — Zpráva o výzkumu holocenních geomorfologických procesů u Pavlova na jižní Moravě (*T. Czudek*) 297 — Mezoformy reliéfu cenomanských pískovců v severním okolí Miletína (*J. Vítěk*) 299.

OSTATNÍ SVĚT: ČSR a Dánsko: různé typy novějšího vývoje struktury osídlení (*J. Bína*) 57 — Nový indický stát Mizóram (*C. Marková*) 59 — Diplomové práce z geografie v NDR (*V. Němeček*) 64 — Ke klasifikaci velkoměst (*C. Votrubec*) 145 — O kruhových strukturách (*R. Květ*) 150 — Obyvatelstvo Singapuru (*M. Šlachta*) 213 — Nová železniční trať Hannover-Würzburg (*J. Novák*) 214 — Milán, příklad kontinentálního velkoměsta (*C. Votrubec*) 216 — Soumrak kamenouhelné éry v NSR (*M. Šlachta*) 217 — Lázně a minerální prameny Albánie (*C. Votrubec*) 218 — Letiště Mnichov 2 (*J. Novák*) 298 — Nejstarší zeměpisná příručka o Peru (*O. Berka*) 301.

ZPRÁVY Z ČSGS

Příprava XVII. sjezdu Československé geografické společnosti (*M. Havrlant, V. Kříž*) 65 — IX. zjazd Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV (*J. Baráth*) 66 — Činnost poboček ČSGS v roce 1986 (*P. Šindler*) 153 — Činnost sekce pro kartografii při HV ČSGS (*V. Novák*) 154 — Členská základna Československé geografické společnosti při ČSAV (*Z. Kliment*) 156 — Geografie a prognostické problémy regionu (*I.*

Bičík) 221 — Seminář sekce pro socioekonomickou geografii v Těrlicku (I. Bičík) 222 — Výroční členské schůze poboček ČSGS (P. Šindler) 305 — Z přednáškové činnosti jihomoravské pobočky ČSGS (V. Vlček) 306 — Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1988 (J. Helusová) 306 — Akce bez zahraniční účasti pořádané ČSGS při ČSAV v roce 1988 (J. Helusová) 307.

LITERATURA

VŠEOBECNÁ GEOGRAFIE: S. Horník a kol.: Fyzická geografie II (J. Rubín) 69 — Z. Murdych: Dálkový průzkum Země (J. Feranec) 70 — I. P. Gerasimov: Problemy globalnoj geomorfologii (J. Demek) 72 — Demografičeskij enciklopedičeskij slovar (J. Kovář) 73 — A. I. Spiridonov: Geomorfologičeskoje kartografirovaniye (J. Demek) 74 — Mnogojazyčnyj tolkovyj terminologičeskij slovar po distancionnom zondirovaniyu Zemli (R. Čapek) 75 — D. R. F. Taylor: Education and Training in Contemporary Cartography (Z. Murdych) 75 — M. Pécsi: Environmental and Dynamic Geomorphology (T. Czudek) 76 — J. N. Jennings: Karst Geomorphology (J. Demek) 77 — Verkehrsgeographie (M. Holeček) 77 — Z. Pavlík, J. Rychtaříková, A. Šubrtová: Základy demografie (M. Hampl) 157 — Historical Changes in Landscape and Spatial Organization of Rural Areas (L. Fialová) 159 — J. M. Michankov, B. G. Fedorov: Prognozirovaniye geomorfologičeskikh sistem pri technogennom vozdejstvii (T. Czudek) 160 — M. Konečný, V. Rais: Geografické informační systémy (A. Götz) 223 — N. I. Michajlov: Fizikogeografičeskoje rajonirovaniye (J. Demek) 225 — Geografičeskaja kartografija. Vzgljad v buduščej (A. Götz) 226 — A. M. Berljant: Ispolzovaniye kart v naukach o Zemle (M. Konečný) 228 — S. B. Lavrov, G. V. Sdasjuk: Etot kontrastnyj Mir (J. Demek) 230 — D. S. Kizevalter, A. A. Ryžova: Osnovy četvertičnoj geologii (J. Demek) 231 — W. Stachlewski, A. Zubek: Satelitarne badania Ziemi (Z. Murdych) 232 — Stadtverkehr-Lexikon (J. Kokta) 233 — V. S. Tikunov: Modělirovaniye v socialno-ekonomičeskoj kartografii (M. Konečný) 234 — A. M. Berljant: Obraz prostranstva — karta i informacija (A. Götz) 235 — J. Rubín, B. Balatka a kol.: Atlas skalních zemních a půdních tvarů (L. Zapletal) 308 — Z. Kukal: Základy sedimentologie (J. Karásek) 311 — R. J. Chorley, S. A. Schumm, D. E. Sugden: Geomorphology (J. Demek) 312 — Z. Naveh, A. S. Lieberman: Landscape Ecology; R. T. T. Forman, M. Godron: Landscapes Ecology (M. Kundrata) 313 — Urban System in Transition (J. Kára) 314 — N. P. Kostěnko: Geomorfologija (J. Demek) 315 — B. Bălteanu, S. Dragomirescu, C. Muică: Cercetări geomorfologice pentru lucrările de îmbunătățiri funciare (M. Hrádek) 316 — Matematiko-geografičeskoje modelirovaniye teritorialnych sistem (B. Šafářová) 317 — Historická geografie 24 (D. Trávníček) 318.

ČESKOSLOVENSKO: S. Chábera a kol.: Neživá příroda (V. Král) 158 — J. Vítek: Bibliografie pseudokrásna v ČSSR (J. Rubín) 158 — M. Flodrová, B. Galasovská, J. Vodička: Seznam ulic města Brna s vývojem jejich pojmenování (D. Trávníček) 223 — Z. Ryšavý: Nové tendence ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jejich dalšího vývoje (C. Votruba) 309.

OSTATNÍ SVĚT: M. V. Drápela: Comenius, Hollar and the Netherlands (L. Mucha) 224 — J. Hons: Horské dráhy světa (D. Trávníček) 224 — Změněná cizí vlastní geografická jména (M. Holeček) 225 — J. K. Jefremov: Príroda mojej strany (J. Kolejka) 227 — Population Redistribution and Development in South Asia (T. Kučera) 229 — Ekonomiko-geografičeskie problemy razvitiya stoličnyh regionov (V. Toušek) 230 — A. Jahn: Karkonosze polskie (V. Král) 233 — M. Pécsi, D. Lóczy: Physical Geography and Geomorphology in Hungary (T. Czudek) 316 — E. Orosz: The Development of Hungarian Public Health with Special Regard to Spatial Differences (C. Votruba) 317.

MAPY A ATLASY

Seydlitz Weltatlas (M. Drápal) 78 — Atlas geografičeskij spravočnyj (J. Kaňok) 236 — Plán Pražského hradu s částí Hradčan z poloviny 18. století (D. Trávníček) 237 — Nová mapová řada nakladatelství VEB Hermann Haack (T. Beránek) 237 — Historische Karten aus der Sammlung der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald in der Sektion Geographie (D. Trávníček) 238 — Soubor geologických a účelových map přírodních zdrojů (T. Czudek) 238 — Antarktida, Arktida a Oceánie (M. Holeček) 319.

GEOGRAFICKÉ NÁZVOSLOVÍ

K názvosloví geomorfologických jednotek (B. Balatka, J. Sládek) 79.

ZPRÁVY Z ČSGS

Výroční členské schůze poboček ČSGS (*P. Šindler*) 305 — Z přednáškové činnosti jihomoravské pobočky ČSGS (*V. Vlček*) 306 — Jubilanti Čs. geografické společnosti při ČSAV v roce 1988 (*J. Helusová*) 306 — Akce bez zahraniční účasti pořádané ČSGS při ČSAV v roce 1988 (*J. Helusová*) 307.

LITERATURA

J. Rubín, B. Balatka a kol.: Atlas skalních, zemních a půdních tvarů (*L. Zapletal*) 308 — Z. Ryšavý (red.): Nové tendenze ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jejich dalšího vývoje (*C. Votrubec*) 309 — Z. Kukal: Základy sedimentologie (*J. Karásek*) 311 — R. J. Chorley, S. A. Schumm, D. E. Sugden: Geomorphology (*J. Demek*) 312 — Z. Naveh, A. S. Lieberman: Landscape Ecology; R. T. T. Forman, M. Godron: Landscape Ecology (*M. Kundrata*) 313 — Urban Systems in Transition (*J. Kára*) 314 — N. P. Kostěnko: Geomorfologija (*J. Demek*) 315 — M. Pécsyi, D. Lóczy (ed.): Physical Geography and Geomorphology in Hungary (*T. Czudek*) 316 — B. Bîlteanu, S. Dragomirescu, C. Muică (ed.): Cercetări geomorfologice pentru lucrările de îmbunătățiri funciare (*M. Hrádek*) 316 — E. Orosz: The Development of Hungarian Public Health with Special Regard to Spatial Differences (*C. Votrubec*) 317 — Matematiko-geografičeskoje modelirovaniye territorialnych sistem (*B. Šafářová*) 317 — Historická geografie 24 (*D. Trávníček*) 318.

MAPY A ATLASY

Antarktida, Arktida a Oceánie (*M. Holeček*) 319.

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI Svazek 92, číslo 4, vyšlo v prosinci 1987

Vydává Československá geografická společnost při ČSAV v Academii, nakladatelství ČSAV. — Redakce: Na příkopě 29, 111 21 Praha 1. — Rozšiřuje a objednávky příjímá PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku, závod 03, administrace odborného tisku, Kubánská 1539, 708 72 Ostrava-Poruba. Lze také objednat u každé pošty nebo poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. — Tisk: Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, 746 64 Opava. — Vychází 4krát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 40,—. — Distribution in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 68, 34 01 08 — 8 000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 92, 1987 (4 issues) DM 110,—.

POKYNY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále (u hlavních článků a Rozhledů s 1 kopí), věcně a jazykově správný, upravený podle čs. státní normy 88 0220. Originál musí být psán na stroji s normálními typy (nikoli tzv. perlíčkou), černou neopotřebovanou páskou. Stránka nesmí mít více než 30 řádek průměrně s 60 úhozy; volný okraj zleva činí 3,5 cm, zprava 1 cm, shora 2,5 cm, zdola 1,5 cm. Přijímají se pouze úplné rukopisy, tj. se seznamem literatury, obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a Rozhledů s abstraktem a cizojazyčným resumé. Příspěvky mohou být psány česky nebo slovensky. Výjimečně zveřejnění hlavního článku v některém světovém jazyce s českým resumé podléhá schválení redakční rady.

Rozsah rukopisů se u hlavních článků a Rozhledů pohybuje mezi 10–15 stranami, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, zcela výjimečně ve zdůvodněných případech do 5 stran rukopisu.

Abstrakt a resumé připojí autor k příspěvkům určeným pro rubriku Články a Rozhledy. Abstrakt zásadně v angličtině má celkový rozsah max. 10 řádek strojem, resumé v rozsahu 1–3 strany může být v jazyce ruském, anglickém nebo německém, výjimečně ve zdůvodněných případech v jiném světovém jazyce. Text abstraktu a resumé dodá autor současně s rukopisem písmo v cizím jazyce (nejlépe i s českým zněním shrnutí). Redakce si vyhrazuje právo text podrobit jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazené abecedně podle příjmení autorů a označené pořadovým číslem musí být úplné a přesné. Bibliografické citace se v záasadě řídí čs. státní normou 01 0197. Zahrnují u knih příjmení autora, jeho zkrácené jméno, název publikace, pořadí vydání, místo vydání, nakladatele, rok vydání a počet stran. U časopiseckých článků a příspěvků ze sborníku se uvádí příjmení a zkrácené jméno autora, název článku, název časopisu (sborníku), ročník (svazek), místo vydání, vydavatel, rok vydání, číslo, stránky.

Příklady:

Citace časopiseckého článku:

1. BALATKA, B., SLÁDEK, J.: Neobyklé rozložení srážek na území Čech v květnu 1976.

Sborník ČSGS, 73, Praha, Academia 1980, č. 1, s. 83–88.

Citace článku ve sborníku:

2. JELEČEK, L.: Current Trends in the Development of Historical Geography in Czechoslovakia. In: Historická geografie 19, Praha, Ústav čs. a svět. dějin ČSAV 1980, s. 59–102.

Citace knižního titulu:

3. KETTNER, R.: Všeobecná geologie. IV. díl. 2. vyd. Praha, NČSAV 1955, 381 s.

Odkaz v textu na práci jiného autora se provede v závorce uvedením čísla odpovídajícího pořadovému číslu příslušné práce v seznamu literatury. Např.: Vymezováním migračních regionů se ve svých pracích zabýval J. Korčák [24, 25], později na ně navázal M. Hampl [11].

Perokresby musí být kresleny černou tuší na kladívkovém nebo pauzovacím papíře na formátu nepřesahujícím výsledný formát po reprodukcii o více než o třetinu. Předlohy větších formátů než A4 se přijímají jen zcela výjimečně po předchozí dohodě s redakcí.

Fotografie formátu nejméně 13×18 cm a nejvíce 18×24 cm musí být technicky a kompozičně zdařilé, ostré a na lesklém papíře.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, odkud byly převzaty ap.).

Údaje o autori (event. spoluautorech) připojí autor k rukopisu příspěvku. Požaduje se udání pracoviště, adresy bydliště (včetně PSČ) a rodinného čísla. Bez těchto údajů nelze proplatit honorár. Autor, který hodlá uplatnit právo na 3% zdanění, předloží příslušné potvrzení autorské organizace.

Honorár se poukazuje autori po vyjíti příslušného čísla. Redakce má právo z autorského honoráru odečíst případné náklady za přepis nedokonalého rukopisu, jazykovou revizi resumé nebo úpravu obrázku.

Autorský výtisk (1 kus) se posílá autori hlavních článků a Rozhledů po vyjíti příslušného čísla.

Separáty se zhotovují pouze z hlavních článků a Rozhledů, a to výhradně v počtu 20 kusů. Autor zašle jejich objednávku na zvláštním papíře se sloupcovou korekturou. Separáty rozesílá po vyjíti čísla sekretariát Čs. geografické společnosti. Autor je proplácí dobrokrou.